PAGINI DE ISTORIE

MIRCEA GRIGOROVIŢĂ

DIN ISTORIA COLONIZĂRII BUCOVINEI

EDITURA DIDACTICĂ ŞI PEDAGOGICĂ, R.A. - BUCUREŞTI

MIRCEA GRIGOROVIŢĂ

DIN ISTORIA COLONIZĂRII BUCOVINEI

EDITURA DIDACTICĂ ŞI PEDAGOGICĂ, R.A.
BUCUREŞTI

Colecția „Pagini de istorie“ este inițiată
de prof. univ. dr. CONSTANTIN FLORICEL

Dacă ții la adevăr cu o dârzenie de neclintit,
mai curând sau mai târziu
dușmanii tăi vor fi învinși.

STENDHAL

Ediție îngrijită de autor

Tehnoredactor : **Magdalena Coșea**
Coperta : **Dumitru Șmalenic**

ISBN 973-30-5852-1

CUVÂNT CĂTRE CITITOR

Titlul acestei cărți ar putea să pară cititorilor oarecum neobișnuit, dar el exprimă un adevăr de netăgăduit. Bucovina, cea cântată de Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, și definită atât de sugestiv de Nicolae Bălcescu, Mihail Kogălniceanu și Dimitre Onciul, Bucovina, parte integrantă a Moldovei istorice, a avut parte de o istorie zbuciumată, în ciuda celor 143 de ani de pace din timpul dominației habsburgice. Adesea teatru de război în timpul stăpânirii legitime a Moldovei, ea a fost cedată imperiului habsburgic de către imperiul otoman, care nu avea nici un drept să cedeze acest teritoriu, pentru foarte simplul motiv că acesta nici nu-i aparținea. După acest act abuziv a urmat în continuare o altă samavolnicie : o deposedare a românilor bucovineni de bunurile care aparțineau de fapt poporului român printr-o masivă politică de colonizare cu elemente alogene. Acest teritoriu populat în 1775 de o masivă majoritate românească a suferit în scurt timp o modificare demografică uluitoare. În mai puțin de 100 de ani populația s-a înmulțit nu pe cale naturală, normală, ci printr-o colonizare atât oficială cât și neoficială, cel care a pierdut însă fiind elementul românesc. Din element majoritar, românii bucovineni au ajuns să lupte cu mare greutate în teritoriul ajuns sub dominație străină pentru a supraviețui. Este adevărat, a fost pace, dar a izbucnit în realitate un război dur, dar „pașnic“, dus de administrația străină pentru a schimba fața demografică bucovineană.

Vom prezenta adevărul, călăuzindu-ne de reflecțiunile lui Nicolae Iorga : „Adevărul este pretutindeni, dar nu-l recunoaște decât acela care-l caută“. Apoi : „Nu e greu să găsești adevărul. E greu să ai dorința de a-l găsi“.

În bună parte istoria politică a Bucovinei este istoria unei colonizări cu populații neromânești.

MIRCEA GRIGOROVIȚĂ

O notă pentru „Cuvânt către cititor"

În timp ce această carte se tipărea, autorul ei a luat cunoștință de nr. 22/1995 și 23/1995 ale revistei *„Kaindl — Archiv"* a Institutului „Bukowina" din Augsburg și a Societății Raimund Friedrich Kaindl din Stuttgart, precum și de nr. 3/1996 și 4/1996 ale revistei *„Der Südostdeutsche"*. Ambele reviste apar la Augsburg.

Revista „Kaindl — Archiv" ne avertizează că răspunderea pentru conținutul articolelor revine fiecărui autor în parte, iar cealaltă revistă „Der Südostdeutsche" ne pune în gardă că părerile exprimate în articolele publicate nu este obligatoriu să coincidă cu părerile redacției. Un procedeu, de altfel, foarte democratic.

Numerele lecturate ne-au produs impresii *contradictorii*. Pe de o parte am găsit aici informații corecte, interesante în legătură cu problemele bucovinene, pe de altă parte însă unele studii se situau pe poziții, care ne-au dezamăgit prin necorectitudinea informației și prin atitudini neobiective.

Uneori s-au publicat informații contradictorii despre Paul Celan, despre frecventarea școlilor de stat românești de către elevii grupurilor etnice minoritare etc. Însă din cauza spațiului restrâns nu putem intra în detalii.

Regretabil este faptul că adeseori cititorul apusean al zilelor noastre nu are posibilitatea de a cunoaște adevărul despre realitățile perioadei interbelice românești. Investigarea istorică românească trebuie să se implice mai mult în cercetarea problemelor istorice bucovinene și să răspundă *prompt* la relatările neconforme cu adevărul istoric obligatoriu. Aceasta în numele *corectitudinii* științifice!

PRELIMINARII

Istoria Bucovinei este un subiect, care în ultimele decenii a preocupat chiar foarte mult lumea științifică de limba germană din apus, cea evreiască din Israel, cea ucraineană din fosta Uniune Sovietică și din diaspora. Numărul lucrărilor apărute în legătură cu acest subiect este impresionant de mare. La noi însă din cauza conjuncturii politice situația era alta, subiectul fiind posibil de tratat numai cu prudență și în legătură cu alte tematici. Dacă despre sudul Bucovinei se putea scrie, în schimb existau grele piedici de învins în legătura cu nordul ei și cu capitala Cernăuți. Un timp a fost interzis de a fi scris și numele „Bucovina", adoptându-se în schimb un sinonim, care de fapt nici nu era un sinonim, și care și acum mai circulă, deși este întrebuințat în mod greșit: Țara de Sus. Dar Bucovina este numai o parte a Țării de Sus a Moldovei istorice.

În ultimul timp au început să apară și la noi lucrări, care se ocupă de Bucovina istorică, dar acestea fiind tipărite în tiraje reduse, nu ajung la mase mai largi de cititori, care ar dori să dobândească cunoștințe clare și științific corecte despre un teritoriu românesc, despre care nu s-a învățat aproape nimic în școală în ultimele decenii. Iar cei ce au cunoscut și au trăit perioada interbelică a Bucovinei devin, din cauza vârstei, care nu iartă, persoane tot mai rar de întâlnit în societatea noastră.

De aceea cititorii dornici de a cunoaște pagini aproape necunoscute din istoria unei părți din pământul românesc trebuie inițiați în unele *precizări* teoretice în legătură cu problemele unicității adevărului istoric, ale interpretării corecte sau ale falsificării acestuia, un tip de falsificare constând și în omiterea cu bună știință a unor date importante. Cititorul trebuie să cunoască pozițiile, care se confruntă în discutarea problemelor bucovinene. Să nu uităm apoi că în afară de *adevărul* istoric și neadevărul istoric mai există și *dreptatea istorică* și nedreptatea istorică. Chiar și numele „Bucovina" a dat naștere la interpretări subiective în legătură cu vechimea lui. Este bine să se cunoască sinonimele pentru această denumire și înțelesul lor.

Importantă este și *terminologia* istorică și politică întrebuințată în legătură cu prezentarea faptelor istorice bucovinene, căci

unele noțiuni întrebuințate au anumite conotații, care reflectă și anumite poziții politice față de problemele discutate.

Trebuie dezbătută și problema caracterului negativ, colonialist al *răpirii Bucovinei* de către imperiul habsburgic, precum și grava problemă a *colonizării* acestei provincii românești cu imigranți alogeni.

Se cuvine să fie cunoscuți *factorii de presiune* asupra populației românești bucovinene în perioada habsburgică. Este nevoie de o *periodizare* justă a istoriei Bucovinei însoțită de o caracterizare obiectivă a acestor perioade. Trebuie explicate just *toleranța, respectul reciproc și lipsa confruntărilor violente* în Bucovina, care NU a fost o provincie multinațională, ci *a devenit un teritoriu multinațional* în perioada habsburgică.

Trebuie judecată *obiectiv* stăpânirea habsburgică cu calitățile și păcatele ei. Dar mai ales trebuie *combătute* cu fermitate atitudinile, care se manifestă din păcate în străinătate de a denigra perioada interbelică românească. În această privință au apărut cărți, care falsifică adevărul istoric, în special prin metoda *omiterii* unor adevăruri, prin interpretări abuzive a unor date corecte. În special, în paginile care vor urma, vom analiza cartea istoricului german bucovinean Emanuel Turczynski : *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit* (1993), precum și afirmațiile scriitorului KARL EMIL FRANZOS și unele ghiduri turistice apărute la Kiev și Ujgorod.

Cartea lui *Emanuel Turczynski* este o lucrare științifică interesantă, dar partizană, conținând și adevăruri și aprecieri pozitive la adresa românilor bucovineni, având și unele accente negative față de situatia din Bucovina austriacă, dar în ceea ce privește stăpânirea românească în perioada interbelică are numai accente de critică. În general este supusă criticii și stăpânirea moldovenească. E.T. manifestându-și pe față în permanență antipatii și simpatii. Si paralela între perioada moldovenească și cea habsburgică urmărește glorificarea imperiului. Paginile noastre vor căuta să restabilească adevărul. E. Turczynski prezintă *date statistice* foarte interesante despre *imigranții* germani, evrei și ucraineni. Sunt date *semnificative*, dar si incomplete.

Ne vom ocupa și de *problematica teoretică a recensămintelor* austriece, pe care E.T., foarte prudent, nu o atacă de loc. Vor fi abordate problemele învățământului, ale claselor sociale, ale societăților culturale si ale universității cernăuțene. Ne vom referi mai amplu la atacurile lui E.T. la adresa perioadei interbelice. Vom prezenta succint și situația din nordul Bucovinei după 1945. Mai întâi însă vom atrage atenția asupra unor lucrări privind Bucovina, care au apărut în ultimii ani.

CÂTEVA LUCRĂRI MAI NOI ÎN LEGĂTURĂ CU BUCOVINA

Vrem să menționăm la început de drum câteva lucrări despre Bucovina, care au apărut în ultimul timp. Mai întâi să amintim de lucrarea postumă a istoricului bucovinean, ION I. NISTOR, o personalitate bine cunoscută. În 1991 editura Humanitas din București a editat *Istoria Bucovinei*. În 1993 Editura Didactică și Pedagogică din București publica în colecția „Pagini de istorie" cartea lui *Nicolae Ciachir „Din istoria Bucovinei (1775—1944)"* și volumul lui *Mircea Grigoroviță „Învățământul în nordul Bucovinei (1775—1944)"*. În 1994 apărea la Fundația culturală română *„Unirea Bucovinei 1918"* de *Radu Economu*, iar la Editura Didactică și Pedagogică (în colecția „Pagini de istorie") *„Din istoria culturii în Bucovina"* (1775—1944)" de *Mircea Grigoroviță*. Iar Casa de editură și presă Șansa (București) lansa în 1995 *„Basarabenii și bucovinenii între drept internațional și dictat. Documente 1944—1945"* de *Irina Brânceanu* și *Adina Berciu — Drăghicescu*.

În 1993 se publica primul volum dintr-o lucrare masivă : *„Din istoria Bucovinei. Vol. I (1774—1862) — De la administrația militară la autonomia provincială"* de *Mihai Iacobescu*, sub egida Academiei Române, Centrul de studii Bucovina (București. Editura Academiei Române. 1993).

În Germania a apărut lucrarea lui *Emanuel Turczynski : Geschichte dar Bukowina in der Neuzeit. Zur Social -und Kulturgeschichte einer mitteleuropäisch geprägten Landschaft* (Wiesbaden. Harrasowitz Verlag, în colecția : Studien der Forschungsstelle Ostmitteleuropa an der Universität Dortmund. Herausgegeben von Johannes Hoffmann. Band 14) în anul 1993. În același an a apărut în Austria *„Bukowina, Bessarabien, Moldawien : vergessenes Land zwischen Westeuropa, Russland und der Türkei"* de *Hannes Hofbauer* și *Viorel Roman* (Viena, Promedia, Brennpunkt Osteuropa). (În românește a apărut la București în 1995).

Vom mai aminti câteva *studii*, care au apărut în *„Analele Bucovinei"* : *Bucovina în viziunea a trei instituții de cercetare* de *Dumitru Vatamaniuc* (An I, 2/1994), *Radu Grigorovici : Studiu critic*

al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. I. Manipularea ulterioară a datelor și *Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei. II. Știința de carte.* (Ambele în : An II, 2/1994) și *Die österreichische Politik gegenüber der Bukowina und ihre oft unerwarteten Folgen* (An II, 1/1995). Tot *Radu Grigorovici* a publicat în primul volum din 1994 al acestei publicații a Academiei Române — Centrul de studii Bucovina editorialul : *Bucovina, fereastră către vest a Moldovei.*

Lucrările citate aici furnizează un material foarte valoros pentru combaterea unor aserțiuni ale lui Emanuel Turczynski și a celorlalți cercetători, care nu respectă adevărul istoric așa cum ar fi fost de dorit[1].

[1] Ștefan Purice ne relatează în „Glasul Bucovinei" (1/1995, an II, nr. 5) în recenzia „Vișnik bukovinoznavstva. Seria istoricina. Vâpusk persâi. Cernivți, 1993") că Centrul de studii în problemele Bucovinei din Cernăuți a publicat în 1993 la Cernăuți primul număr al revistei : „Buletinul Centrului de studii în problemele Bucovinei" (Seria istorică). În introducere se menționează că editarea acestui buletin „va stimula înviorarea și adâncirea cercetărilor, depistarea unor fapte și evenimente noi, puțin cunoscute, stabilirea adevărului istoric, popularizarea istoriei Bucovinei atât de interesantă și irepetabilă". Șt. Purice conchide : „Acest Buletin încearcă să stabilească «adevărul curat» în desfășurarea unor evenimente și procese din istoria teritoriului numit «Bucovina», cu toate că nu totdeauna autorii reușesc că se debaraseze de unele idei și concepții tendențioase". Iar în „Glasul Bucovinei" (3/1995, an II, nr. 7) același Șt. Purice ne informează despre „Problemele istoriei bucovinene în paginile revistei «Bukovânski Jurnal», revistă care apare la Cernăuți din 1992, cu un conținut variat : proză, poezii, traduceri, eseuri, schițe biografice, studii etnografice și de folclor, interviuri etc.

PRECIZĂRI TEORETICE

1. Unicitatea adevărului istoric

Scriitorul american Lloyd Cassel Douglas spunea : „Când ești obligat să dai cuiva o explicație, nici o născocire nu te poate servi mai bine decât adevărul". Iar Charles Montesquieu afirma : „Adevărul scapă și pătrunde întotdeauna prin întunericul, care îl înconjură". (Citate din *Reflecții și maxime.* Ediție îngrijită de *Constantin Bădescu,* București, Editura științifică, 1969). Pornim de la aceste citate și de la ideea și convingerea că nu poate exista decât un singur adevăr științific istoric, istoria fiind dezvoltarea, desfășurarea sau procesul transformării realității și a evenimentelor umane, în care omul este autor, actor sau participant, precum și cercetarea, cunoașterea, reconstruirea și expunerea. (Istoria comportă deci două fațete : istoria în acțiune și istoria cunoscută și istoria scrisă sau istoriografia. În limba italiană : „storia operata" și „storia conosciuta", „storia scritta o storiografia". (Vezi *Emidio de Felice — Aldo Duro. Dizionario della lingua e della civiltà italiana contemporanea.* Firenze. Palumbo. 1975).

Dar de multe ori adevărul istoric nu este prezent în lucrări așa-zis istorice. De fapt istoria reală nu este identică cu cea scrisă, ultima fiind în realitate viziunea, pe care a avut-o autorul, istoricul în legătură cu evenimentele expuse. „Istoria literaturii române" de George Călinescu nu este altceva decât imaginea, pe care și-a făurit-o marele critic literar despre evoluția literaturii noastre. „Istoria romană" a marelui istoric german Theodor Mommsen este istoria acestui popor văzută de acesta. De aici și extraordinara multitudine a istoriilor de tot felul. Există autori care se străduiesc să fie cât mai obiectivi cu putință, pe când alții își manifestă mai mult sau mai puțin vizibil subiectivismul. În acest ultim caz apare interpretarea tendențioasă, răstălmăcirea adevărului istoric, ajungându-se la neadevăr, ca să nu spunem la minciuni istorice. Uneori datele prezentate sunt corecte, dar concluziile ajung să fie necorecte. Uneori omiterea unor date, elemente esențiale poate să ducă la falsificare. Uneori omiterea unor

date se poate explica prin lipsa documentației necesare, alteori însă se omit *cu bună știință* anumite elemente esențiale, aceasta având ca rezultat denaturarea adevărului global. Alteori intervine și fantezia, care inventează evenimente, care nu s-au petrecut în realitate.

Lloyd C. Douglas a scris : „O națiune, care poartă război împotriva istoriei altei națiuni, nu merită decât dispreț și este formată dintr-o adunătură de lași". L.C. Douglas a rostit astfel cuvinte memorabile.

Emanuel Turczynski în a sa „Geschichte der Bukowina" consideră că este o intreprindere riscantă prezentarea unei istorii a Bucovinei multinaționale în mod obiectiv, care să poată satisface toate etniile, întrucât fiecare vede problemele din alte puncte de vedere. Dar E.T. greșește. În primul rând adevărul științific istoric nu poate fi decât unul singur. Nu este posibil ca fiecare etnie să-și aibă adevărurile ei proprii, care să difere de adevărurile celorlalte etnii. Un istoric obiectiv trebuie deci să prezinte astfel faptele istorice, încât să nu poată fi atacat din nici o parte, să fie deci imbatabil. Iar în ceea ce privește tema culturală credem că un singur autor nu poate fi cunoscător al tuturor mișcărilor culturale și literare din Bucovina. Această temă ar trebui tratată de cercetători diferiți pentru fiecare naționalitate în parte, un coordonator urmând să pună de acord părțile componente.

2. Adevărul istoric și dreptatea istorică

Adevărurile istorice nu sunt întotdeauna identice cu dreptatea istorică. Luptele duse pentru libertatea popoarelor și luptele imperialiste pentru acapararea de teritorii sunt fapte istorice, dar dacă este ca să le încadrăm în categorii ca dreptate și nedreptate istorică, atunci aceste fapte istorice se deosebesc între ele. Din acest punct de vedere *acapararea* ținuturilor Cernăuți și Suceava de către imperiul habsburgic a fost un act imperialist, *o nedreptate istorică*, pe când revenirea Bucovinei la patria mamă, România în 1918 a fost un *act reparator de dreptate istorică*.

Dar, după cum vom vedea în paginile acestei lucrări, mulți istorici străini ne contestă drepturile, nu țin cont de aceste clasificări etice, nedându-le nici o importanță, pur și simplu ignorându-le. Istoria universală este plină de nedreptăți istorice. Din păcate foarte adesea „dreptatea" este de partea celui mai puternic.

3. Pozițiile în problema Bucovinei

În discutarea problemelor istorice ale Bucovinei există *trei abordări* specifice : *Poziția românească, poziția de limbă germană și poziția ucraineană*. Există acum și *trei institute*, care se ocupă cu istoria și cultura Bucovinei. Despre aceste institute a scris *Dimitrie Vatamaniuc* articolul : *Bucovina în viziunea a trei instituții de cercetare* (în : *Analele Bucovinei*, An I, nr. 2/1994). Aceste institute sunt : Institutul Bukowina din Augsburg, Centrul bucovinean de cercetări științifice de pe lângă Universitatea ucraineană din Cernăuți și cel mai nou : Centrul de studii „Bucovina" al Academiei Române, cu sediul la Rădăuți, înființat în 1992. Articolul prezintă sintetic foarte corect pozițiile, pe care se situează cele trei institute. *Institutul de la Augsburg*, cel mai vechi, urmărește în esență să glorifice stăpânirea habsburgică în Bucovina, încercând să demonstreze că în 1775 imperiul a găsit în Bucovina o populație cu o civilizație și cultură la un nivel foarte scăzut. *Institutul de la Cernăuți* are un personal numeros și o bună dotare materială. Ucrainenii susțin că Bucovina ar fi vatra vechilor slavi, iar ei, ucrainenii din Bucovina ar fi descendenții de drept ai acestei populații. Sunt difuzate și hărți care includ în Ucraina întreaga Moldovă.

Institutul de la Rădăuți este deocamdată încadrat cu un personal redus și are o dotare materială redusă. Institutul rădăuțean se situează pe pozițiile adevărului istoric și a dreptății istorice, fiind mai aproape de Augsburg și mai departe de cernăuțenii, care fac mai mult politică partizană decât știință pură.

Dimitrie Vatamaniuc în numele cercului de studii „Bucovina" consideră că este de datoria istoricilor români și ucraineni să se așeze la masa de discuții. Considerăm că ar fi necesar discuții intense și cu cercetătorii de limbă germană pentru a se clarifica adevărurile în trei, față în față cu documentația necesară.

Poziția românească este clară : *Bucovina este un pământ românesc, care datorită vicisitudinilor vremurilor a ajuns sub stăpâniri străine*. Poziția germanofonilor este cea de glorificare a perioadei habsburgice, iar istoriografia ucraineană de toate nuanțele caută să justifice situația existentă azi. Dar nu pot exista trei adevăruri !

Mai amintim că la Rădăuți ființează și un *Institut internațional privat de studii și cercetări științifice privind Bucovina și Basarabia*, care publică „Analele Bucovinei și Basarabiei" și a editat câteva lucrări, ca de ex. *E. Grigorovitza. Viața. Opera* de *Dumitru Teodorescu*.

4. Câteva noțiuni politice

Întrucât în problematica bucovineană apar frecvent termeni, care în decursul secolului nostru au căpătat diferite nuanțe și conotații este bine ca să lămurim aceste controverse, pentru ca problematica să devină clară și lipsită de ambiguități.

Ne vom referi la termenii de național, naționalism, extremism, radicalizare, patriotism, loialitate.

Noțiunea de *„naționalism"* a suferit atât în apusul capitalist cât și în estul comunist o deteriorare a sensului. Dar să vedem ce putem afla în această direcție în *„Dicționar de filozofie"*, o operă colectivă a mai multor autori. (București, Editura politică, 1978). Noțiunea „naționalism" este astfel explicată : ideologie și atitudine burgheză în problema națională. În dezvoltarea socială, caracterul și rolul naționalismului este diferit, în funcție de condițiile istorice. A avut un caracter *progresist* în perioada trecerii țărilor europene de la feudalism la capitalism, *contribuind* la *dezvoltarea conștiinței naționale, la formarea națiunilor și a statelor naționale*, la statornicirea orânduirii burgheze". În continuare însă dicționarul *confundă* naționalismul cu *extrema dreaptă naționalistă*, ceea ce nu este corect. Exemplele date nu sunt edificatoare (A.C. Cuza și Corneliu Zelea Codreanu). Naționalismul n-a fost șovin.

P. P. Negulescu a afirmat : „Când susține dreptul la existență și la libera dezvoltare a fiecărui popor, *sentimentul național* e un simbol de acțiune, nu numai *perfect legitim*, dar și de o *incontestabilă etică*. El poate deveni chiar *sublim*, atunci când, ca în războaie, duce la sacrificiile supreme. Când însă, proclamând superioritatea indiscutabilă a unor anumite națiuni și inferioritatea iremediabilă a celorlalte, luptă ca să asigure celor dintâi putința de a dispune, după bunul lor plac, de cele din urmă, naționalismul încetează de a mai fi un sentiment respectabil, fiindcă nesocotește justețea și amenință pacea". Și aici avem de a face cu naționalismul și extremismul naționalist, pe care P. P. Negulescu știe să le deosebească. (Citatul este luat din cartea lui Constantin Bădescu.)

În *„Meyers Konverstionslexikon. Ein Nachschlagwerk des allgeminen Wissens"* (Leipzig și Viena. Bibliographisches Institut, 1894) termenii de „naționalism" și „internaționalism" *nici nu apar*. În schimb în acest lexicon apărut în 17 volume masive apar alți termeni, ca national, Nationallehre, Nationalliteratur, Nationalsitte, Nationalcharacter, Nation, Nationalgefühl, Nationalstolz, Nationalhass, Nationalfreiheit, Nationalitätsprinzip, Nationalfarbe, Nationalflagge, Nationaltheater, Nationaltracht, Nationaltruppe, Nationalvermögen (Volksvermögen), Nationalversammlung.

În *„Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)"* (București, 1984) „naționalismul" este astfel definit : „Ideologie și politică a burgheziei în problema națională, care susține interesele burgheziei ca interese ale întregii națiuni, instigând la ură națională, la asuprirea altor națiuni sau a minorităților naționale". Observăm aici, că în parte, această definiție este în contradicție cu explicațiile date în amintitul dicționar politic. Ceea ce definește DEX se poate aplica numai extremismului.

Iar prin „internaționalism" DEX înțelege : „Doctrină care preconizează solidaritatea, colaborarea, cooperarea liber consimțită între națiuni, popoare, țări pe baza unor interese și vederi comune." Unde a dus acest internaționalism s-a văzut foarte bine ! ! ! DEX explică și ce este „internaționalismul proletar". Dar în lucrarea noastră nu vor apărea nici internaționalismul, nici internaționalismul proletar.

„Der grosse Duden. Fremdwörterbuch" (Bibliographisches Institut Mannheim, 1966) explică naționalismul ca fiind o conștiință națională exagerată care consideră ca suprema valoare, puterea și măreția propriei națiuni, iar internaționalismul fiind tendința de unire a statelor. Iar *„Grosses Fremdwörterbuch"* (Leipzig. Bibliographisches Institut, 1980) nota despre naționalism : „Supraaprecierea și idealizarea propriei națiuni și desconsiderarea și discreditarea altor națiuni și popoare", internaționalismul devenind identic cu internaționalismul proletar sau socialist ! Italienii consideră că naționalismul înseamnă exaltarea ideii de națiune, a preeminenței valorilor și intereselor naționale pe teren politic, economic și cultural. *(Emidio de Felice — Aldo Duro. Dizionario della lingua e della civiltà italiana.* Firenze. Palumbo, 1975).

În bogata sursă de informații, care este cartea lui *I. G. Sbiera : „Familiea Sbiera după tradițiune și istorie și Amintiri din viața autorului"* (Cernăuți, 1899), un subcapitol este intitulat : „Înrâurirea naționalistă a lui A. Pumnul" din care citâm : „O schimbare mare într-această stare sufletească a românilor bucovineni se făcu de la anul 1848 încoace, cu deosebire prin neuitatul Aron Pumnul și prin învățăceii săi. Înrâurința lui culturală asupra mea a fost determinată și decisivă. Convenirile mele tot din ce în ce mai dese și mai intime cu acest mare și iscusit învățător au lăsat urme nesterse în sufletul meu, și, pe nesimțite, mă făcu să apuc calea și direcțiunea, în care m-am mișcat toată viața mea ulterioară. El mă introduse în studiul limbii și literaturii românești. Prin îndemnurile lui de a citi Cronicul vechimii românomoldovalahilor de D. Cantemir, Istoria pentru începutul românilor de Petru Maior și

Cronica românilor de George Șincai, mă familiariză cu trecutul și aspirațiile unui popor, despre carele *nu auzisei* de la ceilalți profesori nici o boabă frântă în tot decursul studiilor mele secundare și universitare ! De aci, deși încă brudiu așa zicând, mișcările contemporane naționale, începând chiar cu acelea din anul 1851 pentru înființarea unei biblioteci centrale și universitare în Cernăuți, dar mai ales cu cele internaționale de la 1854, n-au mai fost pentru mine nici străine, nici neînțelese de tot, ci vibrau toate și în inima mea". În cartea lui I. G. Sbiera mai avem câteva subtitluri, ca : Mișcări naționaliste și o spionare, Ivirea unui curent naționalist nemțesc și înviorarea celui rutenesc existent.

Profesorul *Remus Ilie* scrie în legătură cu revoluția de la 1848 despre mișcările naționaliste din Moldova și Țara Românească. (Vezi : *Manual de istorie. Epoca contemporană pentru clasa a VII-a secundară*. București. Tipografia Cultura, 1943).

În legătură cu Bucovina în unele lucrări termenul de „naționalist" era înlocuit cu cel de „național".

Pentru autorul prezentei lucrări naționalismul este definit ca un curent pozitiv, care nu are nimic de a face cu șovinismul, extremismul, un curent care urmărește progresul propriei națiuni, respectând celelalte națiuni și popoare, fiind deschis dialogului și respingând închistarea și înfumurarea. Naționalism înseamnă a lupta pentru drepturile propriei națiuni. Dacă eliminăm acest termen, care include și respingerea violenței ca mijloc de luptă pentru realizarea idealurilor naționale, cum denumim această atitudine politică și socială ? Alt termen nu există.

EMANUEL TURCZYNSKI în cartea sa se lansează într-o diatribă generală împotriva „naționalismului mărginit", care ar stimula izolarea, fiind potrivnic influențelor comunicării și schimbului de idei, din care motiv naționalismul nu ar fi în stare să aprecieze la justa valoare caracteristicile propriului grup etnic. Nimic mai neadevărat decât aceste afirmații ! De altfel E.T. nu ne explică nicăieri ce înțelege el prin „naționalism". Și ar fi fost foarte bine, dacă nu s-ar fi dat exemple concrete pentru a ne da seama de ce grup etnic este vorba.

Dar, susținem noi, un național (naționalist) trebuie să fie în primul rând un om foarte cult, care să cunoască limbi străine cât mai multe pentru a se putea documenta cât mai temeinic în problemele istoriei universale, ale filosofiei, culturii popoarelor mai înaintate pentru a se putea inspira din tot ce este bun în plan mondial, pentru ca, raționând corect, să găsească cele mai potrivite căi pentru dezvoltarea propriului său popor. Deci unui naționalist

i se cere un orizont cultural cât mai vast, mai cuprinzător, mai profund asimilat, căci numai astfel poate fi cineva folositor propriului neam.

Exagerările pot duce însă la *extremism* și *radicalizare*. Extremismul urmărește să impună ideologia sa și prin măsuri violente și radicalizare. În legătură cu ultima categorie, cu *radicalizarea* E.T. ne dă un exemplu bizar : Pe la 1911 studenții evrei de la universitatea bucovineană n-au mai vrut să fie considerați „germani de religie mozaică", ci evrei, deci de naționalitate evreiască. Însă E.T. a considerat această cerere normală, firească drept o „radicalizare".

E.T. dezbate des problema *loialității* față de imperiul habsburgic, proclamându-i pe cei, la care s-a trezit puternic *conștiința națională* drept influențați de un „naționalism de import". (E.T. se referă aici la influența exercitată pe atunci în Bucovina de marea personalitate a lui Nicolae Iorga). Naționalism înseamnă însă lupta pentru drepturile propriei națiuni.

Dacă eliminăm termenii de național, naționalist și naționalism cum putem denumi pe cei ce-și iubesc neamul lor și această atitudine ? În orice caz acești termeni nu pot fi confundați cu „patriot" și „patriotism". Mai ales în Bucovina austriacă.

„Patriotismul" nu este identic cu „naționalismul". Vom cita două reflecții din colecția lui *Constantin Bădescu : Voltaire* a scris : „Este întristător că adeseori pentru a fi patriot, unii își închipuie că trebuie să fie inamicii restului omenirii". Iar *G. Topârceanu* nota : „A fi patriot nu este un merit, este o datorie. Numai cine nu socoate iubirea de țară drept o datorie e în stare să se laude cu ea".

După *DEX* prin „patrie" înțelegem : țara, orașul, regiunea, provincia, pământul natal, locul de baștină, iar „patriotul" este acela, care își iubește patria și luptă pentru fericirea ei. În schimb „patriotardul" manifestă un fals patriotism, de paradă.

Mai există și termenul de „patriotism local".

Pentru înțelegerea lucrurilor să exemplificăm : Un român în România în mod normal este un naționalist român, un patriot local bucovinean (dacă este bucovinean) și patriot român (referindu-se la țara întreagă). Un imigrant german (austriac) în Bucovina habsburgică în mod normal era naționalist german (austriac), a devenit patriot local bucovinean austriac și patriot austriac (având în vedere imperiul întreg). În era habsburgică un român bucovinean cu dragoste de neam, era naționalist român, dar oare era și un patriot austriac, mai ales de când a apărut pe harta Europei România suverană ? Aici problema este mai neclară. Dacă românul

bucovinean avea mai multă atracție pentru România, decât pentru imperiul habsburgic, mai putea fi considerat „patriot austriac“ ? Bineînțeles, că din oportunism unii puteau fi, considerând că dată fiind situația geografică a României, românii ar fi mai bine apărați de imperiul habsburgic de alte primejdii, decât de mica Românie. De ce punem această problemă ? Deoarece E. Turczynski îi trece în categoria patrioților austrieci pe Eudoxiu Hurmuzachi și pe Vasile Balș. Dar Eudoxiu Hurmuzachi (1812—1874), istoricul de mare prestigiu, care prin uriașa muncă științifică, pe care a depus-o, a adus servicii întregului neam românesc, care a explorat atât de sârguincios arhivele vieneze, culegând peste 3 000 de documente, care au stat la baza colecției, care îi poartă numele (Colecția Hurmuzachi), poate oare să fie considerat „patriot austriac“, mai ales că documentele culese au fost predate Academiei Române din București ! N-a putut să termine vasta istorie a românilor, pe care o pregătea. Iar în politică a fost un dârz luptător român pentru drepturile românilor bucovineni. În consecință îl putem considera un naționalist român, un patriot local bucovinean român și un patriot român. Că în epoca sa n-a putut să întrevadă o Românie din 1918 se datorește situației politice de atunci. În orice caz însă Eudoxiu Hurmuzachi nu poate fi trecut în rândurile patrioților austrieci ! (Din 1919 Liceul de băieți din Rădăuți i-a purtat numele.) Iar Vasile Balș a avut un rol important în Bucovina, după anexarea ei de către Austria. *Mihai Iacobescu* scrie în a sa „Istorie a Bucovinei“ : „Dar meritul lui Balș constă în schițarea reformelor principale, care se vor introduce în Bucovina și fixarea coordonatelor activității românilor bucovineni pentru recunoașterea și păstrarea autonomiei naționale ; el cere încă din 1790, cu un an înaintea acelui „Supplex libellus Valachorum“, ca „națiunea română“, în întregul ei să se emancipeze și, dacă este posibil, să se unească, cu sprijinul Casei de Habsburg, ieșind de sub suzeranitatea Porții Otomane și protectoratul Rusiei. Balș pornea de la rațiunea că Turcia și Rusia erau mai înapoiate economic, iar austriecii aveau deja în hotarele lor jumătate din teritoriile românești ; românii nu s-ar fi putut lupta cu trei imperii dintr-odată. Soluția lui V. Balș s-a dovedit utopică, dar prin ea s-a propagat necesitatea emancipării și unirii românilor“. Este clar că Vasile Balș n-a fost un patriot austriac, cum și-l dorește E.T., ci el se gândea la soarta românilor în acel timp. Dacă s-a gândit la Casa de Habsburg s-a gândit numai în interesul românilor. Românii trăiau în Moldova și Țara românească sub suzeranitate turcească, ceea ce nu i-a scutit de o vremelnică ocupație austriacă, nici de pierderea Basarabiei și a Bucovinei. Românii bucovineni trebuiau să se gândească în mod realist la șansele lor de supraviețuire, căci în Bucovina, anexată la Galiția, începuse lupta de supraviețuire.

I. G. SBIERA a fost, fără îndoială, un național român, un patriot bucovinean, dar în prefața cărții sale : „Familiea Sbiera după tradițiune și istorie și Amintiri din viiața autorului“ (Cernăuți, 1899) scrie în „Cuvânt către cititor“ : „Această carte în partea Amintirilor din ea este compusă în anul jubileului de 50 de ani de domnie glorioasă, dar foarte agitată a Marelui Împărat al Austro-Ungariei, Francisc Iosif I ; aș fi dedicat-o împăratului ; dar n-avui fericirea să o săvârșesc la timp, de aceea o dedic frățâni-meu Nicolai și familianților noștri, precum și tuturor acelora care au stat cu mine în vreo legătură colegială sau școlărească, în genere conaționalilor și compatrioților mei. Binevoiască deci a o primi cu indulgență, în semn de iubire frățească și de amintire“. „Cuvântul către cititor“ este datat : Cernăuți, 20 ianuarie (11 februarie) 1899. Notăm că I. G. Sbiera a fost profesor de limba română la universitatea austriacă din Cernăuți și membru al Academiei Române din București. Deci cum se poate interpreta această dedicație ?

Vom cita iarăși din *I. G. Sbiera* din subcapitolul 123, „Jubileul centenar al împreunării Bucovinei cu Austria“.

„Nu încape îndoială că în decurs de 100 de ani de la 1775 și până la 1875 multe lucrări bune, folositoare și durabile s-au săvârșit în Bucovina în privința culturală de către guvernul austriac. Există multe instituții culturale și umanitare, care atestă îndeajuns grija părintească și neîncetată a glorioșilor împărați austriaci pentru învățătura și bunul trai al noilor lor supuși sinceri și credincioși.

Conștienți de progresul ce în multe privinți și direcții îl făcuseră românii din Bucovina în decursul celor 100 de ani de împreunare cu Austria, aceștia erau gata să serbeze acest eveniment cu toată loaialitatea și cu toată demnitatea cuviincioasă, cu atât mai vârtos, că acum li se împlinise și dorința relativă la crearea în Cernăuți a unei universități, deși nu era înzestrată cu toate catedrele pretinse de docentură, și nu cu același caracter nedeterminat, intenționat la început. Se pregăteau chiar să dea acestei serbări un colorit național românesc, dar conlocuitorii lor de alt grai, mai ales aceia, care se considerau ca purtători de cultură, precum și aceia, care n-aveau nici grai propriu național, nici vreo patrie undeva națională, stăruiau și întrebuințau toate mijloacele ca să facă din această serbare nu o serbare cosmopolită, precum intenționau unii din ei, ci o glorificare a superiorității culturii nemțești asupra altor culturi și o glorificare a germanismului în genere. Această tendință, manifestată adeseori cu puțină cruțare față de români, ba uneori cu izbire în sentimentele lor de naționalitate, de loiali-

tate și de patriotism, amărî și oțărî mult pe aceștia și răci pe unii din ei tot din ce în ce mai tare pentru o întreprindere, la care dânșii mai întâi cugetaseră și pe care ei mai întâi voiau s-o aducă la îndeplinire. Atât de departe mergea la unii străini lipsa de tact și de necruțare, încât nu se sfiau să suspicioneze pe români și să le arunce în față gravitări spre alte centre, nu de cultură, națională, ci de coexistență politică !

Sărmanii și bieții venetici, ei nu puteau simți, nu erau în stare nici să priceapă, nici să înțeleagă, că cineva poate fi naționalist din creștet până în tălpi, și totuși să fie supus credincios, patriot înfocat și cetățean loial și devotat într-un stat neconnațional, cu atât mai vârtos, într-un stat multigraiurist, compus din mai multe și diferite naționalități cu proprii amintiri istorice în el și prin țările învecinate, dar cu egală îndreptățire constituțională întreolaltă ! Acești venetici pare că n-aveau în sufletul lor ideea, nici în inima lor sentimentul de ceea ce vrea să zică patrie strămoșească, connaționalitate congenerică și concetățenie frățească și egalitară cu alte popoare sau cu frânturi de popoare, necongenerice ! Sau poate unii din ei numai pe sine se credeau capabili de astfel de idei și de sentimente naționale și patriotice, iar în alții nu vedeau decât barbari și oameni lipsiți de atari idei și sentimente mai înalte, mai generoase și mai umanitare !

Destul că pe timpul acela existau în Bucovina mulți conlocuitori străini, care făceau românilor de acolo o crimă politică din aceea că confrații lor din România, și mai ales aceia din Moldova și din Iași se pregăteau să jelească, în mod sărbătoresc, dezlipirea din domniatul Moldovei a unei părticele din teritoriul lui și că românii de pe acest teritoriu, oricât de bine se simțeau și aici în privința asigurării bunului lor trai material, totuși, aducându-și aminte de convieţuirea din trecut, nu puteau fi atât de denaturați ca să uite legăturile lor conaționale și confrățești și să se însuflețească peste măsură și fără rezerve pentru o întâmplare, care din punct de vedere al connaționalismului și al unității naționale istorice, numai plăcut nu putea să le fie !

Nici un stat nu poate pretinde de la concetățenii săi anihilarea în ei a conștiinței individualității lor naționale, căci aceștia numai pe temelia ideei și a sentimentului de individualitate proprie națională se pot avânta la mai înalta idee de stat și la sublimul și generosul sentiment de sacrificii multiple pentru apărarea și susținerea lui ! Și cu toate acestea mulți dintre compatrioții străini de pe atunci ai românilor bucovineni pretindeau de la ei lucruri neadmisibile între oameni de vreo cultură mai înaltă, mai nobilă și mai morală !

Sub astfel de împrejurări politice și într-această stare sufletească se începură, încă de timpuriu, preparativele pentru serbarea împreunării de 100 de ani a Bucovinei cu Austria". Împăratul Franz Josef a fost invitat să participe la serbări, dar a declinat invitația. Un motiv ar fi fost „ca să nu umilească pe acei credincioși supuși români din Bucovina, care se simțeau jigniți în sentimentele lor de demnitate națională prin păsirea prea necruțătoare a compatrioților străini în manifestările lor de bucurie și jubilare pentru desmembrarea unui fost stat național, iar într-altul ca să nu se tulbure raporturile cele bune ce existau între împărăția austro-ungară și România".

După un secol aceste pagini ale lui I. G. Sbiera se citesc cu o firească emoție. Căci ele oglindesc atât de bine starea de spirit de la sfârșitul secolului trecut în Bucovina. I. G. Sbiera era și profesor de limba și literatura română la Universitatea bucovineană și membru al Academiei Române. El își dădea foarte bine seama că în situația politică de atunci era imposibilă revenirea Bucovinei la patria mamă, care acum nu mai era numai Moldova, ci regatul României. În situația dată deci I. G. Sbiera era un naționalist român, care își mărturisește deschis atitudinea sa. Este un mare patriot local român bucovinean, dorind din tot sufletul să contribuie la propășirea Bucovinei, care acum devenise, după cum s-a spus cândva, o „Austrie în miniatură". Dar se poate spune oare că a fost și un patriot austriac. Credem că nu ! I. G. Sbiera are mărturii de loialitate și față de împărat și față de imperiul austriac. Dar putea oare să facă altceva în condițiile date ? Nu putea lupta pe față contra imperiului. De aceea pentru binele românilor bucovineni trebuia să-și mascheze atitudinea de patriot român, afișând un patriotism austriac, care nu ni se pare decât o mască. Cel influențat de Aron Pumnul trebuie citit azi și printre rânduri. Astfel ne vom da seama de adevăratele sentimente ale lui I. G. Sbiera.

Vedem deci că termenii de naționalism, patriotism local și patriotism își pot avea și azi valabilitatea.

În categoria : patriot local bucovinean am putut avea subdiviziuni : patriot bucovinean român, ucrainean, polonez etc. Bine înțeles că în perioada interbelică românii bucovineni erau în același timp : naționali români, patrioți bucovineni români și patrioți români. În prezent în Bucovina divizată situația este iarăși alta.

PROBLEMELE GENERALE ALE ISTORIEI BUCOVINEI

1. Numele „Bucovina"

Când apare în istorie numele propriu „Bucovina" ? În tabelul cronologic din cartea lui Emanuel Turczynski se notează că „Bucovina" apare atestată documentar pentru prima oară în 1418, ceea ce însă nu corespunde adevărului istoric. Într-un document moldovenesc apare substantivul comun „bucovina" în sens de „pădure de fagi". *Nu* era acesta un nume propriu, ca denumire geografică ! Acest amănunt esențial a fost discutat mai de mult de istoricul Dimitre Onciul. Și lămurit !

Denumirea istorică apare de abia în 1775 fiind introdusă de austrieci ca denumire pentru teritoriul ocupat de ei. Inițial austriecii au denumit acest teritoriu „Moldova austriacă", dar acest nume nu putea să convină ocupanților. În Moldova nu a existat o unitate administrativă „Bucovina", ci două ținuturi (Gheorghe Adamescu le numește „județe" în traducerea sa a „Descrierii Moldovei" de Dimitrie Cantemir.) : Cernăuți și Suceava.

De ce totuși unii istorici, și ca ei și E. Turczynski, antidatează numele propriu „Bucovina" cu secole, făcând conștient o eroare lingvistică. Aceasta se întâmplă din motive politice. Altfel se prezintă situația dacă „Bucovina" este atestată documentar din secolul XV, și altceva este dacă acest nume este o invenție austriacă din sec. XVIII. Prima atestare, dacă ar fi corectă, ar indica existența a două formații statale în sec. XIV : Moldova și Bucovina, care într-un fel s-ar fi contopit ! Dar n-a existat decât o singură formație statală : Moldova !

Alexandru A. Bolșacov — Ghimpu în *„Cronica Țării Moldovei până la întemeiere"* (București. Litera. 1979) nu cunoaște nici el o formațiune statală denumită Bucovina. Despre Moldova *și* Bucovina se poate vorbi numai începând din 1775, până atunci nu a existat decât *Moldova*.

Istoricii străini, care amintesc de Bucovina ca existând înainte de 1775 o fac cu un anumit scop politic, de a dovedi existența a două entități statale, care deci pot, în mod normal, să fie separate una de alta ! ! Tendința este evidentă ! După 1812 s-a ajuns ca *Moldova istorică* să fie împărțită în *trei părți :* Moldova, Bucovina și Basarabia.

2. Sinonime pentru Bucovina

Greșit s-a întrebuințat și se mai întrebuințează și azi ca sinonim pentru Bucovina „Țara de Sus". Este însă o nonsinonimie, o gravă eroare. Este adevărat că înainte de 1989 această „Țară de Sus" a servit ca paravan, pentru a se putea scrie relativ mai deschis despre Bucovina, Cernăuți etc. Acum însă n-are nici un rost de a întrebuința un înlocuitor, care induce în eroare. Pentru a fi mai convingători vom cita, după *„Descrierea Moldovei"* de *Dimitrie Cantemir ținuturile* din Moldova de Sus, numită de locuitori „Țara de Sus" : Ținutul Hotinului, Dorohoiului, Hârlăului, *Cernăuților, Sucevei,* Neamțului și Bacăului. Despre *Ținutul Cernăuților* D. Cantemir scrie : „Se întinde de-a lungul hotarului dinspre Polonia. Cel mai de seamă târg din acest ținut este *Cernăuți,* așezat pe malul de la miazănoapte al Prutului, iar cârmuirea lui este dată marelui spătar.

În apropiere de satul *Cozmin,* pe râul Cuciur, lângă revărsarea acestuia în Prut se văd ruinele unei cetăți foarte vechi. N-am putut afla cine a zidit-o, cu toate cercetările pe care le-am făcut adeseori, cu băgare de seamă.

Pe malul dinspre miazăzi al Siretului urmează *Ținutul Sucevei,* în care sunt vrednice de pomenit : *Suceava,* odinioară scaunul întregii Moldove, unde se afla curtea domnească și scaunul mitropoliților ; acum este aproape de-a-întregul pustie. Este așezată pe apa Sucevei, care se vede că i-a dat numele, pe o colină netedă, fiind înconjurată cu ziduri foarte înalte și cu șanțuri. La poalele colinei marginile ei se întindeau destul de mult. În afara de palatele voievodului și ale boierilor, număra 40 de biserici de piatră și altele felurite de lemn și 16 000 de case ; toate s-au năruit după strămutarea curții domnești. Suceava este cârmuită astăzi de un hatman, adică de căpetenia cea mare a oastei. *Rădăuți,* un târgușor și scaun al unui episcop, este și el așezat pe râul Suceava și pe Siret, unde acesta cotește spre miazăzi". (Descrierea Moldovei, București, Biblioteca pentru toți, 1956. Traducere Petre Pandrea. În traducerea lui Gh. Adamescu în loc de „târg" apare „oraș"). (La D. Cantemir s-a strecurat o greșeală : Rădăuți nu se află așezat pe Suceava și Siret ! Prin Rădăuți curge Toplița).

Sinonimul cel mai întrebuințat pentru „Bucovina“ a fost *„Țara Fagilor“* (în limba germană „Buchenland“). La fel de popular a fost și *„Arboroasa“*, care a și dat numele unei societăți studențești. *Ilie Dugan* explică acest nume : „denumire românească specific bucovineană iredentistă din vremea înființării universității cernăuțene“. Apoi a ajuns sinonim perfect pentru Bucovina. (Vezi *„Istoricul Societății Academice Române »Junimea« din Cernăuți. Partea întâia : Arboroasa (1875—1877)* (București, 1930).

3. Terminologia evenimentelor istorice din 1775 și 1918

Actul prin care o parte a teritoriului național al Moldovei trecea în stăpânirea habsburgică a fost denumit diferit. Pentru istoriografia română denumirea potrivită a fost dată de *Mihail Kogălniceanu* în broșura *„Răpirea Bucovinei“* (București, 1875) (Raub der Bukowina), caracterizare care sună foarte neplăcut pentru nostalgicii imperiului habsburgic. În *Lexiconul Meyer* de la sfârșitul secolului trecut se arată că în 1774 Austria *a ocupat* militariceste Bucovina, iar prin convenția din mai 1775 acest teritoriu i-a fost *cedat*. Termeni întrebuințați pentru acest fapt au fost : anexare (Annexion), alipire (Anschluss), unire (Vereinigung), încorporare (Einverleibung), ocupare (Besetzung), iar I. G. Sbiera a scris „împreunare“. Pentru *unirea* din 1918 s-a scris și se mai scrie așa. Dar în ultimul timp în cadrul Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina, filiala București a început să se discute această denumire și s-a ajuns la concluzia că în cazul Basarabiei și Bucovinei n-a fost o „unire“, ci o *revenire* la patria mumă, România. (Vezi și articolul celui ce scrie acum aceste rânduri : *„Revenirea Bucovinei la Patria Mamă România în 1918“*, în : *„Cuget.* Bilunar de cultură istorică și civilizație românească“. Anul II. Nr. 39—40. Noiembrie 1993).

Este adevărat că în 1918 termenul întrebuințat a fost „unire“, dar el nu reflectă realitatea. În 1918 Bucovina, ca parte componentă a Moldovei, a revenit la patria de origine, România. Și în cazul unirii istoriografia germană a întrebuințat și alți termeni, de ex. „dobândire“ (Erwerb). Foarte interesant este faptul că Karl Kurt Klein în a sa Literaturgeschichte des Deutschtums im Ausland (Leipzig, 1939) sublinia *revenirea* acestei părți a principatului Moldovei „în vechea ei unitate istorică“ (altgeschichtlicher Verband) în 1918. Ion I. Nistor a amintit de „reintegrarea“ Bucovinei. Noi ne pronunțăm pentru adoptarea termenului de *„revenire“*, căci acesta exprimă cel mai bine realitatea istorică.

4. Bucovina — un „cadou“ făcut de turci Austriei

Din 1775 apare în actele oficiale numele „Bucovina“. Emanuel Turczynski consideră că noua formațiune statală a fost un „cadou“ făcut de turci imperiului habsburgic. Dar se cunosc foarte bine circumstanțele achiziției acestui teritoriu de către habsburgi.

În amintita carte a lui *Hannes Hofbauer* și *Viorel Roman* despre Bucovina și Basarabia, capitolul istoric despre Arboroasa este subîntitulat : *Österreichs „Drang nach Osten“ (1775—1918)*, iar cel închinat Basarabiei : *Russlands „Drang nach Westen“ (1812—1918)*.

E. Turczynski face marea greșeală de a considera Moldova drept o provincie a imperiului otoman. Dar Moldova a fost un *stat vasal* imperiului otoman. Em. Turczynski consideră „cadoul“ drept o regiune de graniță a Moldovei. (Grenzgebiet).

Este adevărat și aceasta, dar teritoriul a fost ceva cu mult mai mult, a fost chiar *leagănul, inima Moldovei* (Kernland). Capitale au fost Siretul și Suceava. În perioada moldovenească imperiul otoman nu s-a preocupat de limba statului moldovenesc, turcii niciodată nu s-au gândit să introducă în statul vasal lor ca limbă oficială limba turcă. Nici să construiască moschei, nefiind admiși nici imigranți turci. Nu este mai puțin adevărat că turcii au ocupat și ei teritorii românești, raialele Hotin, Tighina, Brăila și Giurgiu, care erau teritorii ocupate și administrate direct de autoritățile militare turcești.

În schimb așa-denumita Bucovină a devenit o *provincie* habsburgică, cu limba oficială limba *germană*, având legături cu capitala imperiului Viena, strălucitorul centru de cultură europeană. Limba germană a devenit un limbaj uzual, iar la unii negermani din Bucovina chiar și limba vorbită și acasă. (Oare aceasta nu înseamnă un început de „germanizare“ ? Cercetătorii germani manifestă alergie la acest termen).

Emanuel Turczynski vede Bucovina din punct de vedere al *imperiului habsburgic*. Privind harta imperiului bicefal lui E.T. i se pare că Bucovina ar fi un avanpost al apusului, o regiune de legătură între Ucraina și restul Europei. Ce păcat că E.T. n-a privit și o hartă a României Mari. Iar Johannes Hoffmann amintește de vechile centre culturale Lvov (Lemberg), Cernăuți și Kiev, între care observă o legătură. Emanuel Turczynski uită legăturile cu Moldova, cu România. Pentru că E.T. vede numai o direcție est-vest, uitând de cea nord-sud, neglijând faptul că în timpul stăpânirii moldovenești Cernăuții erau la răscrucea vestitelor drumuri comerciale, care duceau spre Lvov, Hotin, Siret, Suceava și Galați. (C. Loghin).

Drumurile mai importante ale Moldovei *comerciale* fuseseră : *1. Drumul Siretului* sau *drumul muntenesc* și *2. Drumul tătăresc* sau al *Levantului*. Ambele plecau de la Lvov, treceau prin Pocuția de la Colomea și ajungeau la Sniatin, târg renumit la granița Moldovei ; se trecea apoi de pe valea Prutului la a Siretului, la punctul unde mai târziu s-au ridicat Cernăuții, care au format și vama de hotar la intrare, se abătea apoi puțin pe valea Siretului, pentru a ajunge la capitala Moldovei, care pe atunci era cel mai înfloritor oraș comercial moldovenesc, datorită și privelegiilor acordate de domnii Moldovei. Aici era și „vama mare", Suceava fiind și un oraș cosmopolit, cei din Lvov aveau aici un „fondaco" al lor. (Vezi *Alexandru G. Giuglea. Manual de istoria comerțului pentru clasa III-a și Școalelor superioare de comerț*. București. Cultura Românească. 1929—1930). (Prin „fondaco" se înțelegea un sediu și centru al activității comerciale a negustorilor străini, în felul celor construite în orașele italiene și germane pentru negustorii străini). Cernăuți înflorește din secolul XIV. A mai înflorit și Baia.

Vămile Moldovei erau de 3 feluri : de hotar, interioare și vama Sucevii (vamă de căpetenie). Vămile locale sau interioare erau punctele, în care se plăteau taxele vamale pentru mărfurile, care treceau sau care se cumpărau acolo. Întrucât Suceava era o vamă principală cu drept de trecere obligatoriu, era cel mai avantajos pentru negustori să destine acestui oraș mărfurile lor, iar pentru cumpărători să se aprovizioneze direct din el.

De la Suceava se ramificau cele două drumuri, trecând de viitoarea Bucovină : *1. Drumul Siretului* sau *muntenesc* mergea pe malul drept al Siretului prin orașele de pe acest râu, unde se întâlnea cu drumurile secundare ce veneau din Transilvania de la Bistrița, Rodna sau Brașov. La vărsarea Buzăului în Siret se unea cu drumul muntenesc al Brașovului și mergea la Brăila. Existau vămi la Bacău și Bârlad pentru munteni și la Baia și Moldovița pentru bistrițeni, la Bacău și Trotuș pentru brașoveni. (*Pamfil C. Georgian* și *Mihai Iorgulescu. Istoria românilor încadrată în istoria generală a comerțului*. Manual pentru cl. VIII-a a liceelor comerciale de băieți și fete. București. Editura Librăria Academică. 1938).

Intrând în componența imperiului habsburgic orașul *Suceava* a devenit cel mai *estic* oraș al imperiului, iar între Moldova și fostul ei teritoriu a apărut o graniță, acel trist „Cordun". Ultima convenție dintre austrieci și turci s-a semnat la Palamutca pe Nistru, mai sus de Hotin în prezența unui trimis al Franței. Erau înșirate orașele Siret, Suceava și Cernăuți, împreună cu 226 de sate și 52 de cătune. Teritoriul cedat avea o suprafață de 10 441 km^2 si 71 750 locuitori. (Vezi *Mihai Iacobescu*).

5. Imoralitatea actului răpirii Bucovinei

Care au fost mijloacele prin care imperiul habsburgic și-a însușit „partea cea mai veche și mai frumoasă a țării noastre, raiul Moldovei" *(Mihai Eminescu)* sunt bine cunoscute din broșura foarte cunoscută a lui *Mihail Kogălniceanu*. HANNES HOFBAUER și VIOREL ROMAN în cartea lor, mai des citată, în capitolul despre Bucovina constată că în drumul lor spre Constantinopole anexarea Principatelor Române ar fi însemnat pentru habsburgi soluția optimală. După anexarea Transilvaniei ei au avut în vedere nordul Moldovei, respectiv Bucovina. Prin *minciună și corupție* planul le-a reușit, profitând de coruptibilitatea cercurilor rusești și turcești. A fost organizată o adevărată campanie de mituire, *confirmată* de documentele contabile existente. Astfel dragomanul Constantin Moruzi a căpătat 10 312 piaștri, ofițerul turc Tahir — Aga 3 100 de piaștri. În total banii pentru mituire au însumat 15 012 piaștri. Iar feldmareșalul rus contele Petru Alexandrovici Rumiantov a primit și el pentru atitudinea sa „binevoitoare" 5 000 de ducați de aur și o tabachieră de aur împodobită cu briliante. În zadar a încercat Grigore Ghica Vodă să acționeze împotriva cedării teritoriului, rețeaua mituirii era cu mult mai răspândită teritorial decât și-a închipuit voievodul moldovean, care tot protestând a fost omorât din ordinul sultanului, chiar în ziua când boierii și preoții bucovineni depuneau jurământul de credință împăratului Josif II.

Răpirea Bucovinei, acest *act imperialist*, a însemnat și *o nedreptate istorică*, care a stârnit proteste în Europa de atunci, iar la Constantinopole un scandal, după ce s-au aflat dedesupturile cedării teritoriului moldovenesc. Și Friederich cel Mare al Prusiei s-a exprimat ironic — răutăcios că Austria dorește totdeauna să se mărească și să înhațe câte ceva de la vecinii săi. În acea vreme se știa doar prea bine că Principatele Române (sau dunărene, cum li se spunea atunci) erau *state vasale* și că imperiul otoman, ca putere suverană, nu avea nici un drept să cedeze teritorii, care nu-i aparțineau. La fel s-a întâmplat și în 1812 cu teritoriul, care ulterior a fost numit „Basarabia". (Se știe că adevărata Basarabie era numai sudul de la gurile Dunării !). Legitimă ar fi fost anexarea Bucovinei, dacă aceasta ar fi fost un teritoriu populat în mare majoritate de germani, iar habsburgii ar fi venit la frații lor ca să-i elibereze de sub un jug străin. Dar nu era cazul, teritoriul fiind populat în majoritate absolută de români.

Unii dintre susținătorii, apărătorii răpirii Bucovinei susțin că dacă Austria n-ar fi anexat acest teritoriu, atunci el ar fi căzut

mai târziu în mâinile țariștilor, ceea ce ar fi fost posibil, gândindu-ne la 1812. Și că deci pentru Bucovina această anexare ar fi însemnat un bine, un avantaj, ceea ce este adevărat privind situația din această perspectivă. Stăpânirea habsburgică a însemnat pentru românii bucovineni și avantaje, dar și foarte multe dezavantaje.

Istoria politică a Bucovinei este de fapt *istoria colonizării ei*, colonizare care a avut loc în centrul Europei !

6. Împărăteasa Austriei Maria Theresia despre răpirea Bucovinei

Interesant este felul cum își intitulează *Hannes Hofbauer* și *Viorel Roman* două capitole din cartea lor : *Bukowina — Österreichs „Drang nach Osten" (1775—1818)* și *Bessarabien — Russlands „Drang nach Westen" (1812—1918)*.

OCTAVIAN LUPU precum și *Hannes Hofbauer și Viorel Roman* amintesc în lucrările lor de atitudinea împărătesei austriece față de anexarea Bucovinei. De asemenea și MIHAI IACOBESCU. La 4 noiembrie 1775 ea a scris : „în chestiunea moldovenească n-avem de loc dreptate. Trebuie să mărturisesc, că nu știu cum ne vom descurca, însă cu greu într-o manieră onorabilă și aceasta mă întristează nespus de mult". Regrete a avut împărăteasa, dar nu știm să fi făcut ceva concret împotriva acestei anexări nejuste. *Octavian Lupu* mai citează câteva opinii și îngrijorări ale Mariei Theresia din 1772, dar nu știm dacă acestea se referă la Bucovina, sau mai de grabă la împărțirea Poloniei din 1772. Emanuel Turczynski nu se referă la aceste mărturisiri ale Mariei Theresia de Habsburg.

Mihai Iacobescu îl mai citează pe un consilier Geble, care preconiza : „politica austriacă trebuie să ducă în final ca în locul acestui mozaic de popoare, de limbi și de religii să se ajungă încetul cu încetul la *un singur popor*". Deci în întregul imperiu trebuia să se ajungă cu timpul la un singur popor, ceea ce însemna foarte clar deznaționalizarea tuturor popoarelor supuse în favoarea unuia singur. Aceasta se putea realiza prin colonizări și prin impunerea cu forța a limbii și culturii germane. Dar oare marea cultură germană trebuia să fie impusă cu forța, nu se putea răspândi și pe cale pașnică ?

7. Istoria Bucovinei — o istorie a unei colonizări

Răpirea Bucovinei a însemnat pentru poporul român o mare nedreptate istorică. Dar aceasta n-a fost singura. Imperiul habsburgic a continuat cu o altă acțiune în noua provincie : colonizarea ei, pe motiv de modernizare și ridicare a densității populației. Imperiul habsburgic n-a avut dreptul moral nici de a ocupa, nici de a coloniza Bucovina. A fost doar dreptul celui mai tare ! Emanuel Turczynski nu-și pune astfel de întrebări. Pentru acesta răpirea și colonizarea sunt fapte absolut normale ! Bucovina a fost declarat teritoriu de colonizare, răpindu-li-se românilor pământul strămoșesc. De fapt se poate spune că *istoria Bucovinei* înseamnă de fapt în mare parte *istoria colonizării ei*, Bucovina fiind considerată drept o colonie.

Colonizarea a fost de două feluri : *colonizare oficială și neoficială.*

Hannes Hofbauer și *Viorel Roman* prezintă considerații interesante în legătură cu acel „Drang nach Osten" (acea tendință de expansiune către est a imperiului habsburgic, după ce imperiul cucerise Transilvania, Galiția și Bucovina. În vest „Sfântul imperiu roman de națiune germană" devenise relativ fără importanță în raport cu Franța și Anglia, care deveniseră mari puteri coloniale. Habsburgii nu aveau în sectorul vestic al economiei mondiale nici o șansă. De aceea ei au avut tendința să organizeze, să structureze în imperiul lor o copie central și esteuropeană de proporții reduse. Austria a devenit deci o jumătate vestică industrializată și una răsăriteană agricolă, din care făceau parte și Transilvania și Bucovina. Până în amurgul monarhiei bicefale aceste provincii au rămas „colonii interne". Gândul esențial al dinastiei de la Viena era cucerirea Constantinopolului. Dar până la urmă imperialismul austriac a eșuat.

Emanuel Turczynski notează că „patriotismul" lui Josif II a stimulat colonizarea Bucovinei după moartea Mariei Theresia. Au imigrat atunci *oficial* coloniști din ținuturile considerate atunci „suprapopulate" din sud-vestul Germaniei. Dorința de imigrare fusese atunci atât de mare, încât autoritățile vieneze au limitat numărul solicitanților, făcând o selecție calitativă și admițând : cărămidari, zidari, fierari, olar, cizmari, croitori și pălărieri. Pământ era suficient, țara fusese pustiită în timpul războiului ruso-turc, pe pământul Bucovinei aflându-se trupele țariste. Dar Bucovina *nu* era o țară pustie.

Și *Mihai Iacobescu* și *Hannes Hofbauer* și *Viorel Roman* îl citează pe inginerul hotarnic Johann Budinsky, care a găsit în Bu-

covina livezi și pășuni, cu ierburi dintre cele mai bune și hrănitoare, bogate crescătorii de animale, terenuri cu pomi fructiferi, cu plante cerealiere, cu fân și tot felul de furaje.

Emanuel Turczynski evidențiază faptul că și pe terenurile aflate în posesia Fondului ortodox religionar au fost împroprietăriți coloniști germani. Istoria Bucovinei fiind istoria unei colonizări, situația *demografică* a marcat un curs foarte *ascendent, nu* însă pe cale normală a înmulțirii populației, ci prin imigrări mai mult decât masive. Cel mai mult au profitat de imigrare coloniștii, care nu au primit numai pământ, ci și casă, animale și toate acareturile necesare. Au sosit și mineri. În schimb țăranii români băștinași n-au primit nici un fel de ajutor din partea statului austriac.

Hannes Hofbauer și *Viorel Roman* notează că stăpânirea habsburgică a contribuit la venirea în Bucovina a unor mase de polonezi, ucraineni, huțuli, evrei, armeni, unguri, slovaci, lipoveni, greci și chiar turci, care au modificat rapid fizionomia provinciei. Pe bună dreptate însă acești doi autori apreciază că în Bucovina n-a avut loc o germanizare, ci o *slavizare*. Acești autori mai arată că Bucovina a devenit cea mai evreiască provincie a monarhiei, amintind apoi și de faptul că generalul Enzenberg a fost un înverșunat antisemit.

Împărăția austriacă s-a folosit de evrei la dezvoltarea economiei, iar aceștia în schimb au stimulat în răsărit cultura germană, au contribuit în mare măsură la propagarea ei.

Au fost însă și cazuri când imigrarea a produs nemulțumiri în provincia de baștină : astfel țărani ucraineni din Galiția au fugit și ilegal în Bucovina, deoarece aici condițiile de trai erau mai bune decât în Galiția. Acesta este un exemplu de colonizare neoficială, când imigranții au venit fără concursul autorităților.

Manifestându-ne nemulțumirea împotriva colonizării Bucovinei, nu avem o atitudine xenofobă. În orice țară au existat emigranți și imigranți. Iar poporul român este, prin excelență, un popor ospitalier. Dar atunci când colonizarea are un scop bine definit de a transforma pe băștinașii unei provincii, care formau majoritatea populației, într-o minoritate atunci această acțiune nu mai poate fi considerată decât ca un război dus cu alte mijloace împotriva majorității băștinașe.

Istoricii, care nu respectă adevărul istoric, uită să înregistreze faptul că după 1775 mulți țărani români au părăsit Bucovina imigrând în Moldova. Norocul este că din Transilvania au venit români, care s-au așezat în satele bucovinene, compensând astfel plecarea bucovinenilor în Moldova.

Poporul român i-a primit cu ospitalitate pe străinii veniți pe meleagurile românești, unii dintre ei devenind personalități marcante ale vieții culturale și științifice și artistice românești, ca de ex. Carol Davilla, Iacob Felix, Adrian I. Ostrogovich, Iacob Cihac, Iuliu Baras, Anton Chladek etc.

Poporul român nu a avut, repetăm, atitudini xenofobe față de imigranți, nici în cazul Bucovinei când a avut loc o colonizare cu un scop bine determinat *împotriva* poporului român bucovinean. Și această colonizare și-a atins scopul.

8. Factorii de presiune asupra românilor bucovineni

În nici o altă provincie românească nu s-au exercitat atâtea presiuni ca în Bucovina dominată de habsburgi. Această *presiune* a fost de trei feluri : *demografică, economică și culturală*. Emanuel Turczynski întrebuințează termenii de polonizare, maghiarizare (acesta în legătură cu relațiile dintre români și unguri în Transilvania) și românizare (acesta în legătură cu situația minorităților naționale din perioada interbelică). Noi vom discuta despre germanizare, ucrainizare, polonizare și sârbizare. Despre așa-zisa românizare vom discuta mai târziu. E. Turczynski nu vehiculează termenii de germanizare, ucrainizare și sârbizare.

FILARET DOBOȘ a arătat în lucrarea sa : *„Arcașii“* (Cernăuți, 1940) în ce a constat germanizarea, polonizarea și ucrainizarea (Vezi și *Mircea Grigoroviță. Din istoria culturii în Bucovina.)*

1. Acțiunea de *germanizare* a urmărit toate cele trei obiective arătate mai sus. Ea s-a efectuat prin : *1. Coloniștii germani, 2. Germanizarea întregului aparat administrativ al provinciei, 3. Dominarea vieții economice și culturale ale fostului teritoriu moldovenesc.*

Mihai Iacobescu a arătat că Josif II a ordonat ca toate legile și patentele imperiale să fie difuzate exclusiv în limba germană în toate provinciile imperiului, chiar dacă ele se intitulau regate. La protestul magnaților unguri în 1788, Josif I declara : „Limba germană este limba universală a împărăției mele ; de ce să admit eu ca într-o singură provincie legile și afacerile politice să fie tratate în limba naționalităților ? Eu sunt împăratul imperiului german. Prin urmare celelalte state, pe care le posed, sunt provincii, care laolaltă cu întregul stat formează un corp, al cărui cap sunt eu“.

Prin „germanizare“ noi nu înțelegem numai „asimilarea etnică și religioasă“, ci și tot procesul de îndepărtare de românism. La

această activitate de germanizare au luat parte germanii și evreii, cei care, după E. Turczynski, au fost „asimilați cultural și lingvistic". Dar această „asimilare lingvistică și culturală" nu însemna oare o categorie de germanizare ? Mai lipsea asimilarea religioasă pentru ca evreii să se transforme în germani ! *Filaret Doboș* a surprins un fenomen ciudat : peste 30% dintre germanii din Bucovina aveau nume slave, maghiare, italiene și chiar românești. Care să fie explicația ? Există foarte mulți germani cu nume poloneze ! Sunt aceștia polonezi germanizați ?

În toate orașele și satele mai mari funcționau *cazinouri*, un fel de societăți culturale pentru intelectuali, în care funcționarii români ajungeau împinși de interese sociale și de serviciu. Ele erau societăți cu tendințe de germanizare și austriacizare *ca sentiment* a tot ce nu era încă german și austriac. Istoricul austriac *dr. Franz Mayer* a confirmat acest lucru. Deci se punea atunci problema unei germanizări *spirituale*. Limba germană a devenit limba de salon, iar înainte de 1914 și limba de casă a multor familii de intelectuali români. Germanii trăiau în 250 de state din 326 existente pe atunci, iar evreii în 321. Interesant este faptul că imigranții germani nu s-au așezat între Prut și Nistru, ci au preferat sudul Bucovinei, printre români. Această risipire a făcut ca germanii să nu aibă majorități la țară, iar religia ortodoxă a împiedicat țărănimea română bucovineană să se germanizeze, căci trebuia să treacă fie la catolicism fie la protestantism.

2. Acțiunea *polonă* a început din 1787, consecințele alipirii Bucovinei la Galiția fiind catastrofale pentru români. Desființându-se granița, Bucovina a fost invadată de elemente galițiene : preoți învățători, profesori, funcționari, agricultori și meseriași polonezi moșieri armeano-polonezi, agricultori și negustori evrei. În special nordul Bucovinei îi atrage. Pe lângă limba germană se introduce în administrație, justiție și școală și limba polonă. Preoții polonezi au devenit și profesori și învățători. Numele românești capătă terminații slave : -vicz, -ski, -iuk, -iak, din această epocă datând înstrăinarea masivă a multor nume românești timp de 60 de ani. Și numele de localități a fost ortografiat slav : de ex. Cernăuți a devenit Czernowitz, cu ortografie germană s-ar fi scris Tschernowitz. Această slavizare arbitrară de nume a servit apoi ucrainenilor ca argument pentru a „demonstra" caracterul slav al Bucovinei. Școlile moldovenești au fost polonizate, autoritățile superioare aflându-se la Stanislau și Lemberg. Iar moșiile boierilor și răzeșilor emigranți în Moldova au fost cumpărate sau luate în arendă de proprietari poloni, armeni sau evrei veniți din Galiția. Epoca de polonizare a fost în floare până în 1844, polonezii folosindu-se și ei d

Fondul religionar ortodox, care era românesc. Iar căile ferate, justiția și biserica au avut ca sediu principal până în 1918 Stanislau și Lemberg. Emanuel Turczynski întrebuințează frecvent termenul de „polonizare".

3. *Ucrainenii* formau înainte de 1775 o *minoritate* în Bucovina, în nordul ei, imigrări având loc și înainte de 1775. Imigrarea lor *în masă* a avut drept cauze : sărăcia, apăsarea boierescului, presiunea din partea bisericii romano-catolice și a stăpânirii poloneze. Proprietarii și arendașii galițieni, care se infiltraseră în Bucovina, puteau importa zeci de mii de muncitori agricoli ucraineni. Câteva decenii după răpire aproape că nu exista o proprietate mare, care să nu-și aibă sălașele ei de muncitori agricoli galițieni, implantați în vechile sate răzețești. Primiți cu ospitalitate, ei aduceau brațe de muncă ieftine. La început elementul ucrainean, care să spunem a venit neoficial, a fost docil și fără pretenții, dar apoi situația s-a schimbat. Noua orientare a dinastiei de Habsburg după 1848, 1859 și 1866 devenind slavofilă, Lemberg, Cernăuți și Kiev au ajuns centre de intensă propagandă panucraineană. Numele acestei populații fusese inițial „ruteni", de abia pe la 1900 devine uzuală denumirea de „ucraineni". *Filaret Doboș* își pune o întrebare tulburătoare în cartea sa : Oare câți români, slujbași al statului, au declarat la recenzămintele austriece ca limbă de conversație limba germană sau ucraineană ?

Pentru E. Turczynski nu există termenul de ucrainizare. Iar despre deznaționalizarea românilor bucovineni prin ucrainizare a scris pagini științifice doveditoare preotul Dimitrie Țopa.

4. A mai exisat și o influență *sârbă*. În 1781 episcopul de Rădăuți se mută la Cernăuți, iar legăturile cu Mitropolia Moldovei de la Iași sunt întrerupte, administrația austriacă supunând Episcopia Bucovinei în ceea ce privește problemele spirituale, canonice, dogmatice Mitropoliei sârbești de la Carlovăț (1783), în 1786 urmând și subordonarea și în problemele administrative. Noul „Regulament de organizare a bisericii" a fost bun, în schimb venirea preoților sârbi a avut efecte negative. Și haina preotului bucovinean a fost influențată, ea fiind de origine sârbească. Iar dacă Dosoftei Herescul a fost un dârz apărător al drepturilor românilor, în schimb urmașul său sârbul Daniil Vlahovici (poate de origine română ?) a servit docil stăpânirea austriacă, favorizând elementul ucrainean. Întrucât bisericile au început să fie obligate să țină și registrele de stare civilă (nașteri, căsătorii, decese) a apărut la numele românești terminația *-vici*.

Dar care era *situația românilor* între 1775 și 1860 ? Îl vom cita pe *I. G. Sbiera*, această extraordinară sursă de informații în legă-

tură cu situația din secolul trecut. „Înainte de anul 1848 puțin ce se vorbea în Bucovina despre români. Cultura străină știu să evite, în mod admirabil, atâtarea și dezvoltarea simțului național românesc; chiar germanismul nu se cultiva pe atunci ca simț național german, ci ca simț patriotic de legătură și solidaritate între toate popoarele din împărăție; numai confesionalismul se întreținea cu multă îngrijire, însă cu vădită favorizare a confesiunii apusene romano-catolice și unite. Toți românii dn Bucovina se numeau moldoveni între sine și de către străini, când voiau să se distingă naționalicește unii de alții. Cunoștința individualității românilor ca popor, cu viitor mare, dar împrăștiat prin toate imperiile circumvecine, drept că se găsea la puțini aleși, dar chiar și la aceștia nu destul de lămurită și de circumscrisă; ba încă ce este mai mult, un simț vag de coexistență a românilor de pretutindeni și de solidaritatea lor națională este întreținerea instinctiv prin toate păturile lor sociale și oricine îl descoperea, când căuta să pătrundă mai adânc în firea românului. Cu toate aceste licuriri, mai mult sau mai puțin luminoase, trebuie să mărturisesc că pătura cultă de pe atunci, în partea ei mai mare și în urma culturii înstrăinătoare și cosmopolite, își pierduse mult din bunul său simț național și se folosea chiar în familie de graiul ei cultural, precum și de alte graiuri străine, nu din alte îndemnuri, decât numai spre a-și arăta superioritatea sa asupra înconjurimii sale! Chiar eu însumi, după ce începusei a pricepe și a vorbi câte ceva nemțește, nu atâta spre a mă deprinde într-acest grai, sau spre a nu fi înțeles de alții, cât mai vârtos spre a-mi da aerul de copil învățat și superior, nu odată vorbeam cu fratele meu nemțește înaintea celora din casă cât și a consătenilor. Ridiculă deșertăciune!“ (§ 36. Direcțiunea culturală până la 1848).

Citâm acum din „§ 69. Decursul culturii românilor bucovineni între 1775 și 1860“: „De aci înainte tot învățământul secundar și superior se făcu neîncetat numai în limba nemțească și în cea latinească până în anul 1848. Românește se învăța numai foarte puțin a citi și a scrie, prin unele din puținele școli triviale; în școala normală din Suceava și în cea din Cernăuți singur numai învățământul religios se preda în graiul matern al copilului, nu după vreo carte, ci în mod catihetic, de-a rostul.

Sub astfel de împrejurări, în decurs de mai mult de jumătate de secol, românul bucovinean n-a găsit în școlile publice din țară sa posibilitatea de a învăța și de a se cultiva cât de puțin în graiul său național; toată cultura o căpăta nu numai în graiuri străine dar și în direcțiune străină, cu observări adeseori repetate, că graiul românesc ar fi grai rustic și necapabil de a cuprinde și

preda știința și învățământul! Nu era de mirare dar, dacă mai toți românii, cultivați astfel, se despărțeau de cei fără de carte, și simțeau oarecare rușine a petrece cu aceștia și a vorbi cu ei în graiul lor românesc! Mulți dintre ei se sfiau a se mărturisi ca români. Între sine și în familia ce o întemeiau, ei preferau a vorbi nemțește, polonește și chiar rusește (= ucraineana), *numai românește nu*. Graiul polonesc și cel rusesc se încuibară mai ales printre aceia din nobilii țării, care își făceau studiile prin internatele iezuite din Galiția sau conveneau mai adeseori cu nobilii poloni. Era deci cel mai mare pericol ca amintirile românești să se stingă cu desăvârșire și conștiința națională să amorțească pe vecie! Clasa cultă ajunse a fi paralizată. Singur numai prin consiliul episcopesc se mai ridicau, din când în când, voci și se iveau acțiuni atât pentru scăparea școlilor de sub conducerea și inspectoratul romano-catolicilor și pentru organizarea lor după trebuințele confesionale ortodox răsăritene, cât și pentru publicarea unui calendar diecezan românesc, cu învățături pentru popor... Un fel de *cultură curat românească* se mai întreținea, după vechiul obicei moldovenesc, prin niște învățători ambulanți, care umblând din sat în sat, strângeau într-o casă mai spațioasă câțiva băieți de ai fruntașilor săteni sau de ai răzeșilor și îi învățau după o Bucoavnă tipărită la Buda a citi și a scrie, apoi Ceaslovul sau Orologieriul și Psaltirea, mai rar Biblia, și foarte puțină compunere. Numai la oamenii cultivați astfel s-au întreținut necorupte cugetarea, simțirea și aspirația românească. De la aceștia a purces mai târziu, cu conștiință și plan, regenerarea românismului, având ei nu odată a se lupta crâncen, chiar cu ai săi, cu aceia mai ales, care fuseseră cultivați în idei și direcții antiromânești“.

De abia anul 1848, venirea lui Aron Pumnul, unul dintre fruntașii mișcării naționaliste din Transilvania și lupta fraților Hurmuzachi a produs revirimentul așteptat, trezirea *conștiinței naționale românești* în Bucovina. *I. G. Sbiera* conchide: „Acum erau date condițiile cele mai neapărate pentru o dezvoltare proprie națională și pentru o cultură românească. Nu se cerea alta din partea românilor, decât hărnicie și muncă neobosită, împreunate cu deosebită *prudență*. Și într-adevăr românii se și puseră pe lucru cu tot dinadinsul“.

Aceste mărturisiri ale lui I. G. Sbiera sunt în totală contradicție cu idilicele zugrăveli ale lui Emanuel Turczynski.

Și presiunea asupra românilor bucovineni a continuat sub cele mai diferite forme până în 1918. Iar anul 1940 a readus presiunile în nordul Bucovinei.

9. „Multinaționalitatea" Bucovinei

Istoriografia de limbă germană face mult caz de așa-zisa „multinaționalitate" a Bucovinei. Și pentru Emanuel Turczynski la fel aceasta este caracteristica Țării Fagilor. Dar să lămurim și această problemă.

Ca și în toată Moldova și ca și în alte state ale lumii și în Bucovina au trăit minorități naționale, pe care le amintește și *Dimitrie Cantemir* în *„Descrierea Moldovei"*. Dar aceste etnii erau minorități și astfel se prezentau ele și în 1775. Dar a venit *colonizarea masivă*. Bucovina deci n-a fost un teritoriu multinațional, ci unul național românesc, unde au conviețuit și minorități naționale, ci *a devenit* în decursul a mai puțin de 100 de ani de stăpânire habsburgică. Aici s-a întâmplat ceea ce *nu* s-a produs în Transilvania, unde populația românească a rămas în tot timpul stăpânirii maghiare populație majoritară absolută. Cartea lui E. Turczynki ne prezintă cu lux de amănunte cum a decurs colonizarea Țării Fagilor. Citind neatent cartea, aceasta ți-ar putea da impresia și a unei vieți fericite a românilor, dar demografia Bucovinei atestă altceva, că această stăpânire străină a însemnat *deposedarea* populației băstinașe majoritare în favoarea imigranților. Ceea ce E.T. nu o recunoaște deschis, însă faptele istorice prezentate foarte pe larg dovedesc tocmai acest lucru,E.T. conchizând că ofițerii și funcționarii trimiși de Josif II în țara nou achiziționată au însemnat o premiză favorabilă pentru o coexistență de etnii și religii, confesiuni diferite.

Cum se explică însă faptul că imigrarea ucrainenilor începuse încă înainte de anexarea Bucovinei ? Ucrainenii veneau în Moldova, simțindu-se bine în mijlocul populației românești, fără să fi fost nevoie de ofițerii și funcționarii habsburgici, deoarece moldovenii erau o seminție blândă și ospitalieră. După E.T. în Arboroasa existau 4 etnii mari : românii, ucrainenii, evreii și germanii, între care nu au lipsit fricțiunile, dar o administrație stabilă (!) și o jurisprudență nepărtinitoare exista de la începutul secolului XIX. Dar cum a fost administrația habsburgică între 1775 și 1800 E. Turczynski *nu* vrea să ne lămurească ! În sec. XIX însă s-ar fi impus principiile de drept constituțional. Exemplul dat pentru aceasta este însă hilar : Un român, acuzat de un furt de cai în 1802, a fost achitat. (Dacă nu era vinovat, de ce trebuia să fie condamnat ?).

Hannes Hofbauer și *Viorel Roman* își exprimă părerea că stăpânirea habsburgică a urmărit cu un scop bine definit echilibristica demografică între populația românească și cea ucraineană, ceea ce a făcut ca evreii și germanii să aibă o poziție aparte. Aceștia aveau

o pondere mai mare în administrația superioară și în economie, necorespunzătoare situației lor demografice. Cei doi autori apreciază că germanii și evreii n-au exercitat o administrație „colonială clasică".

Volumul omagial *„Bukowina"* (1899) amintea de următoarele populații bucovinene : românii, ucrainenii, germanii (unii veniți chiar din sec. XIV), evrei (unii veniți în sec. XIV și XV), polonezi (unii din timpul întemeierii Moldovei, unguri (secui) (prezenți și din sec. XIV), lipoveni (ruși veniți din Moldova și Rusia), armeni (de la începutul sec. XIV), țigani (primii probabil din sec. XV), slovaci (grupuri mari), cehi, sloveni, croați, italieni ruși și chiar câțiva turci.

Situația naționalităților s-a modificat după 28 iunie 1940 și martie 1944. O parte din populație s-a refugiat, o parte a imigrat și au apărut în nordul Bucovinei noi imigranți. În nordul Bucovinei au avut loc și deportări.

În concluzie putem spune că în 1775 *majoritatea absolută a populației era formată din români. Colonizarea masivă a schimbat aspectul demografic.* Iar recensământul *cinstit* efectuat în 1930 a arătat că în perioada interbelică *românii* dețineau o *majoritate relativă,* nu absolută în Bucovina.

10. Recensămintele austriece

Există foarte multe statistici în legătură cu populația Bucovinei, dar felul defectuos cum au fost efectuate recensămintele *nu* ne înfățișează o oglindă obiectivă a situației demografice din acest ținut. Singurul recensământ științific, obiectiv a fost făcut în perioada interbelică în 1930 sub conducerea lui Sabin Mănuilă. Dar foarte ciudat ! Lucrările care se referă la Bucovina editate în limba germană se opresc la recensământul din 1910, care nu poate fi considerat drept obiectiv, conținând erori de fond.

La începutul secolului XIX *Ion Budai-Deleanu,* care fusese secretar de tribunal și consilier de curte la Lemberg (Lvov) preciza în *„Observațiile sale asupra Bucovinei"* că *majoritatea ucrainenilor* aflați pe teritoriul Bucovinei, erau *galițieni.* În *1848 românii* bucovineni mai formau încă *majoritatea absolută* a populației bucovinene, totuși într-o proporție mult mai mică, de numai 55,48% față de masiva superioritate din 1775. Încet, încet situația românilor a început să fie de neînvidiat, după 1860 începând slavizarea exercitată sistematic pe căi oficiale. La recensământul din acel an

sporul ucrainenilor era de 56% față de recensământul precedent, pe când românii au devenit deficitari cu 3%, românii marcând apoi o descreștere, iar ucrainenii fiind în continuă și excesivă creștere. A fost un fenomen demografic cu totul nenatural, explicat prin imigrare. În decurs de 3 decenii peste 80 000 de români, între care și mazili și răzeși din satele învecinate cu Galiția au fost înglobați în numărul ucrainenilor. În legătură cu recensămintele austriece bucovinenii au protestat.

De mare importanță în legătură cu problemele demografice sunt precizările făcute de T. V. ȘTEFANELLI în *„Calendarul Societății pentru Cultură"* din 1914 în articolul *„Câteva cuvinte privitoare la recensământul din urmă"* (= 1910). Până în 1880 în Austria recensământul se făcea având drept criteriu principal *limba maternă* (Muttersprache), după 1880 *limba de conversație* (Umgangssprache). Naționalitatea (etnia) nu era luată în considerare. Conform acestor prescripții capii de familie români, care trăiau printre neromâni, trebuiau să declare că limba, în care se înțeleg cu mediul înconjurător era *limba vorbită de neromâni,* iar nu limba, pe care o vorbeau în familiile lor. Iar autoritățile aveau posibilitatea de a *corecta* (rectifica ! ! !) declarațiile românilor că sunt români și să introducă în actul oficial de recensământ ca Umgangssprache : Ruthenisch, adică limba în care ei se înțelegeau cu mediul cel mai larg, cel ucrainean. În Bucovina organele administrative nu erau favorabile românilor, existând dovezi de „rectificare" (amtlich korrigiert) (adică de falsificare). Dacă declarațiile românilor nu ar fi fost „rectificate", dacă ei nu ar fi fost trecuți cu miile pe listele ucrainenilor, în 1912 statisticele oficiale ar fi arătat că *în ciuda avalanșei* ucrainenilor galițieni în spre Bucovina, *numărul românilor l-ar fi întrecut pe cel al ucrainenilor.* Și să nu uităm faptul că în părțile ucrainene chiar mii de evrei, care trăiau printre ucraineni au fost trecuți în numărul ucrainenilor. T. V. Ștefanelli a analizat cu perspicacitate rezultatele recesământului din 1910, subliniind concluziile juste, ce se puteau trage din acest recensământ.

O privire numai superficială a acestor cifre ne dovedește ce procedee *arbitrare* au fost utilizate față de români la diferitele recensăminte, până ce în 1910 românii s-au mai deșteptat și și-au manifestat cu mai multă energie dorința lor de a fi recenzați ca români în listele oficiale, cu toate că și acestea fiind „rectificate", încă n-au prezentat adevăratul număr al populației românești, acesta fiind de fapt mai mare. (Oficial : români : 273 254, ucraineni : 305 101. După religie : mozaici : 102 919, după limbă, evreii nu există !) (Huțulii erau trecuți la ucraineni).

În volumul omagial : *„Bukowina"* (1899) se notează de asemenea că huțulii erau trecuți ca ucraineni. Statisticele austriece 1890 numărau 265 154 de ucraineni, aici fiind incluși și cei circa 25 000 de huțuli.

Interesant este însă că la recensămintele ca „limbi de conversație" *nu toate limbile erau admise.* Astfel erau recunoscute : germana, maghiara, polona, sârbo-croata, ceha, slovaca, slovena, italiana și româna. Rusa și idiș nu figurau pe listă. Deci lipovenii, care vorbeau limba rusă erau trecuți la ucraineană, iar evreii care vorbeau idiș erau înregistrați la limba germană. Nici limba țigănească nu exista ca opțiune.

Și *H. Hofbauer* și *V. Roman* recunosc că recensământul din 1910 *nu a fost corect.* În satele cu majoritate ucraineană, la limbă de conversație au fost trecuți și românii, cunoscători ai limbii ucrainene. Se afirmă că Germania și Austria erau pe atunci ucrainofile, iar împăratul austriac îi simpatiza pe ucraineni pentru că erau germanofili. *Octavian Lupu* dă un exemplu elocvent de falsificare la Cernăuți. Aici consulul român, Galin, originar din Moldova, a fost trecut și el și familia lui compusă din 5 persoane ca ucraineni. Acasă fusese atunci la recensământ numai femeia de serviciu, care știa ucraineana ! ! !

Radu Grigorovici în *„Analele Bucovinei"* (An I, nr. 2/1994) a analizat în două studii recensământul din 1880 în Bucovina : *„Studiu critic al recensământului austriac din 1880 cu privire la populația Bucovinei : I. Manipularea ulterioară a datelor ; II. Știința de carte.* R.G. constată că au existat eforturi de manipulare a datelor, printr-o prelucrare voit defavorabilă elementului românesc autohton prin includerea imigranților galițieni, care încă nu obținuseră cetățenia bucovineană. R.G. admiră insistența depusă de intelectualii români ai epocii, de a promova înființarea unor instituții de învățământ de nivel mai înalt, fie el chiar într-o limbă străină, dar care oferea accesul nu numai la o cultură înaintată europeană, ci și la bunăstare și la poziții sociale mai înalte pentru conaționalii lor.

E. Turczynski ia drept corecte rezultatele recensământului din 1910, și nici nu face aprecieri asupra felului cum se organizau aceste recensăminte.

De aceea bazându-ne pe *lexiconul Meyer* tipărit la sfârșitul secolului trecut la Viena și Leipzig vom aduce câteva lămuriri pentru a clarifica unele probleme. În secolul trecut puteau avea loc trei categorii de recensământ, după felul cum era organizat acesta : *1.* Recensământul efectiv, real, prin care se înregistrau numai per-

soanele, care se aflau în localitate în ziua recensământului, 2. Recensământul locuitorilor localității, adică recensământul celor care locuiau în localitate, înregistrând pe cei absenți temporar, precum și neînregistrându-i pe cei care se aflau numai temporar în localitate, 3. Recensământul de drept al populației, prin care se recenzau numai cei ce posedau și cetățenia statului respectiv (Staatsbürgerschaft) precum și o cetățenie provincială (Heimatrecht), dacă aceasta exista. De ex. cetățenii austrieci, care domiciliau în Galiția aveau și această cetățenie provincială galițiană. Ca să se stabilească în Bucovina ei trebuiau să capete această nouă cetățenie bucovineană. Fără îndoială cea mai ușor de executat era prima categorie de recensământ.

Lexiconul Meyer (Vol. 17, Leipzig și Viena, 1897) era de părere, că din motive practice nu era bine să se pună prea multe întrebări delicate sau care țineau prea mult de viața familiară, în primul rând chestionarul trebuia să cuprindă : numele, localitatea, sexul, datele de naștere și situația familiară. La acestea se mai puteau adăuga : relațiile fiecăruia cu capul familiei, locul nașterii, locul de domiciliu și țara natală, confesiunea religioasă, cetățenia, defecte spirituale și fizice (orbi, surdo-muți, idioți etc.), ocupația, poziția socială, domeniu de activitate, limba, nivelul de cultură.

Observăm în această listă de întrebări posibile că *nu* există o întrebare în legătură cu etnia, poporul, neamul, ceea ce face ca rezultatele recensămintelor să fie destul de îndoielnice. Mai ales că secolul al XIX-lea a fost *secolul principiului naționalităților*. (Vezi : *Meyers Konversations — Lexikon*, Band XII), (Leipzig und Wien, Bibliographisches Institut, 1896). În acest volum XII sunt la capitolul „Nation" observații interesante în legătură cu statele, unde există diferite naționalități. Se arată că este foarte important pentru un stat ca naționalitatea principală să constituie baza acestuia.

Dacă într-un stat se găsesc mai multe natiuni, popoare, atunci există trei posibilități, atitudini politice : *1.* Sistemul de opresiune, *2.* Sistemul contopirii (de ex. sistemul imperiului roman) și *3.* Sistemul egalității în drepturi a diferitelor popoare. (Ca exemplu ni se oferă Elveția). Lexiconul Meyer citează în ultima categorie și imperiul habsburgic, deși recunoaște că au existat bărbați de stat, în special Metternich, care au utilizat în scopul conservării imperiului mijloace condamnabile (verwerflich), prin aceea că au fost întârâtate popoarele monarhiei între ele și ca o națiune să fie ținută în șah de cealaltă. Deci nu este deloc vorba de armonia prezentată de E. Turczynski. Mărturia lexiconului este cu atât mai importantă cu cât vine de la Viena din secolul trecut !

Cu o altă afirmație din lexicon însă nu mai putem fi de acord. Suntem în epoca formării statelor naționale, învinsese principiul statelor naționale. Dar se susține în lexicon că *nu* orice națiune este capabilă să formeze un stat, și invers există națiuni puternice și destul de multilaterale pentru ca să poată deveni baza pentru state diferite. Dar în această direcție lexiconul respectiv nu ne dă nici un exemplu, ca să vedem care popoare nu erau capabile să-și formeze singure un stat suveran, nici care erau cele supracapabile.

Tot la acest lexicon (vol. III, 1893) ne vom referi la un amănunt în ceea ce privește populația (Bevölkerung). Ne vom raporta la datele demografice de la sfârșitul Războiului de 30 de ani din Germania. Dacă în 1618 populația acestei țări era de 25 000 000 de locuitori, în 1648 ea scăzuse la 12 000 000. Multe regiuni fuseseră pustiite complet și pustii, depopulate. Și atunci ne întrebăm, dacă aceasta s-a petrecut în Germania secolului al XVII-lea, de ce oare istoriografia de limbă germană nu ia în considerare situația în care se găsea Bucovina după o ocupație străină în 1774 ? Oare repetatele ocupații, războaie n-au contribuit la crearea la un moment dat a unei situații mai grele ? Este mai mult decât neîndoios că da.

Revenind la recensămintele austriece trebuie să conchidem că ele trebuie privite cu foarte mare meticulozitate, pentru a putea descifra din ele adevărul datelor prezentate. La început ele cuprindeau o mare majoritate, care vorbea *românește*, dar apoi limba de conversație a oferit un și mai bun prilej de manipulare a datelor, mai ales că nu toate limbile vorbite în Bucovina au fost considerate „limbi de conversație". Dar lipsa cea mai mare a constat în nefolosirea criteriului esențial : cel *etnic*, apartenența la un popor, la o națiune.

III. Atmosfera interetnică în Bucovina

Emanuel Turczynski face mult caz de faptul că în Bucovina a existat în perioada habsburgică respect reciproc, toleranță, lipsind șovinismul și controversele violente, ce au avut loc în alte părți ale imperiului, dând și o explicație : Toată această atmosferă liniștită ar fi fost rezultatul înțeleptei stăpâniri habsburgice. Această idee revine obsesiv de des în cartea lui.

Dar această extraordinară apropiere a etniilor, această prețuire reciprocă a tuturor naționalităților n-a existat într-o formă chiar atât de idilică până în 1914, după cum vrea să ne facă să credem E.T. Apoi se mai pune și o altă întrebare : de ce în alte regiuni

ale imperiului n-a existat aceeași armonie ? Era doar tot aceeași administrație habsburgică ? Apoi trebuie să facem distincție între relațiile interetnice *interumane individuale* de respect și apreciere și relațiile interetnice *colective*, care puteau avea interese și direcții diferite, ducând la antagonisme, după cum s-a și întâmplat.

Răspundem la aserțiunile lui E.T. prin ideile exprimate de *Octavian Lupu*, care consideră că afirmația, nu de dată recentă, că în Bucovina n-au existat conflicte, controverse naționale este o pură fantezie, ele au fost mai dure ca altundeva, numai că felul de a acționa al românilor era de obicei *blând, stăpânit și tolerant*, atunci când era vorba despre o inițiativă proprie și nu una impusă. Aceasta este *adevărata* explicație a lipsei verbalizărilor violente și a exceselor. *O. Lupu* îl citează pe Matthias Friedwagner, care a apreciat că românul este prea tolerant. Ca exemplu de toleranță O. Lupu a mai citat cazul generalului Ed. Fischer, poreclit de români „călăul", pe care Iancu Flondor l-a lăsat să plece în Austria, cu toate că în timpul primului război mondial i-a internat pe mulți români în lagărul de la Talerhof în Stiria și a condamnat la moarte pe mulți români nevinovați, bănuiți de înaltă trădare față de imperiul habsburgic. Însă E. Turczynski opinează că această atmosferă de toleranță s-ar fi încheiat în 1914 ! Și această afirmație este eronată. În perioada interbelică, cu toată apariția extremismelor, care de fapt, să nu uităm aceasta, în Austria și Germania au fost mai puternice, în Bucovina în perioada democratică a domnit aceeași atmosferă pașnică, copii minoritari au putut frecventa fără nici o restricție școlile românești și universitatea bucovineană. Între copiii de toate naționalitățile domnea cea mai bună prietenie, neexistând izolări rasiale. Profesori neromâni predau la licee, iar învățători neromâni la școlile primare. Au activat și profesori născuți în *Galiția :* Astfel la Liceul de băieți din Rădăuți au funcționat în perioada interbelică : Naftali Alpern (din Colomea), Martin Decker (din Dombrowski), Ioan Hoszowski (din Sniatin), Johann Lang (din Scalat), Vitold Nosal (din Obertin), apoi Siegfried Weinstein (din Strany — Cehoslovacia), Iacob Hoffmann (din Papa — Ungaria). La Liceul de fete 2 din Cernăuți au servit Isaac Hirsch (din Colomea), Teodora Gruber (din Savski — Marnof — Iugoslavia), Juliu Hudeczek (din Szekesfehervary, Ungaria), Anton Koller (din Praga, Cehoslovacia). Am putut da numai aceste exemple, deoarece cele mai multe anuare nu precizau locul nașterii profesorilor, ci numai data nașterii. Însă numărul profesorilor neromâni a fost mare în perioada interbelică. Și s-a întâmplat ca la Școala Primară de băieți din Cernăuți de pe strada Ștefan cel Mare elevii unei clase să aibă între 1926—1930 *numai* învățători evrei. În

clasa I (1926/1927) învățătoare era Ana Baron, în clasa a II-a (1927/1928) S. Brunwasser, în clasele a III-a (1928/1929) și a IV-a (1929/1930) învățător a fost M. Kohn. Clasa era compusă din elevi de diferite etnii, dar armonia interetnică era perfectă. Toleranța a existat în timpul interbelic democratic.

12. „Homo bucoviniensis" — o ființă care n-a existat

Stăpânirea habsburgică a dorit să creeze în Bucovina un om nou, un bun cetățean austriac, care să fie pătruns de limba și cultura germană și de binefacerile sistemului habsburgic și să fie, să se situeze deasupra națiunii sale, să fie supranațional tolerant. E. Turczynski susține că o conștiință de sine provincială s-a dezvoltat, fundamentată regionalistic și a avut un rol hotărâtor în Bucovina. Această conștiință de sine s-ar fi dezvoltat la Cernăuți, care gravita spre Viena, Praga și Berlin, creându-se un sentiment regional, la care au contribuit toate etniile. E. Turczynski își mai pune unele întrebări, la care însă nu răspunde, fiindcă i se pare că pentru a răspunde mai este nevoie de documentare : De ce cosmopolitismul, ca o notă caracteristică a identității păturii culte bucovinene numai arareori a cedat unei atitudini naționale agresive ? În ce măsură a contribuit la această dezvoltare a identității bucovinene intersectarea mai multor culturi naționale, pluralismul „caselor naționale" din Cernăuți și nu în ultimul rând multitudinea ziarelor în limbi străine ? Aici apare la E.T. teoria acelui „homo bucoviniensis", care n-a existat niciodată în supranaționalitatea lui.

În ceea ce privește apariția unui sentiment patriotic provincial este normal ca el să fi apărut, mai ales în secolele trecute când populațiile erau mai sedentare decât în zilele noastre, caracterizate printr-o industrializare mai mult sau mai puțin masivă, care a antrenat în toate țările dezvoltate deplasări de proporții de populație. Este însă adevărat că prin imigrarea constantă și susținută Bucovina a căpătat în secolul XIX un caracter absolut nou. În toate statele germane se dezvoltase un patriotism local : în Bavaria, Saxonia, Prusia, Turingia etc. Era normal. Și în toate provinciile românești au existat caractere specifice : în Moldova, Muntenia, Oltenia, Maramureș, Transilvania, Banat, Dobrogea, Basarabia. Așa și în Bucovina ! Dar *altul* era patriotismul local al românilor bucovineni, care priveau nostalgic la ruinele cetății din Suceava și la minunatele mănăstiri moldovenești, gândindu-se la domnia lui

Ștefan cel Mare și altul era patriotismul local bucovinean al imigranților. Și era normal să fie așa! Pentru germanii noi veniți mănăstirea Voroneț de ex. nu putea să aibă același mesaj ca pentru un român. Că în cei 143 de ani au contribuit toți împreună la progresul provinciei și că limba oficială devenise pentru toți limba germană nu-i făcea totuși să gândească la fel. Interesele etniilor erau divergente. Din națiune dominantă românii ajunseseră națiune dominată. Nimeni nu neagă efectele pozitive ale dominației habsburgice, dar trebuie puse în balanță și efectele negative pentru români. Stăpânirii habsburgice nu i-a reușit să creeze acel supranațional „homo bucoviniesnis".

Ion I. Nistor a scris în *„Istoria Bucovinei"*: După o viață laborioasă de 78 de ani *Doxache Hurmuzachi,* „patriarhul" de la Cernauca muri la 11 aprilie 1857. Înainte de moarte bătrânul Hurmuzachi adresă prietenilor care veneau să-l vadă emoționante cuvinte de rămas bun, pe care „Telegraful Român" din Sibiu ni le-a păstrat în următorul cuprins:

„Prieteni și scumpi compatrioți, vă mulțumesc de cercetare. Eu poate nu voi mai trăi mult. Domniile Voastre veți trăi și trebuie să trăiți, dar nu uitați că aveți trei îndatoriri mari și sfinte, pentru care aveți să răspundeți înaintea lui Dumnezeu, înaintea oamenilor și a urmașilor voștri; aceste trei îndatoriri sunt: patria, limba și biserica.

Românească este *țara* aceasta, în care trăim, câștigată și păstrată cu sângele strămoșilor noștri și înzestrată cu drepturi românești, care n-au putut să apună, pentru că sunt o proprietate nepieritoare a ei.

Limba română, sufletul naționalității noastre, pe care ne-au păstrat-o strămoșii în timpul barbariei, chiar cu răpunerea vieții, a fost totdeauna și este *adevărata* limbă a acestei țări, nici un drept nu s-a aflat în putere ca să o desființeze.

Biserica țării noastre este biserica ortodoxă, odorul cel mai scump al sufletului nostru, care, cu toate că are drepturile cele mai frumoase, se află totuși în împrejurările de față amenințată de niște jurstări nefavorabile și cere ajutorul fiilor săi ca să o apere. Deci vă jur pe Dumnezeu, pe fericirea noastră, și pe tot ce aveți mai prețios și mai sfânt ca să fiți urmași demni de strămoșii și părinții voștri. Ca să vă nevoiți cu toată virtutea nu numai să apărați drepturile, regiunea și limba patriei voastre, ci să le lăsați urmașilor voștri într-o stare mai înfloritoare decât le-ați primit.

Iar pentru binele și fericirea națiunii române să depărteze Dumnezeu din mijlocul românilor sămânța intrigii și discordiei, spiritul de partid, egoismul, pofta de a domni cu stricăciunea binelui public

și să li se insufle spiritul onoarei, al frăției și al bunei înțelegeri între sine spre atingerea înaltului scop ce le stă înainte".

Emoționantul testament al lui DOXACHE HURMUZACHI ne amintește de patria bucovineană românească, de limba română și de biserica românească, fiind foarte departe de acel supranațional „homo bucoviniensis" austriac, care în 1914 încă nu se născuse!

13. Pacea — un element esențial în progresul Bucovinei

Un capitol din cartea lui E. Turczynski tratează despre modernizarea vieții publice bucovinene, care s-a efectuat în două generații, adică trecerea de la o regiune subdezvoltată la o înnoire cu ajutorul imigrării. În general E.T. face în permanent comparația numai între Bucovina și Moldova. Însă toate aceste comparații suferă de aceeași gravă neînțelegere a situației, ca să nu spunem că se dorește să nu se vadă realitatea așa cum a fost ea.

Din 1775 până în 1914 în Bucovina a fost *pace*, teritoriul ei n-a fost ocupat de trupe străine și nici n-a fost teatru de război. Cel mult soldații români bucovineni au luptat și au murit în alte părți pentru gloria imperiului austriac, care mai mult a fost înfrânt decât biruitor.

În acest răstimp Moldova și Țara Românească (Valahia, cum o numește E.T.) au suferit zeci de ani de ocupații străine, rezultatul luptelor și războaielor ruso-turce. Ce altceva a putut să rezulte decât un dezastru economic repetat. Ar fi fost bine, dacă cercetătorii apuseni ar fi încercat să calculeze pagubele suferite de Principatele Române, care au fost victimele marilor imperii din acele vremuri. În schimb Bucovina a putut să profite și de modernizare și de occidentalizare și de viață socială tihnită și liniștită și progres, fiindcă era *pace*. Românii n-au purtat războaie, ci au fost obligați de vitregiile istoriei să suporte războaiele duse de puterile imperialiste, care tot timpul au încălcat pământul românesc.

Istoricul *Mircea Mușat* a încercat într-un impresionant studiu: *„În vâltoarea istoriei"* (publicat în *„Anale de istorie"*, Anul XXIV, nr. 3/1978, București) să determine nivelul pagubelor suferite de poporul român de-a lungul câtorva secole din cauza unor puteri străine. În ceea ce privește Bucovina, M.M. subliniază că aceasta a fost supusă unui regim de exploatare asemănător cu cel din celelalte provincii românești. Datele cunoscute doar pentru anii 1860—1881, indică o valoare a impozitelor încasate în Țara Fagilor de 12 660 000 florini aur, respectiv 126 000 000 lei aur. E.T. nu amintește de *pace*, ca factor al progresului!

14. Analfabetismul

E. Turczynski aduce elogii dezvoltării învățământului și luptei contra analfabetismului. Dar să vedem care erau realitățile imperiului habsburgic în raport cu alte țări decât cu Moldova. Ne vom referi la *Lexiconul Meyer*, vol. I (1893) care ne furnizează date interesante. În 1890 34% din populația Austriei era analfabetă, în Ungaria (1881) : 57,14%, în Croația — Slovenia (1881) : 78,21%, în Italia (1881) : 61,60%, în Portugalia (1880) : 79,07%. Din 100 de recruți în Germania erau analfabeți 0,51%, în Franța (1890) : 12,43%, în Italia (1890) : 42,04%, în Austria (1881) : 38,90%, în Ungaria (1881) : 50,80%, în Belgia (1881) : 17,48%, în Olanda (1877) : 12,82%, în Elveția (1883) : 2,30%, în Suedia (1880) : 0,40%, în Danemarca (1881) : 0,36%. În Austria Carintia și Craina, dar îndeosebi Galiția cu 77%, *Bucovina cu 80%* și Dalmația cu 83% erau în fruntea provinciilor cu cei mai mulți analfabeți. În toate țările mapamondului numărul femeilor analfabete îl întrecea pe cel al bărbaților. Pe noi ne surprinde decalajul existent între Germania și Austria. E. Turczynski se ferește să dea date atât de compromițătoare pentru situația Austriei în Europa. Vom mai da situația Vienei în *1890*, această metropolă extraordinară a culturii, învățământului, științei și artelor avea totuși la o populație de 1 364 548 de locuitori un număr de 14 714 locuitori, care știau să citească, dar nu știau să scrie, iar 58 420 nu știau nici să scrie nici să citească ! (În aceste numere nu intră, bineînțeles, copiii de vârstă preșcolară). (Vezi : *Meyers Konversations — Lexicon*, Siebzehnter Band. Leipzig und Wien, 1879). (Prezentarea Vienei). Se va spune poate că este minim procentajul, dar din păcate el există.

Iar procentajul Bucovinei, la partea de jos a clasamentului nu este de natură să ne facă să admirăm lupta dusă de regimul austriac pentru eradicarea analfabetismului. Este însă adevărat că până la izbucnirea primului război mondial s-au făcut progrese în acest domeniu.

15. Occidentalizare, modernizare și învățământ în mai multe limbi

E. Turczynski susține că prin imigrare s-a produs modernizarea Bucovinei și crearea unui învățământ în mai multe limbi. Nu negăm că prin sosirea unor intelectuali, meseriași și agricultori cu cunoștințe mai avansate s-a produs o *occidentalizare*, o *modernizare*, dar ea s-a făcut cu o mare încetineală. Istoria învățământului din perioada până la 1850 este o dovadă elocventă, iar lipsa unui învățământ superior diversificat bloca progresul. Singura instituție de învățământ superior era Institutul teologic din Cernăuți, înființat în 1827.

Căi ferate încă nu existau, iar distanța până la centrele universitare Viena și Lemberg era enormă pentru românii, care nu se bucurau deloc în marea lor majoritate de o situație materială, care să le îngăduie să poată studia la mai sus-numitele centre universitare. Numai preoțimea românească bucovineană ortodoxă a putut beneficia de studii superioare la Cernăuți, până la înființarea universității în 1875. Dar acestei universități i-a lipsit o facultate de medicină, deși aici s-au făcut și cursuri de farmacie. În legătură cu Institutul teologic, care a avut prin profesorii săi un caracter românesc, trebuie să precizăm că acest institut era echivalentul academiilor catolice și protestante din apus, și poate că denumirea de Academie teologică, după cum a observat SIMEON RELI, i s-ar fi potrivit mai bine, așa cum au fost denumite Academiile teologice din Transilvania și Banat din perioada interbelică. Acestea erau facultăți, dar nu puteau conferi titlul de „doctor". Astfel, prin studii superioare, preoțimea bucovineană ortodoxă a devenit o pătură socială cultă, bine pregătită, care s-a bucurat de un mare prestigiu în rândul concetățenilor.

În rest însă, până în 1875 nu a existat în Bucovina posibilitatea de a studia literele, știința, dreptul, iar medicina a trebuit să fie însușită la mare distanță, ceea ce explică și numărul mic de medici români bucovineni în perioada habsburgică, deși cei care au reușit să studieze la Viena (piedicile constând în lipsa mijloacelor materiale) au reușit uneori să ocupe poziții înalte în ierarhia medicală bucovineană. Despre importanța capitalei imperiului habsburgic pentru studenții români o mărturie importantă este volumul bilingv : *Centenarul Societății Academice Literare România Jună din Viena 1871—1971 Hundertjahrfeier des akademisch-literarischen Vereins România Jună in Wien 1871—1971)* de *preotul prof. dr. Gheorghe Moisescu*, parohul Bisericii ortodoxe române din Viena, lucrare tipărită la Viena în 1971 în Editura Coloniei Române din Austria.

După studiul lui *Alfred Reiner : „Medici români la Viena (până în 1918")* publicat în volumul *„Momente din trecutul Medicinei"* (București, Editura medicală, 1983) citâm următorii bucovineni, care au studiat medicina la Viena : Mihai Zotta (1800—1864), Ion

Șesan (1819—1848), Constantin Țurcanu (1848—1912), Ion Calinciuc-Boruteanu (1856—1934), Grigore Onciu (1860—1897), Teofil Lupu (1869—1935), Ion Nandriș (1890—1967), Veronica (Vica) Mandicevschi (1891—1937).

În ceea ce privește școlile primare a apărut și învățământul în diferite limbi, dar nemulțumiri au existat atunci când în sate cu majoritate românească au fost deschise școli ucrainene, sau cum s-a întâmplat în comuna Satu Mare (fostul județ Rădăuți) întâi a fost deschisă o școală germană, iar după 20 de ani una românească. Au fost și încercări propagandistice absurde de a-i intimida pe copiii români să nu învețe românește : Astfel ziarele din secolul trecut au relatat faptul că învățători ucraineni din suburbia Mănăsteriște din Cernăuți îi avertizau pe copiii români să nu învețe românește, fiindcă această limbă nu este plăcută lui Dumnezeu, ci să învețe ucraineana, fiindcă aceasta se bucură de simpatia divinității ! ! ! !

Iar la școlile secundare limba de predare era cea germană, la sfârșitul secolului trecut apărând și licee bilingve, în care o parte din materii se predau în limba germană, iar altele câteva în română sau ucraineană ! A existat un singur liceu *pur* ucrainean la Vijnița ! În privința politicii școlare fricțiunile au fost numeroase.

În Bucovina au venit multe cadre didactice bine pregătite, care au contribuit la progresul școlii bucovinene, ca Stefan Wolf etc. Cu timpul s-au ridicat și profesori români de mare valoare, care au menținut trează făclia românismului în Bucovina. În orice caz până în 1914 învățământul bucovinean era de calitate bună, iar după 1918 a urmat un curs ascendent.

În volumul *„Kulturlandschaft Bukowina. Studien zur deutschsprachigen Literatur des Buchenlandes nach 1918"* editat de *Andrei Corbea* și *Michael Astner*, (Iași, 1992) este inserat articolul lui *Peter Rychlo* din Cernăuți : *„Neue Angaben zu Celans Gymnasialjahren aus dem Czernowitzer Bezirksarchiv"*. În acest articol autorul face o remarcă foarte prețioasă, o constatare a unui ucrainean contemporan nouă în legătură cu învățământul secundar românesc între 1919 și 1940 : „Jedenfalls bezeugen die in Czernowitzer erworbenen Kentnisse *ein hohes Niveau, das auch in Europa seine Anerkennung fand"*. (În orice caz cunoștințele însușite la liceele din Cernăuți dovedesc un nivel ridicat, care și-a găsit aprecierea și în Europa). Această apreciere nu face decât să exprime un adevăr !

16. Economia Bucovinei

Em. Turczynski este nevoit să recunoască *înapoierea* economică a Bucovinei în perioada habsburgică, cauzată de faptul că din imperiu nu veneau investiții, motivul fiind poziția marginală a Bucovinei și apropierea de Rusia. Iată în cartea lui E.T. o flagrantă contradicție : pe de o parte Țara Fagilor este o țară înfloritoare (blühendes Land), pe de altă parte domnește o rămânere în urmă economică (wirtschaftliche Rückständigkeit), în 1885 ajungându-se chiar la emigrări în America. Și între 1890 și 1914 E.T. constată un paradox : Bucovina era din punct de vedere *economic și social o provincie subdezvoltată*, care avea însă cel mai mare număr de studenți în raport cu populația. Bucovina se afla la marginea imperiului, lipsea capitalul pentru modernizarea unor întreprinderi. Bucovinenii aduceau mărfuri ieftine din restul imperiului, de aceea mărfurile bucovinene nu puteau rezista concurenței mărfurilor venite din apus.

Însă la Viena lipsea orice dorință de a investi în Bucovina, acesta părând un teritoriu nesigur. Existau chiar unii politicieni, care se gândeau să cedeze Galiția și Bucovina unor state vecine, pentru a-și menține numai teritoriile pur germane. Iar în Bucovina existau diferite situații : Țărănimea simțea lipsa capitalului pentru modernizare. Germanii aveau case de credit, germanii, românii și ucrainenii bănci Raiffeisen. În general participarea germană la întreprinderile industriale și comerciale era relativ redusă, puține fabrici de cherestea, o fabrică de mobilă (Rădăuți). Cu mult mai nefavorabilă era situația românilor și ucrainenilor.

În 1910 situația era următoarea : evreii dominau, fiind comercianți, meseriași, avocați, medici, profesiuni libere. Românii și ucrainenii erau agricultori. *Schimbarea structurală*, care se produsese de mult în Europa centrală și apuseană, notează cu bună dreptate Emanuel Turczynski, spre *o societate industrială nu a avut loc în Bucovina austriacă*.

În perioada *interbelică* industria s-a dezvoltat *mult* în Arboroasa, Cernăuții devenind un centru industrial *de prim ordin*, care alimenta aproape toată Bucovina, nordul Basarabiei și o parte a Moldovei cu produsele sale industriale. În Bucovina și în special la Cernăuți s-au dezvoltat industria lemnului, alimentară, textilă, chimică, materialelor de construcție, metalurgică, ceramică etc. *Cele mai multe dintre aceste fabrici au luat ființă după 1919*, deci după revenirea Bucovinei la România. (Vezi *Constantin Loghin. Cernăuții*. Cernăuți. Tipografia Mitropolitului Silvestru, 1936).

În perioada interbelică Cernăuții erau pe cale de a deveni un mare centru editorial și tipografic.

Până la 28 iunie 1940, în ciuda greutăților economice existente atunci pe plan național, dar și mondial, în ciuda situației politice internaționale, care se tot turbura până la izbucnirea celui de al doilea război mondial, *economia Bucovinei a marcat un curs ascendent*.

17. Situația socială

În capitolul „Societatea poliglotă și cultura ei politică" E. Turczynski susține că românii bucovineni formau etnia cea mai omogenă, posedând o nobilime boierească, care ajungea să ocupe cele mai înalte funcționărești ranguri în ducat, un cler cult, din mijlocul căruia s-au recrutat cei mai mulți profesori ai Facultății de teologie și o burghezie intelectuală (Bildungsbürgertum). Românii, alături de germani s-au dezvoltat ca un *element cultural conducător*. E.T. scoate în evidență rolul nobilimii române, precum și a profesorilor liceului la înființarea Bibliotecii țării.

Dar să vedem care a fost *situația nobilimii române* din Bucovina? Iarăși vom cita din *I. G. Sbiera:* „De aci înainte se făcură, pe toate terenurile, dar mai ales prin școli dese și serioase încercări și presiuni de a predispune pe români spre o apropiere de poloni și spre o asimilare cu ei. Ele ajunseră la un grad înalt de energie, mai ales între anii 1800 și 1817 și culminară în patentul din 13 april 1817, prin care nobilimea română din Bucovina se împreună din nou cu nobilimea polonă din Galiția. În urma acestei reîmpreunări boierii bucovineni aveau dreptul nu numai de a se folosi de institutele publice și private de cultură ale polonilor, dar și de a participa împreună cu ei la dieta lor provincială. De acest drept însă se folosiră numai foarte puțini din ei, din care cauză se și polonizară pe încetul ; dar cei mai mulți nu vrură să știe nici de institutele nici de dieta polonilor, și prin aceasta își păstrară naționalitatea și confesiunea.

Văzându-se românii bucovineni strâmtorați tot din ce în ce mai tare în ce aveau mai prețios și mai sfânt în grai și în lege, mulți din ei, mai ales aceia, care aveau moșii și prin Moldova, nu mai voiră să-și stăpânească singuri moșiile, ci preferară să le vândă la străini pe nimic și să se înstrăineze de țară. Chiar și mulți țărani emigrară. Dintre boierii, care și-au înstrăinat moșiile, citâm aici pe : Vasile Aslan, Iordachi și Lupul Balș, George Beldiman, Ion Cantacuzinul,

Constantin Catargi, Lupul Costachi, Andrei Donici, Toma Iamandi, Manoli Iordachi, Ion Murguleț, Lupul Nacu, Alexandru Niculce, Constantin Paladi, George Pașcan, Constantin și Nicolae Ruset, Ștefan Silion, Antioh Stoiciu, Constantin și Ioniță Sturza etc. Prin împuținarea boierimii din țară se micșoră în mod foarte considerabil și puterea de rezistență a românilor rămași pe lângă vetrele părintești. Din această cauză nu-i mai întâmpinăm luptându-se pe față și cu energie nici pentru o cultură românească, nici pentru neatârnarea și autonomia țării lor. Ei erau desconcertați, poate și păinjiniți întru câtva în vederile sale prin o cultură neromânească ; așteptau dară în tăcere timpuri mai senine și împrejurări mai favorabile !

Numai singur *Consistoriul* episcopesc din Cernăuți mai era autoritatea, care se lupta neîncetat și vitejește cu condeiul și cu cuvântul viu, pentru conservarea legii strămoșești și pentru înființarea de școli naționale și confesionale puse sub priveghierea sa !

Oricât de tendențioasă am presupune că a fost cultura intelectuală, dirijată de străini în spirit ultramontan, ea tot a avut efectele sale bune. Mintea românului era zguduită și împinsă spre cugetare și răscugetare. Zgomotele intelectuale ce-i veneau de pretutindenea nu puteau să nu o atingă în răsunetul lor, să o deștepte și să-i atragă atențiunea.

Mare înrâurință asupra înfiripării și îmbărbătării românului bucovinean au avut progresele culturale, săvârșite de către confrații lor din țările circumvecine. Buciumul libertății și al dreptății, precum și zgomotul popoarelor mai puternice, carele au maturat mișcările de la 1848 încă n-au putut ca să nu trezească și pe românii bucovineni, să-i adune la un loc și să-i împingă, ca prin farmec, la o acțiune comună, politică și culturală, în folosul și pentru prosperitatea țării și a locuitorilor ei indigeni, acțiune care și-a găsit expresia sa fidelă în renumita „Petițiune" din iunie 1848 și în „Promemoria" adausă la ea în faur 1849".

Paginile scrise de I. G. Sbiera sunt de o mare noblețe sufletească, de un echilibru sufletesc profund, dovedind atât patriotismul lui, cât și naționalismul lui, ferit de orice extremisme. Aceste pagini contrazic în modul cel mai categoric tabloul idilic al relațiilor interetnice zugrăvit de E. Turczynski.

Norocul românilor Bucovinei a fost acela că au rămas Vasile Balș și Hurmuzăcheștii, apoi și câțiva mazili (boieri de rangul al doilea) și răzeși (categorie, pe care DIMITRIE CANTEMIR o situa mai degrabă între boieri și țăranii liberi. Ei erau treapta cea mai de jos a boierilor). Exodul boierilor a avut deci urmări cu totul negative și

din punct de vedere național politic și social-economic. E. Turczynski recunoaște că în 1910 ajunseseră 85% din marile moșii în mâinile evreilor, fie ca proprietari, fie ca arendași!

În ședința a patra a Consiliului Național Român din 25 noembrie 1918 la Cernăuți s-a pus problema împroprietăririi țăranilor. *Iancu Flondor*, președintele guvernului provizoriu bucovinean a declarat: „Am onoarea să răspund în numele guvernului următoarele: Răspunsul meu se îndreaptă către toți țăranii din Bucovina. Iată, cinstiților gospodari, adevărul curat: Guvernul a hotărât chiar din capul locului, fără îndemnul cuiva să împlinească fără șovăire îndreptățita cererea țăranilor de a-i înzestra cu pământ. Guvernului nu i-a trebuit învățătură din altă parte pentru a înțelege că acest lucru trebuie să se facă și să se facă fără întârziere. E doară aproape de mintea omului că în țările noastre țăranul e temelia statului, și vorba aceea bine potrivită: Opinca — talpa țării, nu e o vorbă goală, ci sfântul adevăr, pentru că pământul, adică țăranul cu munca lui, îi hrănește pe toți.

Dar țăranii noștri au săvârșit și o *altă faptă și mai mare*. Ei ne-au scăpat datinile, legea și *limba strămoșilor noștri*. Numai țăranilor, nicidecum boierilor și domnilor avem să le mulțumim, dacă țara aceasta, după o stăpânire străină vitregă de peste 140 de ani se poate *întoarce iară la mama ei*.

Cinstiților gospodari! Aceste ce vă spun e gândul curat al guvernului. M-a ferit Dumnezeu până acum de necinste și mă știe toată țara, că mai de grabă îmi va seca limba decât să treacă pe buzele mele o făgăduință deșartă.

Trebuie să mă credeți, dacă, dacă vă juruiesc înaintea camerei și a lumii întregi, că se vor înzestra țăranii cu pământ. Toate pregătirile s-au început și se lucrează zilnic pentru a face socoteala. Vă pot spune că vom împărți din moșiile proprietarilor peste 60 000 fălci la țărani".

Și pământul a fost împărțit la țărani.

Că boierul Iancu Flondor a lăudat rezistența țăranului român este un fapt remarcabil, dat fiind că nobilimea și intelectualitatea era mai expusă deznaționalizării. Însă conducătorii luptei naționale au fost boierii și intelectualii. Este, din păcate, adevărat că în nordul Bucovinei țărănimea română s-a arătat slabă în fața ucrainenilor, deznaționalizându-se în proporții de masă.

Iar întărirea *intelectualității* românești a avut loc după înființarea Universității din Cernăuți.

Ceea ce trebuie iarăși remarcat că majoritatea intelectualilor români își are o obârșie țărănească. Intelectualii bucovineni s-au făcut

remarcați prin calitățile lor. Dimitre Onciul a ajuns profesor la Universitatea din București, Eusebie Mandicevschi, prietenul lui Brahms a fost o somitate în lumea muzicală etc.

Cât despre meseriașii din Cernăuți citâm din monografia lui C. LOGHIN: În timpul stăpânirii moldovenești, Cernăuții aveau numai meșteșugari români. Astfel rapoartele comerciale din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea vorbesc de croitori, blănari, cușmari, cizmari, olari, măcelari etc., care toți erau români.

Odată cu venirea stăpânirii austriece, se produce și aici o mare răsturnare. Noii funcționari și ofițeri aveau gusturi necunoscute și pretenții neobișnuite la Cernăuți. Puținii meseriași români nu puteau face față noilor cerințe. De aceea noii veniți s-au folosit mai întâi de meseriașii, pe care îi aveau trupele austriece. Câștigându-și clienți, acești meseriași străini, odată concediați din armată, rămâneau definitiv la Cernăuți și-și deschideau atelierele, acolo unde moldovenii trebuiau să și le închidă. Dar a existat și acea imigrație oficială de meseriași. În grija ei pentru meseriașii străini, stăpânirea habsburgică le crea diverse avantaje, între care i-a scutit de impozite pentru un răstimp de 5 ani. Astfel în scurt timp meseriașii români, prin jocul concurenței, au dat faliment, în timp ce cei străini prosperau. De aceea meseriașii români au început să dispară, până ce în 1912 existau la Cernăuți numai 44 meseriași români dintr-un total de 2 140. Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina a inițiat clădirea la Cernăuți a unui Internat al meseriașilor și comercianților români, care a funcționat și în perioada interbelică. Iar statul român a înălțat la Cernăuți în perioada interbelică un magnific Cămin al ucenicilor în apropiere de Catedrala iezuită și Chestura de poliție.

În perioada habsburgică frecventarea școlilor profesionale de către tineri români era îngreunată de slaba cunoaștere a limbii germane.

Revenind la afirmația lui E. Turczynski în legătură cu structura populației românești, putem să conchidem că la sfârșitul secolului XIX boierimea bucovineană era *în declin*. Alecu Hurmuzachi murise în 1871, Eudoxiu Hurmuzachi în 1784, iar Gheorghe Hurmuzachi în 1882. *C. Loghin* scrie: „Românii bucovineni rămân fără conducători destoinici și dezinteresați. Ce-i drept, și după această vreme, în fruntea politicii bucovinene stau tot boierii. Dar nu mai sunt boierii idealiști ca A. Hurmuzachi sau inimoși ca Gh. Hurmuzachi.

Boierii, care conduc de acuma destinele poporului român, au intrat de-a binelea în făgașul politicii oportuniste austriece. Școala austriacă își dădea roadele bine chibzuite. Făcuse din ei bărbați con-

vinși de ideea de stat austriacă și care mai rămaseseră români doar prin originea lor străveche. Cele câteva familii boierești privilegiate exercitau un adevărat monopol în politica Bucovinei, pe care-l valorificau cu vârf și îndesat. De obicei în ajunul alegerilor se făcea rușinosul târg cu drepturile românilor alegători. În biroul președintelui țării se tranșa chestiunea mulțumitor pentru ambele părți: boierii, prin intermediul aparatului administrativ, primeau cele câteva mandate în dietă sau parlament și renunțau în schimb la orice postulate naționale. Astfel marile interese naționale erau sacrificate pentru satisfacerea unor meschine hotărâri personale.

De aceea acești politicieni nici nu aveau nevoie de o organizare politică cu statute și program. Era și în această privință numai o continuare a vechii tradiții boierești".

Aceasta era situația politică de pe la anul 1890.

Acum înțelegem de ce E. Turczynski nu critică această nobilime bucovineană. Când însă ulterior s-a deșteptat conștiința națională la tineretul român bucovinean, educat, foarte curios, la Universitatea din Cernăuți, atunci aceasta a însemnat subit „naționalism de import!" (Venit adică din regatul României!).

Și la românii bucovineni se va produce aceiași scindare între generații: generația vârstnică se împăcase cu situația existentă în cadrul imperiului bicefal, pe când generația tânără intelectuală cu entuziasm în sânge nu mai considera chiar normală separarea de statul independent România. Că pe atunci nu se întevedeau posibilitățile de realizare a unei reveniri la patria mamă nu era motiv ca asemenea visuri să nu existe.

Fără de astfel de vise o națiune poate muri! Polonia a stat atâta timp împărțită și polonezii nu și-au pierdut speranța și au întreținut vie aspirația către independență. Lituania a fost un stat feudal independent de la aprox. 1236 până la 1569, când s-a unit cu Polonia. A renăscut de abia în 1918, pentru ca să-și piardă independența în 1940 și să și-o recâștige în 1991. Să nu uităm că Lituania se învecina cu Moldova în timpul lui Ștefan cel Mare. Lecțiile istoriei sunt uneori foarte dure, dar cine își pierde idealurile naționale este pierdut pentru neamul său.

Ce s-ar fi întâmplat în Bucovina, dacă după înființarea universității bucovinene nu s-ar fi născut o generație, care să creadă în destinele neamului românesc? Dacă n-ar mai fi existat oameni, în care să pâlpâie flacăra speranței? Dispariția încrederii în viitor, în dreptatea istorică nu face altceva decât să ducă la triumful definitiv al injustiției, al nedreptății istorice.

CÂTEVA NEADEVĂRURI ISTORICE DESPRE BUCOVINA

Vom reda acum câteva informații, care sunt transmise de unele ghiduri apărute în Ucraina despre Cernăuți și nordul Bucovinei, azi teritoriul aparținând acestei țări. Astfel din ghidul *„Cernăuți"* („Cernivți", Kiev, 1980) cu rezumat în limba română aflăm că acest oraș este o străveche așezare ucraineană, întemeiată în secolul al XII-lea. Dar cum putea orașul să fie o așezare ucraineană, când poporul ucrainean a început să se formeze abia pe la mijlocul secolului al XIV-lea, după cum recunosc și istoricii ucraineni. (Vezi și *Lexikon A-Z in einem Band* (Leipzig, Bibliographisches Institut, 1954). Tot atunci nordul „Bucovinei" a fost cotropit de unguri, iar mai târziu de turci și austrieci. Dar o unitate politică „Bucovina" n-a existat până în 1775! Despre faptul că acest pământ a fost leagănul principatului Moldovei, fiind parte integrantă a lui până în 1775 nu se suflă nici un cuvințel. În schimb aflăm că timp de 6 secole Bucovina a fost despărțită de popoarele ucrainean și rus! Dar „poporul nu s-a supus niciodată străinilor asupritori, păstrându-și limba", iar la 3.XI.1918 vocea populară ucraineană a votat unirea cu Ucraina-„mamă!" Perioada interbelică românească a însemnat, după același ghid, „22 de ani de rea robie", „eliberarea" venind la 28 iunie 1940!? Se susține aberația că în nordul Bucovinei, inclusiv municipiul Cernăuți, se aflau în timpul stăpânirii românești numai 128 de medici! Adevărul însă este că în 1936 de ex. numai la Cernăuți activau 282 de medici! Nu se amintește nimic despre cultura română la Cernăuți și în nordul Bucovinei.

Pentru ghidul *„Bucovina sovietică"* (*Radianska Bucovina*), Kiev, 1980) (cu rezumat în limba română) acest teritoriu, „un străvechi pământ slav, aparținând mai întâi Rusiei kieviene, apoi cnezatului Halici-Wolhynia", este un „minunat colțișor al Ucrainei. Dar în ajunul întemeierii Moldovei, „Hotinul, ca și Cernăuții nu se aflau în orbita controlului politic al Haliciului", iar localitatea Cern, identificată de cercetători cu Cernăuți, nu era un târg rusesc, ci românesc. (Vezi *C. C. Giurescu, Târguri și orașe sau cetăți moldovene* [din sec. al X-lea până la mijlocul sec. al XIV-lea], București, Editura Academiei Române, 1967). În acest ghid Moldova „împreună cu

Bucovina“ (!) au fost 300 de ani vasale turcilor. Iar poporul a luptat „pentru independență socială și națională“, clasa muncitoare bucovineană fiind de partea revoluțiilor ruse din 1905 și 1917, și „protestând împotriva ocupării Bucovinei de către România moșierească !“ În slăvi sunt apoi ridicate „progresele“ nordului Bucovinei după ocuparea lui de către Uniunea Sovietică !

Pentru ghidul *„Cernăuți“* (*Chernivtsy*, Ujgorod, 1981) (cu rezumat în limba română), Cernăuți este inima ținutului bucovinean, populat din timpuri străvechi de triburi slave. Și în acest ghid se pune accent pe prezența Kievului și a Haliciului. Vechii ruși au întemeiat orașul Cern (= Cernăuți). Din mijlocul secolului XIV „Bucovina a nimerit sub stăpânirea Moldovei“. Împreună *(atenție ! ! ! !)* Bucovina și Moldova au căzut sub jugul turcesc și apoi cel austriac. Iar la Cernăuți domneau mizeria și analfabetismul, ucrainenii fiind crunt asupriți ! Asupriți de „cotropitori“ (și români și austrieci). Foarte curios, deși ucrainenii erau asupriți“, totuși ei imigrau masiv în Moldova. Acest ghid amintește însă și de contribuția românilor la cultura bucovineană. Un neadevăr sfruntat este acela că în 1910 la Cernăuți nu existau decât 2 medici cu 25 de paturi la 86 000 de locuitori ! Iar după 1918 „cotropitorii“ români au „transformat nordul Bucovinei într-o anexă semicolonială a României regale“. „Asuprirea națională și socială a devenit o grea povară“. De abia după 28 iunie 1940 s-au schimbat lucrurile. Este foarte adevărat că lucrurile s-au schimbat, dar nu în bine, cum crede „Ghidul“, ci în foarte rău !

În 1989 a apărut la Kiev un volum frumos ilustrat : *„Bukovina“*, cu un rezumat în limba română, din care extragem următoarele pasagii : „Acest colțișor minunat al Ucrainei sovietice, ținutul bucovinean — este supranumit și împărăție a fagilor cărunți. Despre acest vechi pământ slav povestesc numeroase monumente istorice“. „Iar ulicii și tiverții locuiau pe Nistru în vecinătate apropiată cu Dunărea și erau mulți la număr de la Nistru până la malul mării, atestă o veche cronică. Nu departe de râul Prut, până în zilele noastre s-au păstrat valurile de pământ în formă de potcoavă ale orașului Cern, care, *după cum se presupune* a constituit temelia orașului Cernăuți de astăzi, pusă încă în secolul XII la întretăierea unor mari căi comerciale. Mai bine de 4 secole, Bucovina era o parte componentă a statului rus vechi, în secolele X—XII — un avanpost al Rusiei Kievine la frontiera de sud-vest, până la mijlocul secolului al XIV-lea a aparținut cnezatului Halici, iar mai târziu knezatului Halici — Volânia. Circa 300 de ani căzând împreună cu Moldova în vasalitatea Imperiului Otoman, Bucovina a purtat jugul greu turcesc. În anul 1774 acest ținut a fost cotropit de monarhia austriacă“.

Câte neadevăruri în atât de puține pagini ! Să ne referim la VICTOR SPINEI *„Moldova în secolele XI—XIV“* (București, Editura științifică și enciclopedică, 1982). Acesta scrie : „Cercetările arheologice din ultimele decenii confirmă în mare parte datele menționate. Cele mai sudice urme de factură haliciană, în afara importurilor, se întâlnesc în bazinul superior al Prutului, pe cursul mijlociu al Nistrului și în bazinul Răutului. Așezările din nord-estul Moldovei, dintre Prut și Nistru, de unde provine ceramică cu analogii în cnezatul Haliciului, au fost atribuite așa-numiților „izgoniți“, refugiați de pe cuprinsul cnezatului amintit, ipoteză care necesită însă probe convingătoare pentru a putea fi acceptată. Chiar dacă am admite că în regiunea menționată locuiau — înainte de a fi absorbiți în masa românească — și grupuri slave, nu este dovedit că acestea s-ar fi aflat în strictă dependență a cnejilor halicieni... Studiul detaliat al datelor de geografie istorică din cronicele rusești arată că hotarele Rusiei haliciene nu depășeau la sud Ușița și Kucelminul, *neincluzând deci Moldova*, și că au rămas aproape neschimbate până la integrarea Haliciului în regatul polonez la mijlocul secolului al XIV-lea. O ocupare de către Halici a zonelor de câmpie nord-dunărene era cu totul exclusă, fiind cunoscut că acestea intraseră sub controlul politic al cumanilor, care le foloseau ca baze de atac împotriva Bizanțului și Ungariei“. Iar NICOLAE CIACHIR scrie în *„Din istoria Bucovinei (1775—1944)*:“ Istoriografia rusă și ucraineană — atât cea burgheză, cât și cea din perioada sovietică, la care se adaugă istorici ucraineni stabiliți în străinătate — susține că Bucovina este teritoriu ucrainean, deoarece a făcut parte din statul medieval kievean și apoi din cnezatul Halici. Istoricul rus Nikolai Karamzin (1766—1826), deși în istoria sa apărută în 12 volume, a folosit numeroase izvoare, cronici, letopisețe (Troițki, Lavrentevski, Ipatevski ș.a.), *nu rezultă* că Moldova ar fi făcut parte vreodată din Kievlean sau Halician“. La aceeași concluzie ajungem dacă citim și monumentala operă în 29 volume a lui Serghei Soloviov (1820—1879), a lui Valsile Kliucevscki (1841—1911), Miliukov, Platonov, Pocrovski etc. *Nicolae Ciachir* mai citează și părerile altor istorici la urmă prezentând concluziile lui Alexandru Boldur : „Deci suntem îndreptățiți să afirmăm că părerile cu privire la existența unei dominații kievlene și haliciene asupra teritoriului Moldovei în secolele X, XI, XII sunt neîntemeiate“.

Din perioada sovietică mai amintim două broșuri publicate de editura SWA Verlag, Berlin : *„Die Sowjet — Ukraine“* de *K. Wobly* (1948) și *„Sowjet — Moldawien“* de *A. Odud* (1949). Ambele sunt scrise în maniera acelor ani, nefiind științifice, ci pur material de propagandă.

Până acum am citat cărți publicate în Ucraina Sovietică. Din Ucraina, stat independent avem un ghid „*Cernivți*“ *(Cernăuți)* (Kiev, 1991). Acesta ne oferă surpriza de a nu mai avea un rezumat în limba română, motivul politic părându-ne evident ! În schimb apar unele ilustrații din epoca austriacă cu legenda în limba germană și cu denumirea orașului „Czernowitz“. Nu apare însă nici o ilustrație originală cu denumirea „Cernăuți“ și cu legenda în limba română. Nu există nici o fotografie a vreunei clădiri ridicate în perioada interbelică, cu excepția fostului cinematograf „Scala“. Unele dintre clădirile din perioada interbelică apar în fotografii de ansamblu, pierzându-și astfel nota distinctivă. Fotografiile lui Eminescu și Ciprian Porumbescu se pierd în fața zecilor de figuri ucrainene. Neconoscând limba, în care este scris ghidul, nu ne putem da seama de conținut.

Ținem să atragem atenția asupra câtorva neadevăruri flagrante, care ar merita însă o punere la punct foarte amănunțită, foarte necesară. Turiștii străini, care folosesc aceste ghiduri, pot lua drept adevăruri cele citite, așa că din partea românească, ar trebui să fie popularizate în limbi de circulație universală răspunsuri corecte în ceea ce privește istoria Bucovinei, pentru ca neadevărul să nu se mai răspândească și mai mult absolut nestingherit ! Rămânând muți, noi vom fi cei ce vor pierde, deși avem dreptate[1] !

[1] În amintita recenzie a lui Ștefan Purici despre „Buletinul Centrului de studii în problemele Bucovinei. Serie istorică“ (Cernăuți, 1/1993) acesta scrie : În compartimentul metodicii istoriei se include articolul cercetătorilor A. Koțur și B. Bilețki „Problemele studierii istoriei regiunii Cernăuți (în anii 1940—1993). Analizând dezvoltarea istoriografiei sovietice ucrainene în perioada postbelică, autorii conchid că sub influența nefastă a regimului comunist s-a realizat o „oglindire unilaterală, pompoasă a trecutului, fără o studiere obiectivă a lui, fără o dezvăluire serioasă a greutăților și contradicțiilor“. Din această cauză, în fața istoricilor din Ucraina se impune sarcina de a elimina din istoria Bucovinei acele „denaturări și deformări“, propagate cu mare zel în perioada anterioară.

KARL EMIL FRANZOS ȘI ROMÂNII BUCOVINENI

Între scriitorii citați mai des de E. Turczynski în „Istoria“ sa se află și scriitorul austriac KARL EMIL FRANZOS (1848 Czortow — Galiția — 1904 Berlin). Fiu al unui medic evreu, a frecventat între 1859 și 1867 Liceul de băieți din Cernăuți, *Kurt Rein* considerându-l în studiul „*Deutsche Sprache und Literatur in der Bukowina*“ (apărut în volumul „*Deutsche Sprache und Literatur in der Nordmoldau*“, editat de Universitatea Alexandru Ion Cuza din Iași, 1983) ca făcând parte din literatura de limbă germană din Bucovina. Nuvelistul, romancierul, publicistul și editorul a jucat un rol important în viața culturală germană, iar lucrările lui s-au bucurat de tiraje mari.

Roadele călătoriilor sale le-a prezentat, între altele în volumele, care pe vremuri au stârnit mare senzație : „*Aus. Halb—Asien*“. *(Land und Leute des östlichen Europa. Kulturbilder aus Galizien, der Bukowina, Südrussland und Rumänien*“ (2 volume), 1876). (Din Semi-Asia. Regiuni și oameni din Europa de răsărit. Tablouri culturale din Galiția, din Bucovina, Rusia de sud și România). Aceste 2 volume au fost traduse în întregime în limbile daneză, olandeză, suedeză și rusă, iar parțial în limbile franceză, engleză, italiană, ungară, polonă, ucraineană, spaniolă, greacă, finlandeză, spaniolă și idiș. Acum, când au trecut atâția ani de la apariția acestor volume, vom prezenta cât se poate de obiectiv atitudinea subiectivului scriitor, care a fost impresionat fără îndoială de nedreptățile sociale văzute. Dar să ne fie clar că și el a împărțit, după mentalitatea vremii, popoarele, în popoare, care trebuie să conducă și celelalte, care ar fi incapabile de o viață independentă.

K.E.F. găsește o mângâiere în sentimentul de a fi exprimat întotdeauna numai convingerile sale. Ar fi fost firește mai îmbucurător dacă K.E.F. ar fi avut conștiința împăcată de a fi exprimat întotdeauna adevărul și numai adevărul și nu numai convingerea sa, care putea să fie și a fost și în realitate adesea falsă. Autorul se mândrește apoi de faptul că denumirea sa de „Halb-Asien“ a devenit curentă în vremea sa pentru teritoriul Europei răsăritene. Nu credem însă că în acest caz ar avea motive de mândrie, căci el nu s-a

gândit la milenarele civilizații asiatice, ci numai la fațetele negative ale vieții din acest continent, termenul însemnând pentru scriitor „teritorii semi-barbare". Dar în Asia existau și părți pozitive, pe care însă K.E.F. le consideră în bloc barbare. Mai rar se amintește de calitățile unora dintre popoarele răsăritului.

Este adevărat că în ediția a treia, care a apărut în 1889 scriitorul a făcut unele modificări, datorită faptului că între timp unele situații s-au îmbunătățit. Totuși, după K. E. Franzos, era vorba de popoare „semi-barbare".

În timp ce germanii, ungurii și ucrainenii au primit cu simpatie acest ciclu, polonezii, rușii și românii s-au arătat indignați de aceste volume. K.E.F. susține că prin cărțile sale a contribuit cel puțin parțial la înlăturarea unor stări sociale negative, susținând că a scris întotdeauna adevărul. Se apără de acuzația că ar fi scris tendențios contra polonezilor, subliniind emfatic în prefață că a luptat și a biruit în numele adevărului. K.E.F. vrea să delimiteze și geografic aceste teritorii „semibarbare" de cele din Europa „civilizată", nu numai prin peisajul, care ar aminti de Urali și Asia de mijloc, ci și prin limba locuitorilor. Ultima afirmație este curioasă de tot, mai ales că Franzos recunoaște că românii sunt latini. (Este curios : românii din România și Bucovina ar fi semiasiatici, pe când cei din Transilvania europeni ! !). K.E.F. insistă enorm de mult asupra termenului de „barbarie". Autorul acestor „tablouri culturale" remarcă că ar fi putut intitula colecția sa : „Halb — Europa", a preferat însă cealaltă denumire, scuzându-se dacă întâmplător s-ar fi strecurat fără voia lui o apreciere injustă sau o dată falsă, căci el s-a străduit să fie cinstit și obiectiv. Dar nepărtinitor n-a fost, el dorind și să dea sfaturi. Aici este marele defect al acestor tablouri „culturale", că nu redau realitatea sub toate aspectele, căci redând în special aspectele negative ale estului european, K.E.F. i-a indus în eroare pe cititorii apuseni, care neputând verifica la fața locului cele narate de scriitor, erau înclinați să creadă, că într-adevăr în acele regiuni stăpânea o neagră barbarie, pe când însuși K.E.F. recunoștea că existau și părți pozitive. Căci pe lângă nedreptățile sociale exista și reversul medaliei. Dar noi putem să punem și întrebarea inversă : în acele timpuri în apusul Europei era chiar totul atât de perfect ? Nu exista și acolo ură între popoare și multă nedreptate ?

Scriitorul ar vrea ca „Semi-Asia" să se ridice prin cultură, și anume prin cultura franceză, dar mai ales prin cea germană. Aceste culturi au pătruns numai sporadic, nu au fost îndeajuns prelucrate, rămânând numai un lustru, cu care se acoperă „barbaria autohtonă". Iarăși o afirmație foarte contestabilă : lui K.E.F. i se pare că tot ce

nu are vreo asemănare cu cultura occidentală este o „barbarie autohtonă". El nu dorea să conceadă că în aceste teritorii exista totuși o cultură specifică fiecărei națiuni, fiecărui popor. El nu caută nici să depisteze cauzele decalajului existent în diferite domenii între răsărit și apus. Explicația pentru români și polonezi K.E.F. o găsește în aceea că la aceste popoare cultura apuseană ar fi rămas ceva exotic și la suprafață, scoțând în evidență și o pretinsă lenevie a acestor popoare ! K.E.F. se mai ridică și împotriva stăpânirii austriece, care ar fi făcut prea puțin pentru răspândirea culturii germane, totul reducându-se la germanii din administrație și la prelegerile universitare. K.E.F. aprobă hotărârea împăratului Josif II de a aduce coloniști germani în teritorii negermane, revoltându-se contra predominării elementului polonez în administrația Galiției. (Dar nu era oare Galiția de fapt un teritoriu polonez în cea mai mare parte ?). Căci contra acestora se ridicau ucrainenii, germanii și evreii. Ciudată ni se pare afirmația că și țăranii polonezi se ridicau împotriva boierilor polonezi, țăranii polonezi, fiind după părerea lui K.E.F. credincioși împăratului și Austriei, și considerându-se jigniți, când li se spunea că sunt polonezi ! Țăranii polonezi nici nu mai voiau să audă de un viitor stat polonez independent ! K.E.F. nu aproba deci aspirația intelectualității poloneze de a deveni din nou independenți ! K.E.F. nu suporta ca „german" domnia poloneză în Galiția, opinând că germanii erau persecutați în acest „regat". (Nici această afirmație nu o putem înțelege ? Cum puteau fi persecutați germanii în imperiul austriac ?). K.E.F. consideră că austriecii i-au tratat atât de „binevoitor" pe polonezi, încât visul lor de reînființarea statului național polonez i se pare „nelogic". Curioasă este atitudinea scriitorului față de polonezi. În timp ce îi combate pe cei aflați în imperiul austriac, îi compătimește pe cei aflați sub dominația țaristă. El este alături de ucrainenii din Galiția și de evreii din Galiția și România

Pentru scriitor România era în acele timpuri o țară frumoasă, dar nenorocită. (Idei exprimate în introducerea din 1876 la Viena). K.E.F. aprecia că numai în Bucovina el era considerat drept un prieten.

În 1880 el dezvoltă următoarele idei : A luptat : *1.* Pentru o întărire a influenței germane în răsărit, *2.* Contra urei de rasă și religie, *3.* Pentru dezvoltarea culturilor naționale din răsărit, pentru nivelarea prăpastiei dintre imitarea formelor culturale apusene și „barbaria" autohtonă. E.T.F. pretinde că ar susține pătrunderea culturii germane în răsărit nu din motive politice, ci fiindcă acestea ar fi cea mai potrivită pentru ajutorarea dezvoltării popoarelor răsări-

tene. Scriitorul făcea însă constatarea că în „Semi-Asia“ cultura germană este în regres din două motive : frica de ascensiunea Germaniei după 1870 și „nenorocita“ schimbare în politica internă a Austriei. K.E.F. considera îndepărtarea de cultura germană, drept o pierdere ireparabilă, unii alăturându-se culturii franceze, alții dorind să-și făurească o cultură autohtonă, pur națională, fără influențe străine. K.E.F. se arată foarte ironic : Unii vor cu orice preț să devină parisieni, alții să rămână barbari. De fapt prin „barbari“ scriitorul îi înțelege pe acei ce nu au suferit o influență occidentală. Politica austriacă ar fi dus la dezastrul culturii germane în Galiția și Bucovina, în ultima începând certurile între români, ucraineni, germani și polonezi.

K.E.F. nu manifestă nici o înțelegere pentru lupta de independență națională în monarhia bicefală.

K. E. Franzos recunoaște forța ideii de naționalitate, dar ceea ce a fost mântuire pentru unele state, poate deveni un element funest pentru alte state, ca de ex. pentru Austria, un stat multinațional. Principiul, care a condus spre mărire o națiе, poate să prăbușească o alta. Iar națiunile din est ar fi prea puțin culte, pentru a înțelege această măreață idee a secolului. Scriitorul scoate apoi în relief și opozițiile religioase : polonezii catolici și ucrainenii ortodocși, apoi opoziția națională româno-ucraineană, existând și antisemitismul. Scriitorul austriac greșește atunci când regretă că austriecii nu-i ocrotesc pe ucraineni, care ar fi „cei mai buni austrieci“, fiindcă sunt credincioși împăratului austriac. (În realitate în Bucovina administrația îi susținea pe ucraineni).

Autorul relevă apoi că lupta de la Plevna a avut cele mai pozitive urmări pentru politica și lupta României. Prin ea românii și-au redobândit sentimentul demnității lor, care slăbise de mult și și-au câștigat respectul Europei. După părerea lui K.D.F. însă România a progresat prea lent, deși aceasta este un progres față de alte ținuturi semiasiatice, unde s-a putut chiar observa un regres. Însă probleme importante nu au fost rezolvate în România ca problema agrară și cea evreiască. Învățământul primar lasă de dorit, iar clasa de mijloc aproape că nu există. Și Bucovina i s-a părut scriitorului că din anumite puncte de vedere înregistrează un regres. Acestea erau părerile lui K.E.F. înregistrate în completarea introducerii din 1888. Scriitorul era de părere că Polonia nu va mai reînvia niciodată ! El nota : „Nici Dumnezeu, nici sfinții nu o vor putea ajuta, căci Ananke, zeița destinului este contra polonezilor“. Foarte curios, repetăm : K.E.F. are toată simpatia pentru polonezii din Rusia și toată antipatia față de cei din Austria.

Scriitorul amintește și de Suceava, loc sfânt pentru români, dar pentru neromâni doar un orășel vechi, decăzut cu case murdare și străzi înguste.

În vol. II o parte din povestiri și însemnări privesc direct pe români, fie pe cei din vechiul regat, fie pe cei din Bucovina.

În ceea ce îi privește pe românii din România, K.E.F. se exprimă foarte disprețuitor : un popor leneș, brutal și barbar, explicația găsind-o în îndelungata ocupație turcească, când n-a existat aici nici o urmă de viață spirituală românească ! ! ! Eroare fundamentală, în Principatele Române a existat o viață spirituală importantă. Nu știm, unde s-a informat K.E.F. despre viața culturală românească din secolele anterioare, încât a rămas atât de dezinformat, dezinformându-i astfel și pe cititorii lui. Urmașii romanilor au decăzut, decretează scriitorul austriac. Se observă la români și o formă de fatalism. Există două tipuri de femei : femeia nobilă și țăranca, clasa de mijloc fiind de abia în devenire. Negoțul și meseriile au fost uzurpate de străini. Preoții români din Principate sunt aspru criticați și pentru lipsa de cultură și pentru atitudini sociale nepotrivite. Scriitorul laudă în schimb frumusețea romăncelor și a dansurilor românești, observând că astfel trebuie să fi arătat femeile romane pe timpul lui Cicero. Observăm aici contradicțiile acestea la K.E.F. Poporul este leneș, dar femeia este foarte harnică. Adică jumătatea masculină este leneșă, dar partea feminină este foarte muncitoare, țăranul român fiind considerat stupid și greoi în gândire. Sunt amintite obiceiurile de nuntă, observându-se că femeia este o adevărată sclavă a bărbatului și constatându-se îmbătrânirea prematură a femeii.

Este adus un elogiu cântecului popular, care înflorește puternic, delicat, dar necunoscut și disprețuit de celelalte pături sociale. El n-a suferit influența culturii străine. Ciudată atitudine a lui K.E.F. : Pe de o parte relevă „barbaria“ românilor, pe de altă parte se aduc elogii poeziei și muzicii populare, precum și dansului popular, care sunt fără îndoială dovezi de cultură și spiritualitate. Dacă însă „barbar“ este sinonim cu „lipsa influențelor occidentale“, deci străine, atunci atitudinea scriitorului devine clară. Arta populară românească își are originalitatea ei, dar autorul n-a observat admirabila artă populară casnică. În poezia populară românească se găsește atâta naturalețe, cum nu se găsește la unii scriitori germani sau francezi la modă. Dar poezia era numai apanajul romăncii, nu și al bărbatului. Femeia era evlavioasă, mergea la biserică, era însă și superstițioasă. Dar nu era adulteră, în schimb nu disprețuia vinul. K.E.F. le ironizează pe soțiile preoților, care se aflau la același nivel cultural ca și soția micului boier și a arendașului. Aici ne întrebăm dacă

K.E.F. nu identifică pe micul boier cu un proprietar de moşie. Mai apreciate sunt soţiile comercianţilor de mărunţişuri, ale meseriaşilor şi ale micilor funcţionari. Scriitorul critică lipsa de gust estetic în ceea ce priveşte îmbrăcămintea. Lui K.E.F. i se pare că evoluţia cea mai spectaculoasă a avut loc în mediul boieriţelor. Au apărut guvernantele. Au început să fie frecventate institutele franceze. S-a putut constata şi lipsa de moralitate, dar şi ca o calitate majoră mila faţă de cei săraci. Toate relele se datorau, după scriitorul austriac, influenţei franceze în principate.

Toate aceste critici ale scriitorului austriac ar trebui studiate mai atent pentru a se constata exact care este procentajul de adevăr, tocmai fiindcă datorită influenţei franceze s-au produs mutaţii importante în cultura românească. GH. CARDAŞ scria în *„Istoria literaturii româneşti de la origine până în zilele noastre“*, (Bucureşti, 1938) : „Dintre toate înrâuririle străine exercitate asupra literaturii şi culturii române din epoca modernă, influenţa franceză a fost cea mai covârşitoare. Ea a început să se manifeste din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea şi durează până în zilele noastre. În toate domeniile spirituale, neamul românesc a primit în trecut şi primeşte cu drag şi astăzi înaltele învăţături, pe care i le oferă cultura franceză“. Iar influenţa germană se introduce în ţările noastre în urma celei franceze şi italiene. Apogeul influenţei germane îl găsim în epoca Junimii. Titu Maiorescu, Mihai Eminescu, Iacob Negruzzi şi alţi scriitori junimişti au fost puternic influenţaţi de cultura germană. De asemenea şi G. Coşbuc şi Şt. O. Iosif. Acestea au fost câteva observaţii ale lui K. E. Franzos în legătură cu românii din România mică de atunci. Totuşi mai apar încă unele nelămuriri, în privinţa „adevărurilor“ debitate de K. E. Franzos, care face destule generalizări, care ar trebui să fie fondate pe o observaţie de durată mai lungă decât a putut s-o facă scriitorul în călătoriile sale. Ne întrebăm de ex. cum de n-a fost informat de existenţa unei literaturi române, mai ales că acesta fiind elev la Cernăuţi, tocmai în acea perioadă au apărut la Viena între 1862 şi 1865 cele patru volume ale faimosului *„Lepturariu rumânesc cules din scriptori rumâni“* al lui ARON PUMNUL, pe atunci profesor la liceul cernăuţean. Acest „lepturariu“ a fost cartea de căpătâi a lui Eminescu, Aron Pumnul fiind unul dintre întemeietorii istoriei literare româneşti. Iar în 1875 apărea la Bucureşti cartea bucovineanului *Vasile Gherasim Pop „Conspect asupra literaturei române şi literaţilor ei de la început şi până astăzi în ordine cronologică*, una din primele încercări de istorie literară românească.

Să ne întoarcem însă la însemnările lui K. E. Franzos cu privire la *Bucovina*. În 1875 el călătoreşte de la Viena la Cernăuţi. Între *Snyatin şi Suceava* suntem iarăşi în Europa, restul fiind „Halb-Asien“. Se împart teritoriile după curăţenie ; Din Austria până în Silezia domnea curăţenia, în teritoriile poloneze murdăria, mizeria, casele prăpădite şi murdare. *În Bucovina era altfel !* Pământul era mai bine lucrat şi casele erau mai prietenoase şi mai curate. Iar oraşul Cernăuţi era curat şi vesel. Scriitorul explică aspectul occidental al acestui oraş prin influenţa culturii germane ! Dar de ce în Galiţia, unde să făcea simţită aceeaşi cultură germană, efectele nu erau aceleaşi ? K.E.F. susţine că populaţia Bucovinei ar fi trebuit să fie recunoscătoare Austriei (! ! !) din două motive : *1.* Din cauză că Austria a despărţit (! ! !) teritoriul Bucovinei de Moldova, *2.* Pentru minunatul fel cum Josif II a colonizat (! ! !) Ţara Fagilor, pentru felul genial (! ! !) cum a stabilit raportul naţionalităţilor, Bucovina *devenind* o *oază* în mijlocul inculturii răsăritene. Se poate ca pentru austrieci şi în special pentru ucraineni răpirea Bucovinei să fi însemnat un prilej de bucurie, dar pentru români aceasta a însemnat un dezastru demografic.

K.E.F. aminteşte că numai *unii* bucovineni erau nemulţumiţi de serbările festive din 1875, aceia care au opus serbărilor oficiale o „ceremonie funerară“ pentru un „oarecare om foarte venerat“. Se face aluzie foarte probabil la Grigore Ghica Vodă. K.E.F. aprecia numărul celor pentru care anul 1875 a fost un an de profundă durere cam la vreo „două duzini“, care îşi ziceau „politicieni naţionali“, pe când ceilalţi îi numeau „trădători“. După K.E.F. acei politicieni, care erau îndureraţi de răpirea Bucovinei, nu făceau parte din aceste categorii. Un politician naţional (naţionalist) era, după K. E. Franzos, un bărbat demn de respect, care are în vedere un singur scop : prosperitatea poporului său. Iar pentru a fi trădător este nevoie să ai simţuri sănătoase. Scriitorul, patriot austriac, credea însă că acela care cerea revenirea Bucovinei la trupul Moldovei vroia să revină „barbaria“ în Bucovina, deci acela era un „nebun“, care trebuia închis într-un ospiciu de alienaţi !. Numai că cei ce doreau revenirea la România erau mai mulţi de „două duzini !“ Patriotul austriac Franzos este de părere că Josif II a avut idei bune, dar care nu au fost întotdeauna realizate de administraţia austriacă, la înflorirea provinciei contribuind *mai mult* coloniştii.

K.E.F. însă ne spune cam puţine cuvinte despre administraţia austriacă de la începuturile ei, despre care ION BUDAI-DELEANU a relatat pe un ton critic extrem de dur, scoţând în evidenţă cu pri-

sosință cu ce elemente incapabile și corupte a fericit Austria provincia românească. K.E.F. încearcă să ne ofere și un scurt istoric al teritoriului bucovinean. Pe aici au trăit sciții, care au fost supuși de geți (după K.E.F. probabil un popor germanic !). (Astfel vrea poate scriitorul să justifice moral ocuparea Bucovinei ! ?). Au venit apoi bastarnii, a pătruns cultura și stăpânirea romană. Au venit apoi goții, care poate au avut curtea domnească la Suceava. Creștinismul și cultura au înflorit. (Nu este clar cum a ajuns creștinismul pe meleagurile moldave după K.E.F. Își închipuie acesta că goții au adus creștinismul în Bucovina ?). Apoi pe teritoriul viitoarei Bucovine au trecut hunii, care au distrus totul, apoi gepizii, avarii, bulgarii, chazarii, maghiarii, pecenegii, cumanii, uții, mongolii și tătarii. A fost o noapte îndelungată, scrie Franzos, luminată numai de lupta cavalerilor germani pentru cultură cu cetățile lor Neamț și Țețina. A urmat apoi întemeierea statului moldovenesc, care și-a atins apogeul sub Ștefan cel Mare, pentru care K.E.F. are cuvinte elogioase, considerându-l o figură impunătoare în istoria românilor, care nu s-a mai repetat, oricât ar fi avut nevoie românii de un asemenea conducător. Sub urmașii săi Moldova a decăzut ajungând vasală turcilor. (Aici K.E.F. greșește : Ștefan cel Mare, lipsit de orice ajutor din partea vecinilor, încheie și el pace cu turcii în 1489 [ahdname sau sulhname], Moldova obligându-se să plătească imperiului otoman un tribut anual de 3 000 de florini venețieni. În 1492 Moldova plătea sultanului un tribut de 4 000 de ducați. În 1499 Ștefan refuză să mai plătească tribut, dar în 1501, lipsit de sprijin extern, este nevoit să se împace cu turcii.) (Vezi *„Istoria României în date“*, elaborată sub conducerea lui *Constantin C. Giurescu*, București, Editura Enciclopedică Română, 1971).

Apoi K.E.F. ne înfățișează un tablou sumbru de tot al vieții sociale moldovenești : era o noapte totală în acea țară, moralitatea și legalitatea nu mai existau. Iarăși autorul exagerează culorile negre. Mai au domnit și Petru Rareș, când a avut loc o înflorire a culturii, Ion Vodă cel Cumplit, Petru Șchiopul. Pentru scurt timp Mihai Viteazul a unit Țările Române, urmează apoi Movileștii, apoi Vasile Lupu, Dimitrie Cantemir, fanarioții. În tot acest răstimp n-a fost o noapte culturală. Însă tabloul prezentat atât de sumbru de autorul austriac a avut și un anumit scop : de a justifica ocuparea Bucovinei ca fiind o faptă luminoasă, ca o restabilire a ordinei sociale în Bucovina. Ocuparea Bucovinei este un fapt curios, constata K.E.F., fiind un „dar“ al sultanului pentru Josif II, care urmărea să-și mărească imperiul și din motive de stat și din ambiție personală. Lui Josif II ideea națională îi era departe, nu fiindcă era austriac, ci fiindcă era un fiu al timpului său. După unul din-

tre războaiele ruso-turce (1768—1774) Bucovina este anexată în condițiile cunoscute foarte bine. Scriitorul ne zugrăvește un tablou sumbru : țărănimea românească era brutală și sălbătăcită, Suceava era o ruină, străvechiul Siret pustiit, iar Cernăuții o grămadă de colibe de lut. Lipseau legile și funcționarii, școalele și școlile. Prisoseau numai necazurile și hoții ! Acest tablou întunecat însă nu este explicat de autor, ca fiind o consecință a unui război care durase 6 ani ! K.E.F. prezintă astfel lucrurile, pentru a scoate prin lumini contrastante progresul, care a urmat, dar care în realitate n-a fost deloc așa de rapid.

În legătură cu caracterizările prea generale, pe care le face scriitorul austriac în legătură cu calitățile, dar în special cu defectele poporului român luat în ansamblu, ne vom referi la un scriitor mai cunoscut decât K.E.F., și care a marcat o epocă în cultura germană : *Gotthold Ephraim Lessing*, unul din cei 6 așa-ziși „clasici“ ai literaturii germane și un reprezentant de seamă al iluminismului (Aufklärung) (1729—1781), care a opinat cu bună dreptate : *„Nu sunt adept al părerilor cu caracter general despre popoare întregi... Cred că oameni buni și răi se găsesc în toate națiile“*. Iar *Titu Maiorescu* a scris : „Popoarele sunt chemate a se întări în cercuri etnografice, deosebindu-și fiecare misiunea istorică după propria sa natură. Pe lângă tezaurul comun al popoarelor civilizate mai are fiecare tărâmul său aparte, în care își dezvoltă în mod special individualitatea sa și separându-se aici de toate celelalte își constituie naționalitatea sa. Astfel, se cere ca poporul modern să aibă o formă de stat națională“. (Ambele citate sunt extrase din cartea lui *Constantin Bădescu*).

În legătură cu situația orașului Cernăuți în timpul Moldovei să răspundem, folosindu-ne de monografia *„Cernăuții“* de *Constantin Loghin*. În vremurile străvechi Cernăuții aveau o altă așezare ca cea de azi. Și Prutul și-a schimbat albia. Numai atunci când Prutul și-a schimbat albia mai spre nord, cam pe locul unde curge astăzi, așezarea târgului Cernăuți se stabilește definitiv pe malul drept al Prutului, acolo unde se află și astăzi. „În istoria Moldovei târgul Cernăuților își are paginile de suferință și glorie. Ca orice localitate de graniță, este amestecat în luptele dintre polonezi și români. Pe acest loc s-au tălăzuit armate în luptă, s-au încrucișat săbii în vânt, au scânteiat arme în soare Cernăuții au fost îndeosebi centrul operațiunilor militare ale domnitorilor moldoveni în luptele lor pentru posesiunea Pocuției“.

După lupta de la Codrul Cozminului, în 1497, trupele poloneze în retragere jefuiesc trei zile la rând Cernăuții și împrejurimile. În 1509 polonezii trec în Moldova și pustiesc și ard târgurile de

margine, între care și Cernăuții. Și în timpul lui Petru Rareș târgul cade pradă furiei de răzbunare a polonezilor. „Și în timpul Movileștilor, domnitori aduși de polonezi, târgul Cernăuți este des amintit. Mai ales multe și înverșunate au fost luptele dintre moldoveni și polonezi în timpul lui Constantin Cantemir, când însuși renumitul crai polonez Jan Sobieski și-a purtat trupele prin orașul acesta (1686 și 1691). În cursul anilor următori Cernăuții au avut și oaspeți mai exotici. Puhoaiele... ale tătarilor și cazacilor s-au abătut de mai multe ori asupra Cernăuților. În drumul lor pustiitor, aceste cete prădalnice au dat mai multe raite până la Cernăuți, lăsând în urmă praf, cenușă și jale omenească. Alți oaspeți foarte neobișnuiți au fost și soldații lui Carol al XII-lea din Suedia. Zdrobit la Pultava (1709) de țarul Petru cel Mare, regele suedez se așază, ca oaspe al sultanului, în Benderul (Tighina) Basarabiei, iar câteva sute din soldații lui, suedezi și cazaci, s-au pripășit pe la Cernăuți și împrejurimi ca să ierneze. Dar rușii, care îi pândeau pe la Ceremuș, nu le dau pace. Ei trec granița la Kuty și răsar din pământ din pădurea Mihalcei în fața muntelui Țețina. Suedezii, care se opun, sunt bătuți, pe când cazacii s-au pierdut în lunca Prutului. Numai cu greu acești oaspeți nepoftiți au putut fi siliți să părăsească țara (1712)".

„Într-o vreme, în anul 1714, turcii au ocupat ținutul Cernăuților, dar numai pentru scurt timp. S-au mai abătut odată prin aceste locuri rușii și cazacii, mulți și zgomotoși, vreo 120 000 sub comanda generalului Münich. Ei vin dinspre Kiev, trec Nistrul la Vasilău, în Moldova (1738), traversează Zastavna, Șubranețul, Jucica, Cernăuții, Horecea și Boianul. Luptele decisive între ruși și turci se dau la Rarance și Stăuceni, unde turcii sunt înfrânți. Pacea de la Belgrad (1739) îi scoate pe ruși din țară, dar ei târăsc în robie cârduri nesfârșite de oameni din ținuturile Hotinului și Cernăuților.

Astfel de ocupații rusești, mai lungi sau mai scurte, s-au perindat mai multe, dar ele au fost trecătoare. Ultima ocupație a fost în timpul războiului ruso-turc din 1768—1774". Urmează apoi anexarea de către Austria. Era natural că având o astfel de istorie, Cernăuții nu s-au putut dezvolta în timpul stăpânirii moldovenești. Casele erau sărăcăcioase, de lut, așa că în caz de ploi torențiale erau amenințate să fie spălate și duse de apele Prutului. La începutul erei austriece, deși Cernăuții erau considerați oraș, totuși n-aveau încă înfățișarea unui oraș, era mai mult un târg.

„Sub noua stăpânire Cernăuții, devenind capitala Bucovinei se dezvoltă foarte repede. Administrația militară încurajează cu orice mijloace *colonizarea* străinilor în orașul acesta. Oricine voia să

clădească, primea teren gratuit. În afară de raza orașului putea cuprinde oricine oricât pământ voia. De unde la ocupație Cernăuții aveau, fără suburbii, cam 900 de suflete, numai după 19 ani numărul populației, cu cea din suburbii, a sporit la 5 063".

Aici vrem să accentuăm ceea ce am mai spus : După ocuparea Bucovinei au urmat *143 de ani de pace*, în care timp Cernăuții au putut să se dezvolte în liniște ! *C. Loghin* a mai scris : „De altfel, orașul a fost cruțat de bântuirile războaielor și ale năvălirilor. În schimb a cunoscut alte nenorociri : un incendiu (1816), roiuri de lăcuste (1828), ciuma (1829), cutremur de pământ (1829), inundații (1837), grindină și o foarte năprasnică holeră (1881), care a cuprins aproape toate satele și a secerat foarte mulți morți".

Am introdus această lungă paranteză în legătură cu capitala Bucovinei, fiindcă în anumite cercuri se contrapun și astăzi cele două imagini : orașul de lut moldovenesc și orașul european din epoca habsburgică, fără însă să se explice și cauzele rămânerii în urmă a Cernăuților Moldovei, adică *lipsa de pace* și *ocupațiile străine*.

Să ne întoarcem acum la Karl Emil Franzos, care amintește în continuare că în Bucovina s-a creat o nobiline. Aici K.E.F. devine ironic fără rost. „Boier", nota Franzos, se numea în Moldova orice moșier sau negustor de boi". Dar nu era adevărat : boierul făcea parte din aristocrația feudală. Numai învechit era un titlu de politețe, echivalând cu „domnule", adresat persoanelor înstărite, celor cu funcții administrative etc. K.E.F. este ironic în continuare. „De aceea este explicabil de ce fiii și nepoții acestor oameni buni fac o politică de tot feudală cu atâta perseverență. Ei nu pot să procedeze altfel : Sângele vorbește în ei".

Trebuie să spunem însă pentru a restabili adevărul istoric că numeroși boieri moldoveni au emigrat din Bucovina în Moldova, iar celorlalți care au rămas în Bucovina li s-au acordat titlurile austriece : conte, baron, cavaler, Freiherr, în locul celor moldovenești, care erau foarte numeroase, după cum ne arată *Dimitrie Cantemir*.

K.E.F. afirmă că Bucovina a datorat mult administrației militare, și mai puțin celei civile, unirea cu Galiția fiind *dezastruoasă*. Aici apare o aluzie răutăcioasă la adresa polonezilor, cărora li se contestă dreptul de a conduce Galiția. Acest drept, revenea, după K.E.F., austriecilor. Stările de lucru erau diferite în Galiția și Bucovina. De aceea dorința bucovinenilor era de a se separa de Galiția. Însă scriitorul austriac nu vede motivele dorinței de a se separa : adică nemulțumirea din cauza imigrărilor. Iar K. E. Franzos vede ironic anul 1848 la Cernăuți : ca o revoluție sui-generis :

Revoluționarii au adresat o petiție cerând împăratului separarea de Galiția, un titlu, o stemă a provinciei și un guvernator la Cernăuți.

Constantin Loghin a scris : „Anul 1848 cu reînvietoarea-i mișcare politică a adus o oarecare viață între locuitorii orașului. Cunoscute sunt luptele politice duse sub conducerea fraților Hurmuzachi. Ele au realizat, între altele, desfacerea politică a Bucovinei de Galiția și proclamarea ei ca provincie autonomă cu rangul de ducat. Tot în acest an s-au făcut primele alegeri pentru noul parlament de la Viena și cernăuțenii trimit pe germanul Anton Kral, directorul liceului, care este, de altfel, singurul deputat nețăran din Bucovina.

Zilele revoluției de la 1848 n-au rămas fără urme în Cernăuți. Imitând pe concetățenii din capitala monarhiei, orășenii cernăuțeni s-au constituit în gărzi cetățenești și studențești sub comanda unui locotenent Kalmucki. S-au înrolat în aceste gărzi elevi imberbi de liceu alături de chipeși seminariști, de stângaci doctori în medicină și drept și profesori încărunțiți, cu toții uniformizați la repezeală în haine sure de pânză, cu indispensabile pene de cocoș în pălăria calabreză și înarmați cu bastoane și unii chiar cu săbii. Zilnic treceau mândri, în pas militar, spre imașul orașului (dinapoia cazărmii de grăniceri), unde se îndeletniceau în mânuirea armelor. Între acești gardieni și între ofițerii armatei regulate erau dese conflicte pe o chestiune delicată : pe când cei dintâi puneau insignele revoluționare — o bandă albastră-roșie — în jurul pălăriilor, ofițerii nu voiau să le pună decât pe cozile cailor.

Numai când armata regulată a fost retrasă din Cernăuți, gardienii au rămas stăpâni necontestați ai orașului. Dar de obicei aceste patrule se înfundau în vreo cârciumă — și era una admirabilă tocmai vis-à-vis de liceu, pe locul actualei Case de economie — unde, cu paharul de vin moldovenesc de contrabandă în față, acești proaspeți revoluționari se aprindeau în discuții despre libertate și constituție.

De altfel, acești gardieni își mai revărsau și în altă parte prisosul de energie : în spargerea radicală a geamurilor la acele persoane, care nu li se păreau destul de liberale. Pentru a scăpa de neplăceri, persoanele considerate reacționare, și mai ales șefii autorităților, răspândeau știrea că au plecat la băi. Și atunci lăsau perdelele în jos și rămâneau acasă, sau se duceau și se opreau cel mai departe la mănăstirea Putna, între zidurile căreia se simțeau mai în adăpost.

În aceste agitate zile se mai abat asupra orașului nostru secetă, foamete, holeră, lăcuste și trupe rusești, care vin să dea ajutor Austriei, strâmtorată de revoluționarii unguri".

Aceasta este relatarea lui C. Loghin despre revoluția din 1848 la Cernăuți. Să revenim acum la Karl Emil Franzos.

El citează un singur nume de guvernator, considerat energic, înțelept și drept : baronul von Myrbach. La început i s-a părut bun și Alessani, fiind „un bun austriac", dar apoi acesta l-a dezamăgit. Aceasta este după K.E.F. istoria Bucovinei. În 1875 populația cea mai numeroasă a devenit cea ucraineană, care cum constată K.E.F., *înaintează tot mai mult spre sud*, micșorând tot mai mult spațiul locuit de aceia, care odinioară *formau populația cea mai numeroasă : românii*. Ucrainenilor li se alătură huțulii, care după părerea literatului austriac, ar fi urmașii utilor. Se mai găsesc în Bucovina și alte etnii. Și confesiunile sunt variate.

Bucovina este, după Franzos, țara cea mai *interesantă* din Europa în privință istorică—culturală. Aici diferite valori etnice nu s-au contopit într-un singur torent, ci fiecare și-a păstrat propria ei particularitate, etniile nu s-au amestecat întreolaltă, dar s-au angrenat reciproc, dând naștere unei forme specifice, o anumită coloratură a vieții sociale. (Scriitorul uită să numească pe nume ucrainizarea românilor, ceea ce acesta denumește *înaintarea spre sud*). Această convietuire s-ar datora germanismului, care era într-un anumit sens elementul dominant. Germanismul nu asuprea celelalte naționalități, școlile erau germane, germana era limba intelectualității. Dar nu exista „germanizare", ca de ex. în Ungaria. Dar K.E.F. conchide că toate aceste dominante nu formează tendințe germanizatoare. Scriitorul își termină această schiță „Zwischen Dnjester und Bistritza" (1875) cu urarea ca și în viitor în teritoriul bucovinean să fie pace, muncă și să domnească spiritul german.

Să mai amintim de „Ein Kulturfest" (1875), care sărbătoare a culturii trebuia să fie o dublă zi festivă pentru Austria. La 7 mai 1775 Bucovina a fost încorporată imperiului habsburgic, iar la 4 oct. 1875 s-a deschis festiv universitatea austriacă din Cernăuți. Serbările jubiliare pentru ambele evenimente au avut loc în octombrie. După K.E.F. ziua în care strămoșii bucovinenilor din heloți (exploatați, asupriți) au devenit „cetățeni", iar patria lor s-a transformat dintr-un „pustiu" (deșert, pustietate) într-o provincie apărată și îngrijită cu atenție. Mereu același leit-motiv fals : înainte de ocuparea Bucovinei aici era numai mizerie și pustietate. Ba mai mult, exagerând la culme, se susține că rar s-a putut vedea în Europa un astfel de progres ca în Bucovina.

Reaua credință a lui K.E.F. este evidentă și în afirmația făcută în context școlar, că înainte de 1775 nu ar fi existat nici o școală în acest teritoriu ! Ba mai mult, la Rădăuți exista și o tipografie

înainte de 1775, care a tipărit între altele un catavasier (1744), un ceaslov (1745) o liturghie a Sf. Ioan Gură de Aur (1745). (Vezi *Constantin Loghin, Istoria literaturii române din Bucovina, Cernăuți, 1926*). Iar *Mircea Păcurariu* în *„Istoria bisericii ortodoxe române“* vol. 2 (București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981) ne dă informații despre această tipografie înființată în 1744 pe lângă Episcopia din Rădăuți. Aici a lucrat meșterul tipograf Petru Papavici Râmniceanul. Tipografia a funcționat pentru o perioadă scurtă de timp, tipărind un număr redus de cărți. Iar învățământ a existat pe teritoriul viitoarei Bucovine în perioada moldovenească. (Pentru acest subiect vezi cartea subsemnatului : *Învățământul în nordul Bucovinei*).

K.E.F. vrea să ne facă să credem că înainte de 1775 nici preoții nici călugării bucovineni nu știau să citească, neamintind nici de frumoasa activitate culturală ce se desfășura în mănăstirile moldovenești din Bucovina. În schimb K.E.F. scoate în evidență progresul școlilor primare și secundare, precum și crearea universității.

În ceea ce privește populația Bucovinei, K.E.F. recunoaște că *inițial populația majoritară era cea română*, dar constată apoi foarte nepăsător că *ulterior* ucrainenii au egalat numărul românilor și îl vor întrece. K.E.F. a observat și el acest proces demografic : Unde românii și ucrainenii conviețuiesc împreună, *românii se deznaționalizează*. În ceea ce privește orașele ele s-au dezvoltat puternic, în afară de Suceava. Și satele s-au dezvoltat. Scriitorul austriac s-a arătat foarte satisfăcut de *închiderea* mănăstirilor. Au mai rămas doar trei : Putna, Dragomirna și Sucevița. Iar noul creatul „Fond religionar ortodox“ era una din instituțiile cele mai bogate din întregul imperiu. În ediția a 3-a se constată că au început fricțiuni între ortodocși și catolici, datorită polonezilor ! De asemenea se observa acum și un început de antisemitism.

După Franzos contrastul cel mai izbitor între situația de dinainte și după 1775 îl oferea administrația. Până în 1775 Bucovina făcea parte din Moldova, care după cunoștințele istorice greșite ale lui Franzos era „o provincie turcească, care era închiriată unor domni lacomi“. Formularea este cel puțin necivilizată. În schimb austriecii, ca să-i răspundem patriotului austriac, n-au închiriat țărișoara, ci mai simplu și-au însușit-o prin mită și fraudă. Pentru K.E.F. în 1875 Bucovina era un membru egal în drepturi al unui stat constituțional și de cultură. Ba apărătorul imperiului multinațional merge și mai departe : Dacă se compară situația din Bucovina cu cea din țara și patria de origine, România, atunci este explicabil entuziasmul, cu care locuitorii binecuvântatei țărișoare

au sărbătorit aniversarea din 1875, când ea s-a desprins din „acea formațiune statală nefericită și s-a alipit statului imperial“. Viziunea lui Franzos este foarte clară. Și bineînțeles că au fost foarte mulți cetățeni domiciliați în Bucovina, care au sărbătorit cei 100 de ani : 1775—1875. Dar cine au fost aceștia ? ? Fără îndoială că nu românii bucovineni ! Ci aceia care au fost *beneficiarii* anexării : *imigranții*. Ei aveau toate motivele să se bucure !

Patriotului austriac Franzos i se poate pune o întrebare post mortem, dar nu numai lui, ci și tuturor istoricilor din zilele noastre de o anumită coloratură sentimentală : Cine i-a cerut imperiului habsburgic să se îndure de „nenorocita viitoare Bucovină și s-o salveze din ghearele patriei mame, Moldova ?“ Cine i-a cerut să facă acest mărinimos gest ? Nimeni ! ! ! Repetăm : cum poate fi caracterizată ocuparea acestui ținut românesc altfel decât drept un *act imperialist* ! Entuziasmul din 1875 se explică și prin înființarea Universității din Cernăuți. Dar iarăși să nu uităm că în 1860 se înființase Universitatea din Iași, iar în 1864 Universitatea din București ! Am amintit de necazurile orașului Cernăuți înainte de 1775 : A fost de vreo 30 de ori prădat, ars, chiar complet ras de pe fața pământului. După 1775 s-a putut dezvolta fiindcă a fost *pace*.

La serbările Universității au participat toate naționalitățile, dar Franzos uită de ieșirile antiromânești ale lui Friedrich I. Schuler von Libloy cu această ocazie. Se spune însă că acesta ulterior și-ar fi retractat cele spuse. Au avut loc atunci serbări și în Grădina Publică din Cernăuți. Au participat : români, huțuli, ucraineni, șvabi, slovaci, unguri, evrei, armeni și lipoveni. K.E.F. nu-i amintește pe polonezi.

Despre ucraineni scriitorul ne spune că aceștia și-au *cucerit* țara cu tenacitate și perseverență, *împingând* populația românească spre sud. Acolo unde ucrainenii și românii se hotărnicesc, în decurs de zece, douăzeci de ani *domină* ucrainenii și românii *adoptă* limba ucraineană. K.E.F. constată că în Bucovina ucrainenii sunt de 3 categorii : ucraineni adevărați, huțuli și *români ucrainizați*. La serbare K.E.F. descrie un grup de *români ucrainizați*. Românii, fiii Romei, sunt admirați pentru dansurile lor, fiind în special impresionat de frumusețea româncelor, pe care le compară cu fetele romane de pe malurile Tibrului din timpul lui Horațiu. Îi admiră pe preoții români ortodocși și pentru că sunt mai culți decât preoții altor confesiuni și sunt *preoți adevărați*. Amintind de așa-zisa armonie, care domnea între diferitele naționalități pe la 1875, K.E.F. notează că serbarea „alipirii“ a stârnit nemulțumiri la vecinii din nord (polonezii) și la cei din sud (românii) și la „câțiva prea nobili

boieri din Bucovina“ (români). Polonezii au luat o atitudine, ca și cum ar fi fost serbarea celui mai mare dușman al lor, „nu a statului, care își întindea aripile lui protectoare și asupra polonezilor, cărora nicăieri nu le merge mai bine decât sub stăpânirea austriacă și nicăieri drapelul austriac nu este mai urât ca la Lemberg și Cracovia“. (Polonezii aveau însă perfectă dreptate ! Ce steag trebuia să fâlfâie în acele orașe ? Cel austriac sau cel polonez ?). Apoi patriotul austriac aruncă săgeți veninoase împotriva României, pentru care sărbătoarea austriacă a fost o zi de doliu. K. E. Franzos scrie : „Dar noi să nu ne turburăm amintirea zilelor minunate prin aceea că ne gândim la „domnii“ români mai îndeaproape sau la veninul dezgustător, cu care se încearcă să se murdărească aceste zile. Dacă ei s-ar fi mărginit să se plângă serios și demn, că aici (= în Bucovina) o parte din teritoriul ei a ajuns sub stăpânire străină, atunci i s-ar fi putut răspunde la fel de serios : „Prosperitatea nu trebuie regretată. Nu cum se numește statul, ci ceea ce acesta le oferă cetățenilor“, aceasta singură hotărăște. Întoarceți-vă privirile la voi și apoi la locuitorii acestei țări (= Bucovina) și bucurați-vă cu ei, pentru că compatrioții voștri din Austria sunt mai fericiți decât voi. Dar în fața insultelor, care au fost lansate acolo (= în România) încoace (= Bucovina) ne apărăm cel mai bine cu tăcerea disprețului“.

Este greu să ne imaginăm un cinism mai mare decât cel conținut în aceste afirmații. Dar prin aceste cuvinte, K.E.F. își mărturisește deschis ideologia sa imperială, idealul acestuia fiind ca Bucovina să rămână în vecii vecilor habsburgică. După părerea scriitorului în Bucovina numai câțiva boieri, care n-au participat la serbările comemorative, au fost, de fapt, adversarii alipirii Bucovinei la imperiul habsburgic. Dar participarea la o serbare, la o defilare, o manifestare etc., care poate fi din diferite motive nu numai benevolă, dar și oportunistă sau forțată, nu implică și aprobarea sufletească a celui ce este obligat să participe din anumite motive de oportunitate sau de forță majoră. Iar înființarea universității era, bineînțeles un motiv de bucurie pentru toate naționalitățile, mai ales pentru românii, care au luptat efectiv pentru înființarea ei.

K.E.F. a fost fără îndoială un scriitor talentat, având și o sensibilitate deosebită, care l-a făcut să simtă mai mult decât alții nedreptățile sociale. El, care a descoperit manuscrisul lui „Woyzeck“ și a publicat în 1879 prima ediție completă a operelor lui Georg Büchner, a fost un patriot austriac și german, vădit antipolonez și ucrainofil. KARL KURT KLEIN în a sa „*Literaturgeschichte des Deutschtums im Ausland*“ (Leipzig, Bibliographisches

Institut, 1939) referindu-se la acest jurnalist literar și beletrist, îl prezintă ca pe un convins susținător al scrisului german, căruia se simțea că îi aparține. Totuși spre sfârșitul vieții a revenit la iudaism, pe care decenii nu l-a recunoscut, considerându-se evreu și simțind ca atare.

Scriitorul n-a avut nici un fel de înțelegere pentru aspirațiile naționale ale popoarelor din imperiul habsburgic. De aceea n-a putut nici să înțeleagă mișcarea națională românească bucovineană. În ceea ce privește românimea, scriitorul are atât aprecieri generalizatoare eronate cât și aprecieri juste. Multe adevăruri istorice sunt trecute sub tăcere.

Important pentru noi este că el a recunoscut faptul că majoritatea populației în 1775 în Bucovina era de naționalitate *română*, că ucrainenii s-au înmulțit peste măsură prin *imigrare* și prin *deznaționalizarea românilor bucovineni*. Citind foarte atent scrierile lui K. E. Franzos vom reuși de separăm adevărul de neadevăr, interpretarea corectă de cea necorectă, care derivă din filozofia lui politică, anume din centripetismul său în legătură cu monarhia bisefală[1].

[1] Înainte de câteva decenii atât Alfred Margul-Sperber cât și Petru Comarnescu l-au prezentat în ziare în spiritul dominant după 1945 pe luptătorul „progresist“ Karl Emil Franzos. Amândoi scot în evidență elementul social în spiritul luptei de clasă. Petru Comarnescu scrie : „Dar opera lui este vie mai ales acum și este de dorit ca editurile noastre să publice în traducere romanele sale începând cu „O luptă pentru dreptate“. K.E.F. este caracterizat în spiritul acelei vremi drept un realist „critic“. Curios este faptul că amândoi scriitorii citați nu fac nici o aluzie la atitudinea lui Karl Emil Franzos față de români. Și doar această atitudine merita din plin atenția criticii noastre, cu atât mai mult cu cât Karl Emil Franzos era un nume cunoscut cândva. (Vezi și foarte laudativul articol în „Lexikon deutschsprachiger Schriftsteller von den Anfängen bis zur Gegenwart“ (Band I) (Leipzig. Bibliographisches Institut, 1974).

DOUĂ LUCRĂRI DESPRE BUCOVINA APĂRUTE ÎN STRĂINĂTATE ÎN 1993

1. Lucrările

În străinătate au apărut în 1993 două cărți, care se înscriu în problematica bucovineană. Una din ele se ocupă de Bucovina, Basarabia și actuala republică Moldova : *Bukowina, Bessarabien, Moldawien. Vergessenes Land zwischen Westeuropa, Russland und der Türkei* (Bucovina, Basarabia, Moldova. O țară uitată între Europa de vest, Rusia și Turcia) de *Hannes Hofbauer* și *Viorel Roman* și a apărut la Viena în Editura Promedia (colecția Brennpunkt Osteuropa). Cealaltă este numai o istorie a Bucovinei : *Geschichte der Bukovina in der Neuzeit. Zur Sozial — und Kulturgeschichte einer mitteleuropäisch geprägten Landschaft* de *Emanuel Turczynski,* apărută la Wiesbaden la Editura Harrasowitz, în colecția : Studien der Forschungsstelle Ostmitteleuropa an der Universität Dortmund, herausgegeben von Johannes Hoffmann. Band 14.)

Cartea lui *Hannes Hofbauer* și *Viorel Roman* cuprinde 2 părți mari : Istoria și Prezentul. Bucovinei îi sunt rezervate două capitole : Osterreichs „Drang nach Osten" (1775—1918) și Altösterreichische Nostalgie und neuer ukrainischer Nationalismus. *Istoria* este evocată în următoarele subcapitole : Anexarea Bucovinei, Administrația militară austriacă, „Districtul cernăuțean" al Galiției, Românii, ucrainenii, germanii și evreii, Despărțirea Bucovinei de Galiția, Compromisul din 1867, Universitatea Franz Joseph I, Disensiunile româno-ucrainene, Războaiele balcanice din 1912/1913, Finis Austriae : un nou început pentru Bucovina. Iar *prezentul* este evocat în subcapitolele : Bucovina — un spațiu pentru nostalgie, Slăbiciunea democrațiilor, Steagul roșu, Casele naționale, Mizeria transnațională este transetnică. (Prezentul se referă numai la nordul Bucovinei, nu și la sudul ei. Nordul este descris în urma unor vizite ale autorilor la Cernăuți. De altfel prefața este datată : Viena, Cernăuți în vara anului 1993).

Cartea prezintă, în ciuda câtorva greșeli de date și nume, o oglindă *veridică, corectă* a trecutului bucovinean. Aceasta este cu atât mai

remarcabil cu cât unul dintre autori este chiar austriac, născut la Viena, care nu se sfiește să denunțe răpirea Bucovinei, să caracterizeze Bucovina drept o „colonie internă" a imperiului și să condamne atitudinea habsburgilor față de români.

Cu totul alta este atitudinea lui Emanuel Turczynski. Pentru a înțelege mai bine gândirea istorică a lui E.T. este bine să citâm titlurile capitolelor cărții sale : Introducere (Condițiile — cadru cultural istorice ; Realitățile geografice — culturale și dezvoltarea istorică (Spațiul și destinul istoric al Bucovinei până în 1774) ; Colonizările și torentul de imigranți sub administrație austriacă în secolele XVIII și XIX ; O nouă ordine socială și de drept ; Modernizarea vieții publice ; Știința și societatea între 1815 și 1848 (Epoca „Vormärz"), *Forțele modelatoare ale instituțiilor.* Biserica și clerul într-o regiune multinațională. Sarcini neobișnuite pentru biserica de stat : Clerul ortodox și catolic în dialog ; Evreii bucovineni între chassidism și progres ; Imigranții evanghelici ca promotori ai toleranței religioase în secolele XIX și XX ; Înviorarea autonomiei administrative ; De la explozia educațională la înființarea Universității din Cernăuți ; Societatea poliglotă și cultura ei politică ; Regionalismul dezvoltat în conflict cu naționalismul importat ; Tensiuni sociale și compromisul național (1890—1914) ; Bucovina de la izbucnirea primului război mondial. Apărarea îndârjită a independenței și alipirea la România ; Restrângerea drepturilor minorităților în cadrul politicii de românizare ; Semnele prevestitoare ale repatrierii și deportărilor (1936—1941).

Deci cu anul 1941, anul revenirii temporare a nordului Bucovinei la patria mamă se încheie povestirea istorică a lui E.T., fără însă să amintească mai mult decât în treacăt de situația dintre 28 iunie 1940 și 6 iulie 1941 (ziua intrării trupelor române în Cernăuți).

Din cercetarea comparativă a sumarelor celor două cărți ne devine evidentă deosebirea de concepție, ce a stat la baza elaborării celor două cărți. Emanuel Turczynski este un german bucovinean, care vrând să pară obiectiv, devine chiar de la început profund subiectiv, cu accente antiromânești în ultimele capitole.

2. Autorii

Să prezentăm în câteva cuvinte pe cei trei autori :

Hannes Hofbauer (1955 Viena) a studiat istoria economică și socială la Universitatea din Viena și este activ ca istoric și jurnalist. De mai multe ori a vizitat Bucovina și Basarabia. În ultimul timp i-au

apărut cărțile : „Der wilde Osten. Reportagen vom Rande Europas“ (Viena 1991), „Ungarn im Umbruch“ (Viena. 1992. Coautor) și „Westwärts. Österreichs Wirtschaft im Wiederaufbau“ (Viena. 1992)

Viorel Roman (1942. Lovrin/Banat) a studiat la Academia de Studii Economice din București. A lucrat apoi ca jurnalist la radiodifuziunea română, a emigrat în 1971 în R. F. Germania. Este consilier cultural la Universitatea din Bremen și cadru didactic la Universitățile din Timișoara, București și Chișinău. Între 1988 și 1991 a publicat în trei volume : „Rumänien im Spannungsfeld der Grossmächte“.

Emanuel Turczynski a fost profesor la Universitatea din Bochum. La Biblioteca Academiei Române din București se găsesc două din lucrările lui : *1.* „Konfession und Nation. Zur Frühgeschichte der serbischen und rumänischen Nationalbildung“ (Düsseldorf. Pädagogischer Verlag Schwann. 1976, în colecția : Geschichte und Gesellschaft. Bochumer Historische Studien. Band *1.* Herausgegeben von Geza Alföldy, Ferdinand Seibt und Albtrecht Timm.) (B.A.R. II.704.492) și *2.* „Von der Aufklärung zum Frühliberalismus. Politische Trägergruppen und deren Forderungskatalog in Rümänien“. (1985. R. Oldenbourg Verlag. München, în colecția Südosteuropäische Arbeiten, 81. Für das Süd-vest — Institut München herausgegeben von Mathias Bernath.) (pag. 35—40. Die Bukowina und Bessarabien) (B.A.R. II.697.981). La Biblioteca Națională din București se află o carte și două broșuri : *1.* „Die deutsch-griechischen Kulturbeziehungen bis zur Berufung König Ottos“ (München. R. Oldenbourg. 1959, în colecția : Südosteuropäische Arbeiten. Für das Südost — Institut München herausgegeben von Fritz Valjavec. 48), (III.37.1913), *2.* „Die Bedeutung der Mazedo-Wlachen für die Verbreitung der Aufklärung“. (Extras din „Noul Album Nacedoromân“) Freiburg. Biblioteca Română. Institutul Român de cercetări. 1959), *3.* „Die städtische Gesellschaft in den Staaten des Donauraumes. (Extras din „Südosteuropa Gesellschaft herausgegeben von Walter Althammer. 9. Band, Die wirtschaftliche und soziale Entwicklung Südosteuropas im 19. und 20. Jahrhundert.). (München. Rudolf Trofenik, 1969).

Em. Turczynski a fost foarte productiv, scriind și despre Facultatea de Teologie din Cernăuți. Este un cunoscut om de știință.

ÎN DIALOG CU O CARTE

În paginile ce vor urma vom intra într-un dialog cu cartea lui Emanuel Turczynski : *Istoria Bucovinei,* care trebuie cercetată cât mai atent din mai multe motive, care vor fi arătate în continuare.

1. **O statistică demografică din 1910**

În Editura Academiei Române apărea în 1964 în colecția : Bibliotheca Historica Romaniae I o interesantă culegere de studii : *„Destrămarea monarhiei austro-ungare 1900—1918.* Comunicări prezentate la Conferința istoricilor din 4—9 mai 1964 de la Budapesta. *Sub redacția Acad. C. Daicoviciu și Prof. M. Constantinescu.*

În acest volum a fost inclus un lung studiu de *M. Constantinescu, L. Bányai, V. Curticăpeanu, C. Göllner, C. Nuțu : „Cu privire la problema națională în Austro-Ungaria (1900—1918),* care este foarte interesant, dar care păcătuește prin exagerările ideologice, dominante acum 30 de ani. Dacă acest studiu ar fi revizuit acum în ceea ce privește ideologia, ar câștiga foarte mult, deoarece conține date prețioase. Noi vom reține acum idei și date demografice importante din acest studiu.

La sfârșitul secolului trecut se confruntau în imperiul habsburgic „forțele centripete“ (de integrare) și „forțele centrifuge“ (de dezintegrare) ale imperiului habsburgic. În 1870 Adolf Fischhof scria că imperiul se baza pe „o armată mergândă de soldați, o armată șezândă de funcționari, o armată în genunchi de preoți și o armată târâtoare de denunțători“. Austriecii, care se pretindeau națiunea dominantă, au ajuns o minoritate națională în imperiul lor. Problema națională devenea acută. Autorii articolului scriu : „Complexitatea problemei naționale din Imperiul habsburgic consta nu numai în numărul mare de naționalități și națiuni asuprite existente înlăuntrul imperiului, ci și din faptul că unele din acestea și anume italienii, sârbii și românii aveau în afara granițelor imperiului state naționale, care cuprindeau o bună parte a națiunii respective : regatul italian, regatul sârbesc și regatul României. S-a accentuat mult asupra faptului

că monarhia habsburgică și-a menținut dominația asupra popoarelor, folosindu-se și de principiul și metoda 'Divide et impera' (și într-adevăr, Habsburgii le-au asmuțit una împotriva celeilalte, pentru ca să le stăpânească pe toate, dar și în același timp monarhia s-a ghidat după aceeași regulă și în ceea ce privește relațiile sale cu vecinii, mai ales în relațiile sale cu țările balcanice, pe care le-a asmuțit unele împotriva celorlalte și mai ales împotriva Serbiei, care stătea în calea expansiunii economice și politice a Austro-Ungariei spre sud-est, spre marea Egee, spre Salonic".

Redăm acum câteva *date statistice din 1910.*

În 1910, după anexarea Bosniei și Herțegovinei, populația imperiului habsburgic era în cifre rotunjite următoarea :

în Austria (Cisleithania)	28 572 000
în Ungaria (Transleithania)	20 886 000
în Bosnia și Herțegovina	1 932 000
Total	51 390 000

În nici una din părțile statului habsburgic germanii sau maghiarii nu reprezentau majoritatea populației. Vom reaminti aici proporția naționalităților din Austro-Ungaria.

Austria : populația după limbă

Germanii	35,58 % =	9 950 266
Națiunile slave	60,65 % =	16 959 095
Italieni	2,75 % =	768 422
Români	0,98 % =	275 115
Unguri	0,04 % =	10 974

Ungaria : populația după limbă

Ungurii	48,1 % =	10 050 575
Națiunile slave	25,8 % =	5 380 190
Români	14,1 % =	2 949 032
Germani	9,8 % =	2 037 435
Alții	2,2 % =	469 255

Bosnia și Herțegovina : populația după limba maternă

Sârbo-croații	96,02 % =	1 822 564
Germanii	1,21 % =	22 968
Cehi, polonezi, ucraineni, sloveni	1,5 % =	28 555
Alții	1,27 % =	23 953

Proporția slavilor în Austria

Cehi și slovaci	23,02 % =	6 435 983
Ucraineni.	12,58 % =	3 518 854
Sloveni	4,48 % =	1 252 940
Polonezi	17,77 % =	4 967 984
Sârbi și croați	2,0 % =	705 334

Proporția slavilor în Ungaria

Slovaci	9,4 % =	1 967 970
Sârbi	5,3 % =	1 106 471
Croați	8,8 % =	1 833 162
Ucraineni.	2,3 % =	472 587

Pe întreaga monarhie (cifre rotunjite)

Germanii	23,5 % = 12 011 000	22 073 000 = 43 %
Ungurii	19,5 % = 10 062 000	
Națiunile slave . . .	47,5 % = 24 190 000	
Românii	6,5 % = 3 224 000	28 182 000 = circa 56 %
Italienii	1,5 % = 768 000	

Acest tablou statistic este astfel comentat : „Aceasta înseamnă că în Cisleithania germanii reprezentau 9 950 000 locuitori, adică 35,58% din populație, iar celelalte națiuni 18 600 000 locuitori, adică 64,42% ; în Transleithania maghiarii reprezentau 10 050 575, adică 48,1%. Deci națiunile dominante nu reprezentau majoritatea populației nici în total pe Austro-Ungaria (22 000 000 din 51 000 000), nici fiecare în țara respectivă. Chiar împreună națiunile dominante însemnau în Austria 35,62% iar în Ungaria 57,9%."

În Ungaria recensământul a fost necorect. „La acest recensământ însăși formularele și instrucțiile au fost astfel întocmite, încât să determine pe cetățenii de alte naționalități să declare ca *limbă preferată* limba națiunii dominante". Despre felul cum erau organizate recensămintele în Bucovina am relatat la pag. 35—39.

Am crezut că este necesar să prezentăm cititorului nostru aceste date demografice pentru a înțelege mai bine situația Bucovinei în cadrul imperiului habsburgic. Menționăm că în studiul din care am extras datele despre imperiul habsburgic toată atenția este concentrată asupra Transilvaniei, numai în treacăt fiind amintită Bucovina. În 1962 nu se putea scrie în România despre Bucovina istorică !

2. Un avertisment

În paginile noastre am amintit destul de des unele idei și concepții ale lui Emanuel Turczynski. Cartea lui este o carte de istorie.

Iar o *carte de istorie* trebuie să fie întotdeauna o *carte de învățătură*, înfățișând obiectiv oameni și fapte, așa cum au fost, eliminându-se deci subiectivismul, care denaturează realitatea. Condam-

nabile sunt încercările de a dovedi o teză prin *eliminarea* a tot ce contrazice această teză. S-a spus nu de mult de Cristina Dumitrescu într-o cronică teatrală că un mare neadevăr este deobicei împănat cu nenumărate adevăruri. Și încercarea de a dovedi o teză nejustă printr-o mulțime de adevăruri, eliminând însă ceea ce nu convine, poate fi încadrată în această formulă. De mult, de foarte mult timp s-a spus că o operă istorică trebuie scrisă „sine ira et studio".

Lucrarea lui E.T. este o *operă științifică*, bazată pe o amplă bibliografie, având multe merite, dar care nu prezintă toate aspectele problemei, și fiind *tezistă*, urmărește demonstrarea unui aspect al dezvoltării istorice bucovinene. Se observă cu prea mare ușurință *nostalgia* autorului după defuncta monarhie habsburgică, prezentându-i o imagine cu totul *idealizată*, atribuindu-i toate meritele. Este nostalgia după timpurile, când limba oficială în Bucovina era cea germană, provincia devenind după unii istorici și jurnaliști, așa precum am văzut și în paginile noastre, un adevărat paradis al toleranței etnice și religioase. O adevărată prezentare *idilică*, uitându-se și absolutismul și sistemul Metternich și dominația galițiană. E.T. vede toate problemele prin prisma imperială, fiind totuși nevoit până la urmă să mai admită și *unele neîmpliniri* și anume că Bucovina austriacă a fost o regiune *economică subdezvoltată* în comparație cu unele din provinciile imperiului, iar până în 1848 nici libertate n-a fost prea multă. Vastul material adunat *nu* este prezentat perfect sistematic, tocmai fiindcă autorul urmărind demonstrarea unor teze, repetă unele date și fapte în mai multe contexte, repetând și anumite formule, chiar foarte des, cum ar fi aserțiunea despre binefacerile aduse de josefinismul luminat.

Uneori apar și contradicții. Nu se descifrează nici dezvoltarea sanitară, nici evoluția învățământului, atunci când datele statistice erau evident defavorabile. Se discută despre români, germani, evrei, mai puțin despre polonezi, deși ei au condus destinele Bucovinei timp de 63 de ani în timpul dependenței de Galiția. Rolul ucrainenilor apare șters în domeniul politic și cultural, aceștia fiind însă foarte activi în materie de imigrare. Iar multe din criticile aduse românilor se pot explica și prin bibliografia folosită (cei mai citați autori fiind Erich Prokopowitsch, R. F. Kaindl și Rudolf Wagner). Se amintește de deznaționalizarea grecilor de către români, de tendințele de „românizare" din perioada interbelică, dar nu și despre masiva deznaționalizare a românilor de către ucraineni în nordul provinciei. Mai sunt menționați armenii și lipovenii. Pentru a da impresia de obiectivitate E.T. mai folosește termenii de „maghiarizare" și „polonizare" (dar nu și de „ucrainizare").

Bibliografia cuprinde lucrări apărute în Germania, Austria, România, Ucraina, Elveția, Polonia, Israel, Danemarca, Franța, Ungaria, U.S.A. etc., mulțimea titlurilor apărute în ultimele decenii în străinătate dovedind interesul crescând pentru cercetarea trecutului acestui teritoriu, azi împărțit între două state. Din bibliografie lipsesc însă două lucrări importante : „Românismul în regiunea dintre Prut și Nistru din fosta Bucovină" de Dimitrie Țopa (București, Editura Casa Școalelor, 1928) și „Bemerkungen zur Lage der Rumänen in der Bukowina während der Habsburgischen Herrschaft" de dr. Octavian Lupu (Roma. Fondation Dragan. 1980). E.T., probabil pentru a ușura lectura în sensul precizării poziției unor localități notează consecvent denumirile de „Südbukowina" și „Nordbukowina".

Cititorul, neinițiat în problemele bucovinene, va găsi în cartea lui E.T. informații foarte interesante, dar bineînțeles, sumare și incomplete, despre viața etniilor, care au populat Bucovina până în 1941 și despre care, în fond știm acum prea puțin.

Dar eventualul cititor ar trebui să fie foarte atent la cele expuse, căci multe situații au fost omise, credem intenționat ! Un exemplu : Cartea aduce mari elogii dezvoltării Cernăuților în perioada habsburgică, dar nu evocă cu nici un cuvânt dezvoltarea edilitară, economică și culturală a acestui municipiu în perioada interbelică.

E.T. a notat că actualmente există foarte multe lucrări despre Bucovina în limbile engleză, română, ucraineană și franceză, dar ar trebui cercetate arhivele și bibliotecile din răsăritul Europei, fiind de părere că vor mai trece ani până când acestea vor fi la fel de accesibile ca la Viena, Londra, Stockholm, Paris și alte localități.

Dacă însă E.T. ar fi dorit să cerceteze bibliotecile și arhivele României, ar fi putut s-o facă cu mult succes și înainte de 1989. Iar acum nici nu se mai pune problema, bibliotecile și arhivele românești îi stau la dispoziție. Îi putem oferi lui E.T. chiar și un exemplu concret : David B. Funderburk, profesor de istorie la Universitatea Cambell, Buies Creek, statul Carolina de Nord, U.S.A., fost ambasador al Statelor Unite la București, autorul unei apreciate lucrări : „Politica Marii Britanii față de România 1938—1940", fost bursier Fulbright în 1971—1972, a studiat la Biblioteca Academiei din București și la Arhivele Statului, fiind sprijinit și de istoricii de la Institutul de istorie Nicolae Iorga din București, cartea apărând în 1883 la București la Editura științifică și enciclopedică.

Oare E.T. nu s-ar fi putut și el documenta în România ? Să nu omitem apoi amănuntul că în sudul Bucovinei există o universitate mai nouă : Universitatea „Ștefan cel Mare" din Suceava, iar un pro-

fesor de acolo a publicat cea mai cuprinzătoare istorie a Bucovinei, de fapt primul volum, în 1993, despre care am amintit în paginile noastre ! Profesorul este *Mihai Iacobescu.*

Ne punem numai întrebarea dacă E.T. a avut într-adevăr intenția de a cerceta izvoarele istorice în România ! ?

3. Periodizarea istoriei teritoriului

Pentru ca să introducem o oarecare ordine în prezentarea cronologică a evenimentelor istorice este bine ca să delimităm în timp epocile istoriei acestui teritoriu, care de peste 200 de ani se numește Bucovina.

Propunem următoarea *periodizare : 1. Epoca premoldovenească. 2. Epoca moldovenească, 3. Epoca austriacă,* având următoarele subdiviziuni : *Ocupația militară* (1774), *Administrația militară* (Oficial 7 mai 1775—1 noiembrie 1786), *Alipirea la Galiția* (1786—1849), *Ducatul Bucovinei* (1849—1918), *4. Epoca românească* (1918—1944) cu subdiviziunile : epoca democratică (1918—1938), regimul autoritar al regelui Carol II (1938—1940), regimul dictatorial al mareșalului Ion Antonescu (1940—1944), *5. Situația după 1944.* (Sudul Bucovinei aparținând României, iar nordul Bucovinei între 28 iunie 1940 și iunie 1941 sub stăpânirea sovietică, din iulie 1941—martie 1944 revenirea stăpânirii românești, din 1944 martie—1989 Uniunea Sovietică, din 1989 Ucraina).

Aceste epoci diferite își au și caracteristici deosebite în domeniul culturii, științei etc. Și în domeniul colonizărilor.

4. Părerile unui editor

Cartea lui E.T. este prefațată de un „Cuvânt introductiv" semnat de JOHANNES HOFFMANN, care ne surprinde pentru faptul că pentru aceasta nu există de fapt decât nordul Bucovinei, există numai Cernăuții, dar nu și Suceava și Rădăuți etc. Pentru J. H. Bucovina este un teritoriu care are legături numai cu Ucraina.

Prefațatorul constată că în ultimele decenii a crescut interesul pentru Bucovina, în special pentru capitala ei, Cernăuți, mai ales datorită ziariștilor, care au vizitat orașul în ultimul timp, precum și a lucrărilor istoric-literare în legătură cu acest teritoriu. E.T. a văzut în legislația austriacă un model de apărare a minorităților,

situații conflictuale fiind atenuate printr-o politică culturală, care tindea spre compromisuri, în Bucovina fiind create structuri statale de drept, care au apărat de asuprire minoritățile confesionale și etnice. Foarte curioasă apologie a administrației habsburgice. Nu ni se răspunde însă cum de majoritatea absolută românească din 1775 s-a transformat în minoritate. Cum a fost protejată populația românească ca să-și mențină superioritatea ei demografică ? Căci prin imigrări masive de populații neromânești nu au fost „apărate" drepturile românilor, ci dimpotrivă ! Cum se poate pretinde că drepturile populației românești au fost respectate ? Dacă ele ar fi fost respectate situația demografică din 1775 ar fi existat și în 1914 ! Faptul că nu este așa, dovedește neadevărul celor susținute de Johannes Hoffmann !

Johannes Hoffmann consideră că în zilele noastre Cernăuții formează o verigă naturală de legătură între Germania și Ucraina. Cu greu s-ar putea găsi în spațiul slav răsăritean o altă universitate, care să invoce atâtea pretenții legitime la continuarea unei tradiții, care a acordat drepturi egale tuturor grupurilor etnice sau religioase. De când există tratate de stat între Bavaria și Ucraina în legătură cu schimburile culturale, Germania și Ucraina sunt legate prin numeroase fire și în special cu vechile centre culturale Kiev, Lvov și Cernăuți. La aceste afirmații se pot face o serie de observații. Și universitatea din Cernăuți din perioada interbelică a acordat drepturi egale tuturor grupurilor etnice sau religioase. Iar clădirile universității, așa cum se prezintă ea astăzi, sunt clădiri pur românești : clădirea fostei Reședințe mitropolitane a Mitropoliei Bucovinei, clădirea fostei Facultăți de Filosofie și Litere și clădirea Bibliotecii Centrale.

Să ne fie permis deci să spunem și noi câteva cuvinte despre Cernăuți. În timpul stăpânirii austriece capitala Bucovinei a jucat primul rol în viața culturală românească. Iar înființarea universității austriece din Cernăuți prin *contribuția bănească a românilor bucovineni* a înlesnit în mod paradoxal trezirea conștiinței naționale a studenților români bucovineni.

Într-un album sovietic, tipărit acum câteva decenii de Inturist la Moscova, erau conturate capitalele republicilor unionale, 2 capitale ale unor republici autonome, precum și 23 alte orașe foarte importante din punct de vedere turistic, între care și Cernăuți.

527 de km. de cale ferată separă București de Cernăuți. În anul 1939 ziarul „Suceava" din Cernăuți considera capitala Bucovinei drept cel mai frumos oraș al României, iar la sfârșitul secolului trecut se aprecia că reședința mitropolitană, construită și ea cu banii românilor bucovineni, era una dintre monumentele arhitectonice

cele mai importante ale monarhiei habsburgice. În istoria românilor orașul, devenit în perioada interbelică municipiu, ca populație fiind al treilea oraș al țării, a jucat pe multiple planuri un rol foarte important. (S-a visat și Cernăuții *port* la Prut.)

Astfel în 1848 Cernăuții (și Cernauca) au devenit pentru un timp centrul cel mai important și mai dinamic din întreg spațiul românesc prin revoluționarii refugiați din Moldova și Transilvania, din Muntenia participând numai o singură persoană, liderii Bucovinei, familia Hurmuzachi, fiind gazdă și participant. Această primă reuniune panromânească a unor personalități de excepție, nemaiîntâlnită până atunci nicăieri, a fost de o importanță capitală, luându-se hotărâri decisive, alcătuindu-se broșuri și programe, și punându-se ca o problemă fundamentală idealul, perspectiva realizării unui stat unitar al tuturor românilor. Iar „Bucovina", gazetă pentru politică și literatură, apărută la Cernăuți, între anii 1848 și 1850, rămânând singura publicație a tuturor românilor, a devenit principala tribună de apărare a intereselor naționale românești, în care au publicat scriitori din toate provinciile românești !

Perioada interbelică a fost o perioadă de puternică înflorire culturală, Cernăuții fiind un centru cultural de prim rang. Dar nu numai românesc. Căci perioada interbelică s-a caracterizat printr-o mare libertate culturală, de care s-au bucurat toate minoritățile naționale. Presa scrisă este cea mai bună dovadă ! La un simpozion, care a avut loc cândva la Graz pentru cinstirea poetului Paul Celan, originar din Cernăuți și fost elev și al Liceului Ortodox de băieți „Mitropolitul Silvestru", s-a afirmat, pe bună dreptate, că în perioada interbelică românească a domnit la Cernăuți o *incredibilă efervescență culturală creatoare*.

Din punct de vedere edilitar în amintita perioadă s-a construit foarte mult, atât de stat cât și de particulari. Au apărut cartiere întregi noi, ca de ex. cartierul vilelor. Cernăuții au fost *primul oraș* al României, care a introdus *troleibuzele* (pe linia Universitate—Cimitir). La Cernăuți existau în 1936, 29 de tipografii, câte au existat în epoca austriacă ?

Învățământul cernăuțean interbelic a fost înfloritor, am mai amintit aceasta. Au funcționat atât școli primare și școli medii de toate categoriile, școli profesionale, școli particulare și de stat. A funcționat un Conservator de muzică și artă dramatică cu profesori cunoscuți și elevi, care vor deveni cunoscuți (vezi Grigore Vasiliu-Birlic). A funcționat și un Teatru Național și diferite societăți culturale, în frunte cu venerabila „Societate pentru limba și literatura română în Bucovina". Au fost viabile reviste, ziare, edituri, care au publicat în toate limbile vorbite în Bucovina.

Dar în fruntea tuturor s-a situat Universitatea cernăuțeană, centrul științific și cultural al Bucovinei. În 1918 li s-a propus tuturor profesorilor neromâni de la universitatea austriacă să rămână la universitatea românească : dar numai Eugen Herzog, Alfons Penecke, Fritz Netolitzki și Carl Siegel au rămas. A mai rămas și Friedrich Kleinwächter, cetățean de onoare al Cernăuților și membru onorar al Academiei Române, care deși pensionar a mai continuat să țină cursuri la Universitate. Ceilalți profesori au preferat să plece în Austria.

Am ținut să scriem aceste rânduri despre Cernăuți în acest context pentru a arăta strânsele legături *firești* între nordul Bucovinei și România, între Cernăuți și românitate. Aceasta ca un răspuns de la distanță ideilor lui Johannes Hoffmann, care se pare că nu este bine informat în legătură cu istoria Bucovinei și nici cu istoria germanilor din Bucovina, fiindcă odinioară s-a spus pe bună dreptate că cel mai german oraș din Bucovina era Rădăuți !

Dar să ne întoarcem la Johannes Hoffmann, care apreciază ca un imbold pentru noi cercetări cartea lui E. Turczynski, punându-se problema, dacă istoria Bucovinei ar putea fi un model sau „anacronism cu șanse de viitor". Iată-ne deci în actualitate și chiar transpuși în viitor. Cam ce ar putea să fie un exemplu pentru viitor, pentru viitoarea Europă ? Ocuparea prin mită și minciună a unui teritoriu ? Colonizarea abuzivă cu elemente alogene pentru ca să dispară caracterul etnic inițial ? Introducerea ca limbă de stat a unei limbi care nu era cea a majorității populației ? Nu credem că istoria Bucovinei este un exemplu pentru viitor, cel mult unul negativ. Iar în ceea ce privește toleranța și armonia, cum se face că ele au existat în grad atât de înalt în Bucovina, dar nu și în celelalte provincii ale imperiului. Noi am explicat-o nu prin administrația austriacă, ci prin spiritul tolerant al românului. Ea nu a fost introdusă de habsburgi, ea n-a existat în Transilvania și Galiția.

La sfârșitul introducerii sale J.H. caută să explice de ce, cu toate că E. Turczynski a dorit să aprecieze just toate etniile, accentul expunerii a căzut asupra numai păturilor active în modernizarea vieții științifice, sociale și în special culturale. Aceasta se explică prin metoda istorică socială adoptată.

De fapt prin „modernizare" J. Hoffmann înțelege „occidentalizare".

Acesta a fost cuvântul introductiv al editorului și răspunsul nostru adecvat. Johannes Hoffmann vede numai partea nordică a Bucovinei, Emanuel Turczynski o vede uitându-se la harta defunctului imperiu habsburgic, noi vrem însă să vedem Bucovina privind harta României !

5. Un capitol introductiv din „Istoria Bucovinei"

Introducerea lucrării expune condițiile cadru cultural-istorice. Se observă aici accente polemice. Menționăm că în limba germană „Neuzeit" cuprinde epoca de la 1500 încoace. Se constată că în ultimul timp Bucovina, regiunea de intersecție dintre Europa centrală și cea de sud-est, a intrat cu intensitate mărită în câmpul vizual al Europei centrale și prin Paul Celan, Rose Ausländer, K. E. Franzos și Gregor von Rezzori. E.T. privește Bucovina din punct de vedere al hărții vechiului imperiu habsburgic. Apoi el îl mai citează și pe Paul Celan, caracterizând Bucovina : „Eine Landschaft, in der Menschen und Bücher lebten", o parafrazare, o evocare a mediului spiritual al intelectualilor (Bildungsbürgertum), în special din Cernăuți, care a exercitat o fascinație crescândă asupra tinerei generații din toată Europa. Avem aici idealizarea cosmopolitismului, crearea unui bucovinism restrâns la pătura cultă. După cum se observă elogiul se îndreaptă către cei 3 scriitori și o scriitoare, care pot fi găsiți în lexicoanele literare germane : de ex. în *„Autorenlexikon deutschsprachiger Literatur des 20. Jahrhunderts"*. Herausgegeben von *Manfred Brauneck* (Reinbeck bei Hamburg. Rowohlt. 1984). E.T. explică aceasta prin atmosfera de pașnică conviețuire, care ar fi provocat enorma imigrare din provinciile vecine.

În 1875 profesori de la Universitatea din Cernăuți, ca de ex. Friedrich I. Schuler von Libloy erau cuprinși și de o concepție idealistă. Dar acesta, decanul Facultății de Drept din Cernăuți prin cuvântarea festivă rostită la deschiderea universității a surprins foarte *neplăcut* pe români și chiar pe unii neromâni. *I. G. Sbiera* în amintirile sale citează câteva pasaje din cuvântarea profesorului originar din Transilvania. I. G. Sbiera scrie accentuând că acesta era îngâmfat și total necunoscător al istoriei românilor, aruncând și săgeți veninoase împotriva românilor și ucrainenilor, ca : „Stumpfsinnig verharrte die Bevölkerung in Gehorsam und zahlte die Kosten der Anderen... Fast gar nichts haben diese Länder zum Fortschritte der Wissenschaft beigetragen : glücklicher die Menschen dort, wo sie wenigstens empfangen konnten, was sie selbst zu erzeugen nicht vermochten... Solange der genügsame Ruthene und der sinnige Rumäne Viehzüchter gewesen, suchten sie, ohne bleibende Stätte, die wechselnde Trift, und gedrängt von der Not des Tages, den Schutz der Wälder.... Mag man auch hie und da in einer Verblendung des nationalen Übermutes, welcher sich selbst die Geissel der späteren Strafe bindet, diese Völkervereinigung mit scheelem Auge betrachten und die deutsche Wissenschaft mit dem Fusstritte des Barbaren von sich

weisen, solange dieser Übermut genötigt ist, seinen Stolz vor dem Kredite und Gelde des Nachbars zu beugen, und immer wieder aus den engen Rahmen seiner Bücherschränke herantreten muss an die grossen Bibliotheken der deutschen Gedankenarbeit, um nicht in der Isolierung spärlicher Geistesschätze zu verkümmern, sondern in der Teilnahme an einer Weltliteratur mitzuerstarken., — solange wird auch stets *das* Land ein natürliches *Vorrecht* der Bildung behaupten, welches dem Heranzuge der deutschen Wissenschaft die Arme freundlich geöffnet hat". (Populația persista abrutizată în supunere și plătea socotelile altora... Mai cu nimic n-au contribuit țările acestea la progresul științei : mai fericiți oamenii de acolo, unde ei pot măcar primi cel puțin ceea ce ei înșiși n-au fost în stare să producă... Atâta timp cât sobrul rutean și meditativul român au fost crescători de vite, ei umblau, fără locuri stabile, din pășune în pășune și căutau protecția pădurilor, când erau presați de nevoile zilei... Chiar dacă unii ici și colo, orbiți de aroganța lor națională, care însăși își împletește biciul pentru pedeapsa ulterioară (= România), privesc cu ochi invidioși la această uniune de popoare (= Bucovina) și resping de la sine cu un picior de barbar știința germană, atât timp cât această aroganță este silită să-și plece mândria în fața creditului și banilor vecinului, și trebuie tot mereu să iasă din cadrul strâmt al dulapurilor proprii de cărți și să se adreseze marilor biblioteci ale activității intelectuale germane, pentru a nu se atrofia în izolarea sărăcăcioaselor comori spirituale, ci să se întărească prin participarea la o literatură mondială, până atunci și țara aceasta, care și-a întins brațele prietenește către sosirea științei germane, își va păstra întotdeauna privilegiul natural în cultură"). (Frazele greoaie sunt caracteristice pentru un anumit stil în limba germană din secolul trecut.)

Nu știm dacă idealistul Schuler von Libloy a fost cunoscut de E.T. în această postură de disprețuitor al românilor în primul rând, mai ales că se cunoștea lupta dusă de *români* pentru înființarea universității, că Facultatea de Teologie era o facultate românească și primul rector a fost românul Constantin Tomasciuc. În orice caz cuvintele rostite de decanul Facultății de Drept nu arată de loc toleranță și respect, ci numai aroganță și dispreț față de unele popoare din Bucovina.

Și care a fost efectul cuvântării acesteia ? *I. G. Sbiera* ne spune : „Această cuvântare, o amestecătură dezlânată de idei incoherente, a contribuit mult, dacă nu la ștergerea, apoi de bună seamă la turburarea bunelor impresii produse de diversele festivități în inimile expansive ale participanților la ele și ale cititorilor cuvântării".

Am ținut să prezentăm aceste citate, ca să arătăm că ceea ce vrea să ne prezinte E. Turczynski este numai o imagine idealizată a administrației habsburgice.

În legătură cu „supranaționalitatea" cosmopolită bucovineană E.T. simte nevoia să-l atace pe Ioan Mircea Bogdan pentru un articol : Die Rumänen und ihr Schulwesen (Banat, Siebenbürgen, Bukowina, Moldau und Walachei) (Publicat în : „Revolution des Wissens. Hg. von Wolfgang Schmale und Nan Dodde. Bochum. 1991) pentru „grossrumänische Ambitionen", dându-i în schimb ca exemplu de obiectivitate pe David Schaary (1993 Israel), care a criticat „românizarea" din perioada interbelică ! E.T. se pare însă că a uitat că aceste „grossrumänische Ambitionen" au fost chiar realizate în 1918, profitându-se de prăbușirea a două imperii și datorită luptei dusă de români în primul război mondial ! E.T. este de părere că Ioan Mircea Bogdan ar fi putut găsi o bogată literatură de specialitate la München, Bochum și Dortmund, care l-ar fi condus la un studiu științific obiectiv. Ne punem însă foarte inofensiva întrebare, dacă E.T. a citit cu obiectivitate literatura de specialitate, în special cea de limba română pentru a trage concluzii obiective. Fiindcă atunci când au fost citate unele lucrări românești (ca de ex. C. Loghin) s-au citat pasaje nesemnificative, iar altele, care contraveneau unor teze prestabilite, au fost pur și simplu omise.

Dar să vedem care au fost autorii citați de E.T. Pe departe cel mai frecvent citat este Erich Prokopowitsch (52 de ori), R. F. Kaindl (18), Turczynski și Rudolf Wagner (câte 17), Hugo Weczerka (16), E. Beck (15) Lohner (10). Franzos (9), *Constantin Morariu* și Umlauff (câte 8), Polek, Zieglauer și Schmelzer (câte 7), Henriette Mikulicz, Franz Lang și Gelber (câte 6), Schuler-Libloy, *I. Nistor,* Valjavic, Reichmann, Drozdowski, Bihl, Rein, Lebouton, Prelitsch, (câte 5), *Bendella, T. Bălan,* Safran, Simiginowicz-Staufe, Sternberg, Urbanitsch, *C. Loghin,* Menczel, Hitchins (câte 4), *N. Iorga,* Hadbavnik, Klaube, Häusler, Wolf, *E. Păunel,* Würzbach, Gaschler, Weinzierl, Kotzian, Kann, *Sireteanu,* Kosch, Ed. Fischer, Reifer (câte 3). Zaloziecki, Romstorfer, Buczko, Conrad, Wizniowski, Kocher, Wendhig, Herbert Mayer, Kohl, *Kogălniceanu,* Botkonski, *Isidor Onciul,* Czoernig, Broczat, O. Wagner, Reifenkugel, Amster, Sutter, Grünhaus, *R. Cândea,* Hantsch Hugo, Kohlruss, Stourh, Pekelmann. *Aurel Popovici,* Randa, Silbermann, Stocker (câte 2 ori). Dintre cei *150* de nume care apar *o singură dată români* sunt : *Bogdan, Corbea, P. P. Panaitescu, I. Ursu, Budai-Deleanu, Aurel Morariu, I. Ghica, M. Popovici, Cotlarciuc, Morariu-Andrievici, D. Dan, C. Bodea, I. Lupaș, G. Nandriș, Pascu, G. Călinescu, Bogdan-Duică, Slavici* etc.

E.T. este de părere că în stadiul actual al cercetărilor n-ar fi posibil să se scrie încă o istorie a Bucovinei dată fiind complexitatea tematicii. Și totuși E.T. a scris-o ! Aici se pun, de fapt, două probleme : Ce fel de istorie a Bucovinei dorim să scriem. O istorisire a faptelor pur istorice sau o istorie culturală a tuturor etniilor. Dacă dorim o istorie politică fără îndoială că și o singură persoană poate s-o scrie. Dacă însă dorim o istorie culturală, atunci se găsesc mai greu specialiști în toate limbile, care se vorbeau în Bucovina. Pentru o istorie culturală ar trebui alcătuit un team de cercetători. Iar în ceea ce privește sursele de cercetare București oferă prin Biblioteca Academiei, prin Arhivele Statului condiții bune de cercetare. Iar în țară la Iași, Suceava etc. se pot găsi la biblioteci și arhive o bună documentare. E.T. îi elogiază pe Kvitkovski, J. Brendzan și Jikovskyj pentru lucrarea lor despre Bucovina (Paris, Philadelphia, Detroit), dar aceasta nu este citată în izvoare și nici comentată. E.T. ar fi trebuit să ia atitudine față de această lucrare. Mihail Kogălniceanu este lăudat pentru o descriere pozitivă a Cernăuților, dar criticat pentru că s-a pronunțat contra unei universități de limbă germană la Cernăuți.

E.T. susține că nu este ușor să schițezi *tranziția* de la o *provincie moldovenească* de margine a imperiului otoman la un peisaj cultural caracteristic central european, fără a lua în considerare importanța limbilor de conversație și oficiale și influența iosefinismului iluminist. Josefinismul era forma austriacă a iluminismului, un sistem de control de stat și de limitare a bisericii, dezvoltat de împăratul Josif II. Limba oficială a provinciei a devenit limba germană.

Cam pe la mijlocul secolului XIX o parte considerabilă din pătura cultă bucovineană, în special evreiască, devenise bilingvă. După părerea lui E.T. acest bi- sau polilingvism ar fi favorizat creația literară a tinerelor talente, fiindcă le crea posibilitatea de a găsi mai multe modele literare. Dar aici E.T. face o confuzie regretabilă : adică confundă cunoașterea unor limbi și literaturi străine cu cunoașterea limbii de stat, care la un moment dat nu este limba poporului respectiv. Și limba de stat poate oferi modelele literare, mai ales când este limba unei mari literaturi, cum este literatura de limbă germană. Dar modele pot veni din toate literaturile mari, dar chiar și mici ale lumii ! ! Iar cunoscutul romanist *Karl Vossler* (1872--1949) a afirmat cândva, în 1925 că numai o literatură poetică fără o literatură științifică, este un dialect literar, nu o literatură valabilă. (*Karl Vossler. Geist und Kultur in der Sprache.* Heidelberg. 1925.). Or, literatura germană îndeplinește și această condiție. De aceea E.T. era mai valabil și credibil dacă se referea nu numai la litera-

tura beletristică, ci și la cea științifică, de care oricum are nevoie mai multă lume, chiar și în formă de știință popularizată.

În timp ce în Ungaria, dominată tot de habsburgi, exista tendința de maghiarizare, în Bucovina se menținea ordinea socială de drept liberală, ceea ce a avut ca urmare că atmosfera din Țara Fagilor a atras numeroși imigranți din regiuni vecine, în care limba și religia minorităților erau persecutate. Ucrainenii, sunt amintiți ca venind din Galiția, unde erau persecutați de polonezi. E.T. vorbește și de polonizare. Dar în Galiția erau de acum stăpânii tot habsburgii. Cum se explică că ei n-au reușit să introducă toleranța și respectul reciproc și în Ungaria și în Galiția ? Numai în Bucovina ! ?

Dar să vedem dacă în Bucovina tabloul era chiar atât de roz ! Vom da un citat din *Constantin Morariu* : „Sunt încă o seamă de bătrâni, care povestesc că pe vremea directorului Theil de la 'Școala capitală' (k.k. Hauptschule) din Suceava, elevilor le era foarte sever oprit de a vorbi întreolaltă românește. Și dacă totuși se întâmpla ca oarecare elev român să vorbească în limba sa, atunci i se anina de gât un chip de măgar tăiat din hârtie ori zugrăvit pe o tablă de lemn, de care era legată o ață. Și semnul — măgarul acesta — trebuia să fie purtat de către elevul român în cursul întregii săptămâni, până sâmbătă. Sâmbăta elevii din toate clasele erau chemați la un loc și toți aveau dreptul de a scuipa asupra păcătoșilor români, care aveau chipurile de măgari la gât. Va să zică pentru vorba românească îi rușinau și-i scuipau pe copiii români", (Vezi *Mircea Grigoroviță : Societatea „Școala Română" din Suceava*, în : *Revista de pedagogie* An XXXIX, nr. 11 noiembrie 1990, București). Nu se poate să nu remarcăm cât de „democratic" și „liberal" a fost procedeul întrebuințat de directorul Theil. Păcat că E.T. nu l-a citat și popularizat ca exemplu măreț de libertate a minorităților !.

În legătură cu ucrainenii trebuie să amintim că aceștia și înainte de 1775 emigrau în Bucovina moldovenească, unde se simțeau bine ! Mai târziu la Universitatea austriacă au fost create condiții pentru dezvoltarea ucrainisticii, Juri Osip Fedkowicz fiind primul scriitor vestucrainean, care a devenit cunoscut în toată Ucraina. În afară de faptul că limba germană a devenit limba oficială, Bucovina a devenit oficial teritoriu de colonizare pentru neromâni, E.T. considerând aceste evenimente drept pozitive. Pentru români ele au o altă semnificație : ei au devenit minoritari în propia lor țară ! E.T. ne prezintă cu lux de amănunte cum a fost *colonizată* Țara Fagilor, prezentare foarte utilă pentru stabilirea adevărului istoric.

În paginile noastre am discutat problema imoralității răpirii ei. Adversarii implicării moralei în politică ar putea să riposteze argumentând că niciodată politica nu a avut de a face cu morala, cu atât mai mult în secolul al XVIII-lea când cine putea, adică marile puteri desfășurau o politică de forță, în care intrau în calcul numai interesul puterii proprii, iar nu atitudini naționale. Este adevărat că teoria statelor naționale a fost o cucerire a secolului XIX, dar a nu încerca să delimităm faptele istorice după caracterele lor juste sau injuste nu ni se pare corect. Câte popoare n-au dispărut de pe suprafața pământului în urma imperialismelor. Ar fi să aprobăm numai dreptul forței, care aparține numai popoarelor mai numeroase. Iar popoarele mici și foarte mici să nu aibă alt rol în istorie decât a suferi nedreptăți în numele aceluiași drept al forței.

Dar și în istorie ar trebui să domnească forța dreptului. Iar dacă pentru România anul *1918* a însemnat *triumful forței dreptului*, anul *1940* a marcat pentru țara noastră *biruința dreptului forței*. Dacă în 1918 a învins dreptatea istorică, în 1940 a învins nedreptatea istorică !

Să ne întoarcem la E. Turczynski. Pentru acesta ofițerii și funcționarii trimiși de Josif II în țara nou achiziționată, credem că termenul „achiziționată" este foarte just, au însemnat o premisă favorabilă pentru o coexistență pozitivă de etnii și confesiuni diferite. Am amintit mai sus însă că imigrarea ucrainenilor galițieni în Bucovina începuse înainte de 1775, aceștia simțindu-se bine în mijlocul populației băștinașe românești, fără să se facă simțită necesitatea prezenței ofițerilor și funcționarilor habsburgici, deoarece moldovenii erau o semințe blândă și ospitalieră.

După E.T. în Arboroasa trăiau 4 etnii mari : românii, ucrainenii, evreii și germanii, *între care nu au lipsit și frictiunile*. Dar o administrație stabilă (!) și o jurisprudență nepărtinitoare au existat de la *începutul secolului XIX*, care ar fi impus unele principii de drept constituțional. (E.T. însă nu ne caracterizează cum a fost administrația austriacă până la 1800. Știm însă cum a fost din relatările lui I. Budai-Deleanu). Ni se dă și un exemplu de dreptate, care este însă amuzant : Un român, acuzat în 1802 de furt, este achitat ! (Dacă nu era vinovat, de ce să fi fost condamnat ? Numai pentru că era român ?).

În Bucovina au apărut deci două categorii de cetățeni : *populația băștinașă* și *imigranții* veniți din apusul și răsăritul Europei. E.T. a susținut că înaintea venirii austriecilor nu existau meseriași în Bucovina. Dar din recensământul Rimski — Korsakov, din timpul ocupației țariste, efectuat între 1772—1773 și studiat de *Pavel Țugui* rezultă că în Bucovina existau meseriași autohtoni. Și recensământul acesta atestă o majoritate absolută a populației româ-

nești în Bucovina înainte de venirea Habsburgilor, (Vezi și „Contribuții de geografie istorică la cunoașterea fenomenului demografic din nord-vestul Moldovei la sfârșitul secolului al XVIII-lea“ de *Emil Ioan Emandi* și *Constantin Șerban*, în : Suceava, Anuarul Muzeului Județean, 1983).

În lucrarea lui E.T. termenul de „modernizare“ revine excesiv de mult, fiind adus în legătură cu imigrarea. Iar în puține decenii ar fi avut loc o adevărată „explozie educațională“ (după 1848). Dar lucrurile nu stau chiar așa. După extraordinara stagnare școlară din perioada galițiană, progresul vădit după 1850 ar putea să pară într-adevăr așa ! Dar numai în comparație cu perioada galițiană ! Este curios faptul că E.T. nu a citat și studiul lui SIEGMUND GRÜNBERG apărut în secolul trecut, în care învățământul primar este descris în culori mult mai puțin roze decât le dorește E.T. În epoca anexării Bucovinei nici celelalte provincii austriece nu stăteau cu mult mai bine în ceea ce privește învățământul primar decât se situa nou venita Bucovină. Notăm că pentru curtea imperială, pentru împărăteasa Maria Theresia învățământul era un *factor politic*, iar pentru generalul Gabriel Spleny, om de cultură apuseană, școala era un *mijloc de cucerire și consolidare a puterii de stat*. (Vezi *Mircea Grigoroviță. Învățământul în nordul Bucovinei).*

Călătorii din vest erau „fascinați“ (!) de orașul Cernăuți, unde se găseau de cumpărat multe ziare, iar numărul studenților (adică și elevi și studenți, fiindcă în Austria noțiunea de „student“ îi înglobă pe atunci și pe elevi) creștea sensibil.

O altă idee călăuzitoare a lui E.T. este existența acestui regionalism bucovinean organic crescut printr-o atitudine de toleranță și impasibilitate și indiferență față de creșterea naționalismelor ce începuseră să pătrundă de la Moscova, București și Viena. Dar E.T. nu privește corect situația : Pentru cine era Bucovina un „blühendes Land“ ? Pentru țăranii împroprietăriți din interes, pentru coloniștii agricultori germani. Căci industria era înapoiată, *în perioada interbelică s-a dezvoltat mai mult industria, în special la Cernăuți.*

Și naționalismul, termen întrebuințat frecvent de I. G. Sbiera, era o armă de apărare a propriei naționalități ! Ne întrebăm cu legitimă mirare : Ce trebuiau să facă românii bucovineni în fața valului de imigranți, care nu se mai oprea ? Să mulțumească autorităților și să exclame : Să mai vină imigranți ! Pentru că noi vom fi cei mai fericiți când vom deveni etnia cea mai puțin numeroasă din propria noastră provincie ? !

E.T. îi înregistrează foarte des și pe *evrei*, care veneau din Rusia, Basarabia și Moldova, unde avuseseră loc și acțiuni cu caracter de pogrom. Nu ni s-a explicat însă nicăieri ce li s-a întâmplat evreilor

în Moldova. În Bucovina a avut loc *integrarea* și *asimilarea lor parțială* lingvistică-culturală în cultura germană. Nu este oare aceasta o „categorie de germanizare“, cu atât mai mult cu cât evreii nici nu apăreau ca evrei în recensăminte. Astfel la recensământul din 1880 21% din populație au declarat limba germană ca limbă de conversație, dar de religie mozaică au fost înregistrați 13%.

Ca dovadă că în Bucovina a existat o largă autonomie este consemnat faptul că armenii și lipovenii și-au avut episcopii lor. O altă dovadă era că în dieta Bucovinei trei erau limbile oficiale : germana, româna și ucraineana. Ca o dovadă de armonie interetnică este citat mitropolitul Vladimir Repta (E.T. nu ne spune de ce naționalitate era : era român), care în timpul ocupației rusești în primul război a ascuns la Reședința mitropolitană din Cernăuți obiecte de cult evreiești pentru a le proteja.

E.T. mărturisește că în lucrarea sa s-a bazat foarte mult pe cercetările de arhivă ale lui Erich Prokopowitsch.

Foarte *semnificativă* este constatarea lui E.T. că *tot ce a fost bun în Bucovina a venit din a doua jumătate a secolului XIX*. Ceea ce înseamnă că anii de administrație militară și anii de dominație galițiană sunt implicit puși într-o lumină puțin favorabilă.

6. Teritoriul „Bucovinei“ înainte de 1775

Primul capitol al lucrării ne înfățișează pe scurt perioada premoldovenească și moldovenească a teritoriului. După părerea lui E.T. acesta a fost timp de secole o punte de legătură între Transilvania și câmpia podolică-ucraineană. După războiul ruso-turc din 1768—1774 imperiul otoman a cedat acest teritoriu Austriei pentru atitudinea ei „binevoitoare“. E.T. însă nu-și pune problema, dacă turcii aveau dreptul să cedeze acest teritoriu, care de fapt *nu le aparținea*. E.T. însă consideră Moldova drept o provincie turcească, și nu un stat vasal imperiului otoman.

E.T. în loc să înceapă, cum ar fi fost normal, cu prezentarea istorică sumară a acestui teritoriu în antichitate, își începe descrierea cu evul mediu timpuriu, când nordul Moldovei era populat, după părerea autorului, cu slavi răsăriteni, care priveau spre Kiev ca spre centrul lor cultural și chiar politic. După ce Kievul a decăzut, părți ale acestui teritoriu s-ar fi găsit în sfera de influență a principatului Haliciului. Am arătat însă la pag. 55—56 că aceste aserțiuni sunt neverosimile. Dacă în Moldova acelor timpuri populația româno-slavă trebuie să fi fost rară, în schimb E.T. accentuează că *probabil*

chiar la începutul secolului XIII să fi venit meseriași, comercianți germani, care s-au stabilit în Moldova și la Siret și Suceava. Prezentând date din istoria Moldovei, autorul vede și la mănăstirile moldovenești din Bucovina o influență germană, prin faptul că acestea au fost construite de arhitecți și cioplitori în piatră germani. Era bine, dacă E.T. ne înfățișa și contribuția celorlalți oameni de artă la realizarea acestor minunate opere de artă arhitectonică.

7. Bucovina până la 1848

Interesant este faptul că E.T. nu separă perioada ocupației militare, administrației militare și a alipirii la Galiția. Se ferește de a da un astfel de titlu unor capitole ale lucrării. În general E.T. are o timiditate, ca să spunem delicat, de a ataca unele probleme spinoase. Metoda constă în aceea de a le ignora.

Situația în 1775 era grea ca după un război și o ocupație străină de 6 ani. Era multă mizerie. Dar de ce se face din această mizerie o caracteristică generală a perioadei moldovenești ? De ce nu fac istoricii de limbă germană comparație cu o situație, care le este foarte bine cunoscută : situația celor aproape 300 de stătulețe germane din „Sfântul Imperiu roman de națiune germană" în urma Războiului de 30 de ani (1618—1648).

Multe orașe erau distruse, devastate, și întinse ținuturi erau pustiite. Populația sărăcise și în regiunile, care avuseseră cel mai mult de suferit, fusese nimicită adesea până la jumătate din cauza foametei și a molimelor. Țăranii, dintre care foarte mulți își pierduseră toată averea, fiind jefuiți și șantajați cu incendierea, au suferit cel mai mult din cauza poverilor războiului. Comerțul și meseriile în orașe sufereau. Burghezia, care în secolele XV și XVI avusese o oarecare independență relativă, a ajuns acum într-o dependență masivă. Aceasta era situația în Europa de vest, considerată superioară răsăritului. Au apărut acolo deci și jefuitori, hoți.

Păstrând acum proporțiile, gândindu-ne la Principatele Dunărene (Române), cum li se spunea pe atunci, care zeci de ani au suferit pe teritoriul lor războaie purtate de alții, să ne mai mirăm că în Moldova, deci și pe teritoriul Bucovinei au apărut și hoți ? ?

Capitolul următor are un titlu foarte sugestiv : *Colonizările și torentul de imigranți.* Acestea având loc sub stăpânirea austriacă în secolele XVIII și XIX. La 7 mai 1775 Poarta Otomană *a cedat* Austriei un teritoriu de 10 442 km² ca „recunoștință pentru evitarea unor pierderi mai mari". Pentru E.T. acest „cadou" este normal.

Inițial mulți boieri moldoveni au părăsit Bucovina, pentru „a se sustrage occidentalizării" (după E.T.). Explicația este mult mai simplă : acești boieri aveau moșii și în Moldova, și au preferat să le păstreze pe acelea. Au venit și imigranți din Transilvania și Moldova, însă nu ni se oferă nici un fel de date mai precise. Despre românii veniți din Transilvania a relatat *Daniel Werenka (= Daniel Verenca)* în cartea sa : *„Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Österreich (1774—1785).*, (Czernowitz, 1895). E.T. nu amintește nici de țăranii fugari din Bucovina în Moldova.

Pentru noi o mărturie, o precizare foarte importantă este cea citată după Jozef Buszko, care atrage atenția că, dacă ne conducem după statisticile oficiale, spre *sfârșitul secolului XVIII o treime din populația Bucovinei era originară din Galiția.* Motivația pentru această *fugă în masă* a *țăranilor ucraineni din Galiția* era contrastul enorm între boierii galițieni foarte duri și boierii moldoveni, care aveau mai puține drepturi asupra țăranilor. În Bucovina, unde încă se mai aplicau legile Moldovei, țăranul era obligat să lucreze la moșier 12 zile pe an, în Galiția de 10 ori pe atâta. (Cartea apreciază numai de patru ori).

E.T. nu dorește nici măcar o aproximativă structură etnică din 1775, când *majoritatea absolută* a populației era formată din *români*, dându-ne în schimb o repartizare geografică. În nordul muntos trăiau *huțulii (huțanii)*, considerați pe nedrept de E.T. drept o seminție ucraineană. Dar nici până astăzi originea acestei populații n-a fost pe deplin clarificată, ea vorbind un dialect ucrainean, dar nefiind ucraineni. *O parte* din câmpia dintre Prut și Nistru era locuită de *ucraineni*. În ținutul de la poalele Carpaților și pe câmpiile mănoase din est și sud-est locuiau românii.

E.T. consideră că *administrația militară* a dus o politică înțeleaptă, noi am spune corectă. Au venit ucraineni din Galiția, iar din Transilvania români, maghiari și secui. (Nu ni se dau însă date statistice concrete, ceea ce ar fi fost foarte necesar). Au venit și lipovenii, care vorbeau rusește. Se mai amintește și de monetăria de la Sadagura. În 1786 a apărut o lege „Josephinisches Bürgerliches Gesetzbuch.

E.T. estimează populația Bucovinei în 1775 la 57 000 locuitori (fără specificarea limbii materne sau a naționalității), în 1800 la 207 329, în 1830 la 287 299. Este scoasă în evidență activitatea hoților în Bucovina, ca și când în alte regiuni din Europa n-ar fi existat astfel de ființe dăunătoare.

Capitolul următor este intitulat : O nouă ordine socială și de drept. Aici se critică justiția moldovenească și situația țiganilor. Dar

câți țigani se aflau atunci pe meleagurile Bucovinei ? Iar acum în contradicție cu unele afirmații anterioare se susține că boierii moldoveni își făceau de cap. Nu credem că putem să condamnăm în bloc o întreagă pătură socială, totdeauna trebuie avuți în vedere indivizii izolați. Dacă majoritatea ar avea numite trăsături generale comune, atunci s-ar putea emite o judecată de valoare mai generală, dar totuși nu una generală.

Prin decretul de *desființare* a iobăgiei din 5 apr. *1782* s-a făcut un pas important spre o ordine socială *modernă*, chiar dacă dreptul țăranului de a-și alege domiciliul era încă supus unor anumite îngrădiri, însă acum erau explicate clar drepturile și datoriile țăranilor. Se sugerează ideea că feudalii bucovineni, în mare măsură orientalizați și în ceea ce privește mentalitatea și îmbrăcămintea, n-au fost încântați de aceste legi. În acest context însă am dori să amintim că în Țara Românească iobăgia a fost abolită la 6 apr. *1746* de către Constantin Mavrocordat, iar în Moldova în *1749* de același domnitor. Și termenii de *„modern“* și *„modernizare“* fac parte din obsesiile lui E.T. Dar acest cuvânt magic „modern“ înseamnă de fapt o banalitate, căci sinonimele acestui cuvânt în limba germană sunt : neuzeitlich, zeitgemäss, heutig, adică : contemporan, conform cu epoca, potrivit cu timpurile, actual, de astăzi. „Modern“ este ceea ce corespunde nivelului celui mai nou al dezvoltării sociale, științifice și tehnice. Iar prin „modernizare“ înțelegem să reînnoim, să prelucrăm, să modificăm conform cu gustul epocii și cu nivelul cel mai nou al tehnicii. De secole oamenii au vrut să fie moderni, adică contemporani cu prezentul. Și ceea ce astăzi este considerat modern, mâine va fi catalogat drept învechit, locul luându-l alt element „modern“. Ceea ce pe la 1800 era „modern“ poate fi considerat în zilele noastre drept ultraînvechit. De aceea pentru epocile trecute era bine să se fi găsit alte echivalente, căci noi auzind acum cuvântul „modern“, ne gândim la contemporanii noștri, nu la epocile trecute.

În legătură cu această modernizare se singularizează Bucovina, ca și când în Principatele Române n-ar fi avut loc nici un fel de progres, acestea rămânând în epoca de piatră ? ! În continuare ni se explică progresul unei generații bucovinene, care a cunoscut trecerea de la o gândire juridică medievală, inactuală la oaza libertăților cetățenești și a drepturilor omului ! ! Afirmația ne face să zâmbim. Să ne gândim la Horea, Cloșca și Crișan ! Ne gândim numai la felul cum se făceau alegerile în secolul trecut ca să ne dăm seama de cât de departe era secolul trecut încă de respectarea acestor drepturi, care încă și în zilele noastre nu sunt respectate pe o mare parte de pe mapamond ! Afirmației că o parte din preoțimea bucovineană și feudalii erau nemulțumiți de legile introduse de autorități este lipsită de suport documentar.

După o emigrare trecătoare în Moldova, a urmat o crescândă imigrare din Galiția, Transilvania și Moldova. Este o constatare foarte generală, care nu ne arată clar ce categorii sociale și ce etnii au imigrat, chiar dacă suntem avertizați că moșierii aveau aproape o putere nelimitată, absolută.

Un lexicon din 1893 des citat de noi : *„Meyers Konversations-Lexikon“*. Zweiter Band. (Leipzig und Wien. Bibliographisches Institut) precizează la termenul : „Bauer“ (țăran) că *desființarea iobăgiei aparține istoriei moderne*, începând cu revoluția franceză, care a dat impulsuri, decisive în această direcție. În Germania au început să fie eliminate vestigiile iobăgiei în 1807 prin legea Stein — Hardenberg. În Austria rezolvarea definitivă a avut loc prin legea : „Staatsgrundgesetz über die allgemeigen Rechte der Staatsbürger“ din 21 dec. 1867. Mai sus am amintit de reforma lui Constantin Mavrocordat.

Pentru Bucovina importantă a fost și *politica evreiască* a lui Josif II, provincia fiind scutită de recrutare timp de 50 de ani, mulți *evrei galițieni* au imigrat în Țara Fagilor, unde s-au bucurat de un „spațiu de libertate“, cum nu l-au avut nici în Galiția, nici în Rusia și Moldova.

La *1 nov. 1786* a avut loc alipirea Bucovinei la Galiția ca un district (Kreis), E.T. nefăcând nici un comentariu în legătură cu această *unire nefirească*, considerată de istoricii români drept una din marile catastrofe ale neamului românesc.

Care să fi fost însă motivele care l-au determinat pe împăratul austriac să decidă alipirea Bucovinei la Galiția ? *Hannes Hoffmann* și *Viorel Roman* au emis o ipoteză interesantă : Anexarea Bucovinei la Galiția, care era de zece ori mai mare ca Bucovina a arătat dorința Habsburgilor de a șterge de fapt Bucovina de pe harta lumii. De fapt ea atunci a fost numită „districtul Cernăuți“. Motivul a fost condiționat și de eșecul jalnic al politicii austriece în Transilvania, unde avusese loc în 1784 răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan, cu finalul tragic, care nu era în concordanță în nici un fel cu libertățile democratice. De aceea Viena nu mai dorea să riște și în Bucovina repetarea unor promisiuni, ce n-au putut fi respectate. De aceea în Bucovina nu s-a mai încercat trecerea românilor la greco-catolicism, iar Episcopia de Rădăuți a fost trecută în subordinea mitropoliei sârbești din Karlowitz.

Și *Radu Grigorovici* a emis o ipoteză interesantă în studiul *„Die österreichische Politik gegenüber der Bukowina und ihre oft uner-*

warteten Folgen". Fostul vicepreşedinte al Academiei Române nu-şi pune problema dacă împăraţii austrieci l-au citit sau nu pe Macchiavelli. Dar în comportamentul lor, conştient sau inconştient, i-au aplicat principiile. Radu Grigorovici se referă la un sfat, pe care Macchiavelli îl dă „principelui" ca să se alieze cu elementele cele mai slabe din interiorul sau exteriorul noii sale provincii, în nici un caz cu cei mai puternici. Din acest sfat se putea trage concluzia că elementul românesc şi ortodox trebuia slăbit. Întărit trebuia să fie elementul polonez şi cel ucrainean, care atunci se aflau în minoritate în Bucovina fie ca etnie, fie ca religie romano-catolică şi greco-catolică. Primul plan, care prevedea împărţirea Bucovinei într-o zonă care să fie alipită Transilvaniei, iar cealaltă Galiţiei a eşuat datorită influenţei pe care o avea Vasile Balş la Viena. Cealaltă planificare, alipirea la Galiţia a reuşit. Separarea de facto a venit în 1862.

Să ne întoarcem acum la E.T., care notează că în 1793 s-au deschis fabrici de sticlărie.

Opinia lui E.T. este că la începutul secolului XIX s-au structurat autorităţile judecătoreşti şi s-a profesionalizat justiţia, urmărindu-se asigurarea dreptăţii juridice, care n-ar fi existat în Moldova. Totuşi *Dimitrie Cantemir* în *„Descrierea Moldovei"* ne dă informaţii despre felul cum funcţiona justiţia moldovenească.

Dar tot după E.T. „umanizarea" juridică ar fi avut şi urmări negative, întrucât hoţii din Moldova, unde fiecare hoţie era condamnată la moarte prin spânzurătoare, şi-au mutat câmpul de activitate în Bucovina. Dar E.T. publică şi părerile negative ale lui Ion Budai-Deleanu şi Reichenau despre situaţia din Bucovina la început de secol XIX. În Austria s-au restrâns privilegiile nobililor, meseriaşii s-au organizat în bresle. E.T. constată că pe la 1811 Bucovina era încă o ţară *subdezvoltată,* deşi trecuseră de acum 36 de ani de stăpânire habsburgică !

Nici organizarea sanitară nu strălucea, de aceea în *1814* s-a înfiinţat la Cernăuţi o *şcoală de moaşe*. Cam târziu. Aceasta a fost *cea mai veche şcoală de specialitate*. Neîncercând să explice de ce Bucovina a fost alipită la Galiţia, E.T. precizează că nici dezvoltarea culturală, nici cea economică n-au avut loc rectiliniu. Între 1806 şi 1816 a avut loc o stagnare şi a imigrării şi a creşterii populaţiei, apoi având loc un reviriment, ceea ce ar fi făcut ca Bucovina să devină o ţărişoară model. Însă în acea perioadă marea masă a fetelor rămânea fără şcoală, s-a încercat ceva în 1815, dar au existat dificultăţi financiare.

E.T. scoate în evidenţă o *importantă traducere în limba română*. „Das Allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch" (Codul civil austriac) a fost tradus în 1812 : „Cartea legilor pravililor de obşte pârgărească".

E.T. opinează că această traducere era o operă excepţională a unor funcţionari austrieci. *Constantin Loghin* este de părere că traducerea acestei legi precum şi a altor nouă, citate de el în *„Istoria literaturii române din Bucovina 1775—1918"* (Cernăuţi. 1926) ar fi putut fi făcută de Ion Budai-Deleanu sau T. Racoce care erau chiar funcţionari austrieci. Prin această traducere s-au pus bazele terminologiei juridice româneşti, care lipsea, ea fiind o realizare de prim ordin, cu răspândire şi în Moldova şi în Ţara Românească.

Josefinismul a fost, după E.T., o revoluţie de sus în jos, care ţintea ca prin legi şi educaţie să-i facă pe cetăţenii monarhiei oameni liberi şi *patrioţi austrieci* şi membri folositori ai societăţii, în care trăiau. A început o luptă contra analfabetismului, în Bucovina a venit Anton de Marchi, dar E.T. nu discută de loc despre moştenirea şcolară moldovenească, care era natural şcoală românească. Amintim aici că în Moldova, la *6 iulie 1749* Mitropolitul Nichifor al Moldovei face o nouă organizare a învăţământului, cum nu exista nicăieri în Europa. Astfel el a prevăzut ca durata şcolarizării să înceapă de la 3 ani şi să ţină până la 21 de ani. Mitropolitul i-a obligat în scris pe preoţii de la bisericile „Sf. Nicolae", „Sf. Vineri" şi „Sf. Sava" din Iaşi să aducă la şcoală „copiii prostimii de la trei ani în sus" spre a-i învăţa catehismul ; fiii de mazili şi negustori până la 12 ani, iar fiii de preoţi până la 20 de ani". A fost prima încercare de instituire a *obligativităţii şcolii*. (Vezi Ştefan Bârsănescu, Florela Bârsănescu. Dicţionar cronologic. *Educaţia, învăţământul, gândirea pedagogică în România* (Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică 1978).

Iar foarte *palid E.T.* exprimă părerea că unirea cu Galiţia a adus o stagnare (în 1792), în 1793 *anulându-se* pentru Bucovina obligativitatea învăţământului primar, rămânând în funcţiune doar câteva şcoli. Iarăşi o *mărturisire importantă* : Învăţătorii catolici veniţi din Galiţia, neputând fi utilizaţi la şcoli româneşti, limba română nefiindu-le cunoscută, n-au putut activa decât în *puţinele* comune ucrainene formate în *cea mai mare parte* din *fugari* din Galiţia. De legile respective n-au fost atinse şcolile evanghelice particulare. Şi evreii au profitat de josefinism, în 1790 înfiinţându-se la Cernăuţi şi Suceava şcoli „normale" (= şcoli primare model, cu 4 clase şi care aveau misiunea de a pregăti şi învăţători cu ajutorul unui curs de „preparandie") germano-evreieşti, care au existat până în 1806, când li s-a permis evreilor să frecventeze şcolile creştine. Iar după un timp Cernăuţii vor deveni un centru al *ortodoxiei româneşti*.

Liceul de băieţi din Cernăuţi va deveni un punct de atracţie şi pentru Transilvania şi Galiţia. E.T. pretinde că sprijinirea limbii „moldoveneşti" (= româneşti) de conversaţie în caiea ei către o lim-

bă pură, literară (Hochsprache) aptă pentru producții literare (literaturfähig) (! ! !) a primit impulsuri prețioase, înainte ca la București și Iași limba română să se fi debarasat de predominarea limbii grecești ! ! A apărut gramatica lui De Marchi, prima gramatică română în limbile germană și română.

În legătură cu limba literară trebuie să replicăm arătând că în epoca discutată de E.T. exista de acum o limbă literară română și exista și o literatură românească. (D. Cantemir, cronicarii, literatura religioasă, Văcărești, etc. etc.). La începutul secolului XIX intrăm în epoca modernă a literaturii române. În ceea ce privește însă limba literară din Bucovina aici trebuie să disociem activitatea excepțională a lui Aron Pumnul ca profesor, publicist, istoric literar, ca un „apostol al românismului", în jurul căruia s-a format o adevărată mișcare culturală națională, de teoriile lui lingvistice care n-au putut fi aprobate. „Studiile lui P. au totuși meritul de a fi susținut, convingător, necesitatea înlocuirii slovelor cu litere latine în scrierea limbii noastre și de a fi participat la clarificarea căilor de evoluție a limbii literare românești. În concepția lui P., limba este „sufletul" națiunii, temelia și condiția unei culturi naționale". *(Leon Volovici* în *„Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*. București. Editura Academiei Române, 1979).

Capitolul următor este dedicat de E.T. „Modernizării vieții publice", autorul susținând că trecerea de la o regiune subdezvoltată s-a făcut prin imigrare în decurs de două generații. Sunt amintite șoselele, poștalionul, transporturile de mărfuri și herghelia de la Văscăuți, mutată apoi la Rădăuți. Este normal ca Vasile Balș, cum arată E.T., să fi sesizat, ca și alți boieri, avantajele integrării de atunci a Bucovinei în imperiul austriac, dar nu putem susține, cum o face Erich Prokopowitsch, că Vasile Balș a fost un convins „patriot austriac" !

În memoriul adresat lui Leopold II, prin care V. Balș îl îndemna pe împărat să se anexeze Principatele Dunărene nu era deloc expresia unui patriotism austriac, ci teama de imperiul țarist, care urmărea să subjuge toate țările ortodoxe din răsăritul Europei. Într-adevăr, în 1792 imperiul țarist a ajuns la Nistru, iar în 1812 a ocupat Basarabia. Vasile Balș se gândea la viitorul poporului român prin prisma concepțiilor dominante la sfârșit de secol XVIII și început de secol XIX. E.T. susține că apărând interesele țăranilor Vasile Balș și-ar fi atras antipatia altor boieri, fără însă să-i nominalizeze pe aceștia. Am mai amintit că extrem de bogatul material putea fi sistematizat mai bine, căci de abia acum ni se prezintă categoriile de boieri moldoveni. Iarăși se subliniază că în Bucovina s-a dezvoltat un patriotism local, dar nu se indică la care etnii.

Reichenau și I. Budai-Deleanu au criticat stările negative din provincie, blamându-i pe funcționarii veniți din alte părți ale imperiului. Iar autoritățile de la Lemberg (Lvov) nu întreprindeau nimic pentru îmbunătățirea situației. Salariile fiind mici, mita era în floare. În 1822 o comisie de la Viena a cercetat neregulile în justiție la Lemberg și Cernăuți. Se notează că în Moldova impozitele erau mai mari decât în Bucovina, iar hoții deveniseră o plagă greu de suportat.

Se pare că la E.T. termenul de „modernizare" are un *înțeles special*, în sensul că modernizare înseamnă *„introducerea elementelor de realizări culturale apusene"*. Aceasta s-a observat mai pregnant în orașe, în special la Cernăuți. Aici locuiau în 1762, 200 de familii, în 1774, 354 de familii, cele mai multe moldovenești. Ni se pare ciudat că E.T., afirmă, fără însă a o dovedi că prin „moldoveni" se înțelegeau atât românii cât și ucrainenii. În 1838 Cernăuții cu cei 20 000 de locuitori făceau o impresie vesteuropeană, semănând cu un cartier mărginaș al Vienei, Rădăuți a devenit oraș în 1818, târguri erau Cotmani (Cozmeni), Sadagura și Vijnița. A apărut și un început de industrie.

Austria era un stat *stratificat*, în care nobilimea, clerul, burghezia și țărănimea formau națiunea după reguli ancestrale. Evreii se aflau *în afara* acestei scheme statale, dar ei, având mai multe libertăți ca în Rusia și Principatele Române, fiind negustori și cârciumari, s-au înmulțit în Bucovina mai mult ca oriunde.

Școala clericală ortodoxă de la Suceava este amintită, dar nu și Academia de la Putna, care și-a închis porțile după anexarea Bucovinei.

Capitolul următor este întitulat „Știința și societatea între anii 1815—1848". Această epocă se numește în cultura germană „Vormärz".

Foarte interesante sunt observațiile cu privire la Liceul de băieți din Cernăuți, completat cu institutul filosofic, în 1849 aceste instituții școlare fuzionând. În programul liceului nu-și aveau locul științele naturale și, după părerea lui E.T., nici nu se simțea vreo necesitate pentru introducerea limbilor română și ucraineană. Aceste limbi, după E.T. încă nu erau „literaturfähig" (apte de a exprima literatură). Dar în 1848 exista de mult o literatură română scrisă. Oricine se poate informa din numeroasele „Istorii ale literaturii române" despre această literatură. Exista literatura religioasă (mitropolitul Varlaam, Mitropolitul Dosoftei, Biblia de la București, cronicarii : Grigore Ureche, Miron Costin, I. Neculce, D. Cantemir, Nicolae Costin, cronicarii munteni, școala ardeleană etc. etc. Și „Lepturariul" lui Aron Pumnul, tipărit la Viena era o mărturie elocventă că o litera-

tură română exista. Atunci de ce crede E.T. că nu era necesar să se învețe la liceu limba română, care însă după atâta amar de timp a fost introdusă la liceu prin venirea lui Aron Pumnul în 1849.

Învățământul liceal era orientat în primul rând pentru a crește, a forma *slujbași ai statului austriac* ! ! Limba germană se învăța nu pentru că era limba unei mari culturi, ci pentru că era limba administrației și justiției, pe când limbile română și ucraineană erau „numai" limbile de conversație la târgurile săptămânale și limba de acasă a populațiilor negermane. E.T. nu comentează această situație din învățământ ! Oare limba maternă nu trebuia cultivată în imperiul multinațional habsburgic ?

Intelectualitatea orășenească cunoștea cele trei limbi de conversație, adesea și polona și idiș. Nu suntem siguri de aceasta. De ex. cunoscutul istoric bucovinean Raimund Friedrich Kaindl nu cunoștea limba română. Plângeri au avut loc împotriva polonezilor, care s-au folosit de averile Fondului bisericesc ortodox pentru scopuri străine de interesele poporului român ale bisericii ortodoxe. Adevărul este că nu numai polonezii s-au folosit, ci și statul austriac.

În al treilea deceniu al secolului XIX a început un nou capitol în viața spirituală, caracterizat printr-o conștiință de sine a elitelor (E.T. înțelegând elite de toate etniile cu mentalitate supranațională) și printr-un interes sporit în legătură cu îmbunătățirea funcțională a instituțiilor statale. Se înființează biblioteci la liceu și institutul filosofic, care apoi se unifică, existând până în 1848 o severă cenzură a cărților. (Astfel Ovidiu a fost interzis.). Se amintește că generalul Enzenberg i-a apreciat pe români. Acum apare cartea lui T. Bendella despre Bucovina, iar în 1820 „Chrestomaticul românesc".

O informație foarte interesantă ne este furnizată de E.T. În 1810 i se propusese împăratului austriac de către țarul Rusiei, ca acestuia să-i fie cedată Bucovina, austriecii primind în schimb Oltenia, ocupată atunci de țariști. Viena însă a refuzat oferta, pe motiv că a făcut prea multe investiții în Bucovina ! ! Unii boieri, refugiați în Moldova, și-au manifestat atașamentul față de Austria, dorind o mai mare apropiere a Moldovei de aceasta. Era evident că între două imperii era cazul să alegi pericolul mai mic.

Am mai remarcat faptul că în lucrarea lui E.T. nu se simte o structurare strictă a materialului. Noi însă dorim să urmărim concepțiile lui E.T. și de aceea și în observațiile noastre nu vom putea să fim atât de sistematici cum ar fi de dorit.

Cernăuții deveneau un oraș înfloritor, unde se puteau lua și lecții de pian, E.T., sesizând după Ion Ghica, că între Cernăuți, București și Iași existau contraste, la București neexistând în 1821 decât

un singur pian ! Grădina publică din Cernăuți a fost aranjată după modelul lui „Volksgarten" din Viena, capitala imperiului exercitând, după cum era și normal, o fascinație crescândă asupra cernăuțenilor. Până în 1843 concertele de casă și reprezentațiile de teatru erau partea cea mai îndrăgită a vieții culturale cernăuțene, de altfel de neînsemnată, sărăcăcioasă. E.T. ne face istoricul construcțiilor de teatru din Cernăuți, care a avut un teatru stabil din 1841. În 1833 se înființase o societate de lectură „Aeropag über Schönheit, Kunst uns Wissen. S-a trezit și *mândria națională.*

Deceniul între 1838—1848 a fost din punct de vedere politic, privit la suprafață, poate încet, greoi, totuși în viața socială, în administrație cât și în privința aprofundării cunoștințelor istorico-politice a fost un deceniu al deschiderii. Conducerea de la Viena se străduia să pună ca „Kreishauptmann" persoane competente, care să cunoască și limba română, Bucovina fiind unul dintre cele mai complicate și importante districte ale monarhiei. (Dar dacă a fost atât de importantă, de ce a fost alipită la Galiția ?). În 1837 George Isăcescul era vice-„Kreishauptmann". Între 1830 și 1848 a crescut numărul studenților bucovineni la Viena. (E.T. însă nu ne face cunoscută naționalitatea studenților.). Theofil Bendella a scris despre etniile Bucovinei, care nu se contopeau ca în alte regiuni, ci conviețuiau alături în armonie. (Dar ce s-a întâmplat în continuare, când românii au fost masiv deznaționalizați între Prut și Nistru !!!). Și Silvestru Morariu-Andrievici a scris o scurtă prezentare a Bucovinei, iar T. Bendella o gramatică. În 1844 își face apariția în viața publică episcopul Eugeniu Hacman.

Johann Georg Kohl, vizitând Cernăuții, „oraș german cu o viață veselă și agitată", a fost impresionat de câțiva moldoveni culți, „patrioți entuziaști în serviciul austriac". Ceea ce i s-a părut important călătorului străin a fost că acolo nimeni nu vroia să ia pe seama sa, pentru propria naționalitate realizări străine ! Aici germanii activau ca ocrotitori ai culturii române și ucrainene ! Funcționarii germani ocroteau cultura băștinașilor ! Ar fi fost indicat ca E.T. să ne explice modul, în care funcționarii austrieci ocroteau cultura română. Ca ex. pozitiv este dat Carl Umlauff, care a luptat și el pentru o catedră de limba română la liceul cernăuțean. Este adevărat că românii au avut și prieteni printre germani, dar au avut și dușmani, pe care E.T. nu-i citează.

Carl Umlauff, nebucovinean care știa foarte bine românește, a avut și merite muzicale, aducând reprezentații de operă la Cernăuți. Temporar a existat un teatru stabil la Cernăuți : vara dădea spectacole la Rădăuți, Suceava și în Galiția, iar iarna la Cernăuți. Au

avut loc reprezentații de operă, conferințe literare și umoristice și serate culturale în familie. Existau și cabinete de lectură : Casino-Verein. Acum apar și primele poezii ale lui Franz Adolf Wickenhauser.

Considerată în ansamblu epoca „Vormärz" a fost pașnică, căci și mințile „progresiste" românești și ucrainene pledau cu toată *precauția* pentru despărțirea Bucovinei de Galiția. Dacă însă era democrație de ce era necesară precauția ? Frații Hurmuzachi au luptat activ pentru separare. Poate un sprijin a fost acordat în 1846/1847 de Societatea bisericească literară românească.

Mai mare însă decât interesul pentru literatură a fost interesul pentru muzică. În 1847 a concertat la Cernăuți Franz Liszt, care s-a întâlnit aici cu Niculai Picu. (Vezi *Viorel Cosma. Figuri de lăutari.* București. 1960). E.T. îl citează ca Mosch (= Moș) Nikulai cu orchestra lui de țigani. Dar Picu a fost fiu de țăran de români bucovineni, iar lăutarii lui erau tot români. E.T. consideră că muzica a contribuit hotărâtor la înlăturarea barierelor dintre pătura cultă și cei lipsiți de cultură și la formarea unei populare „Hochkultur" germane.

Domnea în acea perioadă o atmosferă favorabilă inovațiilor în cadrul unei *precauții necesare.* (De ce era necesară precauția, dacă Imperiul era paradisul tuturor libertăților ?). Atmosfera era și antitradițională în spiritul josefinismului târziu, ceea ce a conferit avântului iluminismului și secularizării o eficiență mult mai durabilă în teritoriile periferice ale Europei centrale si de est. În Bucovina domnea o armonie, care și-a găsit expresia în încurajarea culturii, în modernizarea transmiterii științei și într-o veselă sociabilitate. Este un tablou încântător cel zugrăvit de E.T. Dar această viziune poate fi aplicată întregii populații ? Credem că nu ! Pentru funcționarii regimului și pentru pătura înstărită situația așa a fost. Dar pentru români situația a fost alta. *O altă viziune* asupra acestor ani ne-a oferit-o. *C. Loghin* în a sa *Istorie a literaturii române din Bucovina,* o viziune mai tragică, mai sumbră. Care era situația politică a românilor înainte de 1848. Cine mai erau conducători ? în afară de familia Hurmuzachi ? „Boierii români ? Dar aceștia aproape nu mai existau, de când în 1817 nobilimea română a fost împreunată cu cea galițiană într-un 'forum nobilium'. Boierii români ce intrau în legătură cu cei poloni își pierdeau limba și sufletul românesc.

Intelectualii români ? Erau numai preoții, dar aceștia trebuiau să treacă printr-o școală secundară germano-latină și prin alta clericală latină, așa că nu auzeau cuvânt românesc. Iar dacă mai persista întrânșii un rest de sentiment național, moștenit de acasă și alimentat de mediul românesc din țară, atunci episcopul de tristă memorie Eug. Hacman a înțeles să-l domolească printr-o politică de oportunism, creând tipul clasic al clericului ortodox internațional.

Sau poate țărănimea putea să ridice un steag cu inscripția revendicărilor naționale ? Dar ea fusese până în ziua acestor evenimente rob pe pământul ei, fără oarecare educație politică și mai ales înveninată de ură față de foștii opresori — boierii — și colaboratorii lor — intelectualii. De aceea o colaborare între țărani pe de o parte și boieri și preoți pe de altă parte era aproape imposibilă".

În 1848, în urma alegerilor pentru parlamentul de la Viena, au fost aleși 7 țărani și un intelectual german, Anton Kral, directorul liceului din Cernăuți. *C. Loghin* scrie : „Dacă acești simpli țărani (= români) au înțeles just situația românilor bucovineni, dacă au reprezentat bine cererile românești, dacă au lucrat în sensul lor, atunci acest fapt se datorește unei instruiri de acasă, venită de la intelectualii și boierii români, care erau grupați în jurul familiei Hurmuzachi". Mihai Iacobescu a arătat în a sa Istorie a Bucovinei că alegerile *nu* au fost organizate corect.

8. Bucovina între „Districtul Cernăuți" și Ducatul Bucovinei

Prin noua constituție din 4 martie 1849 Bucovina fu despărțită de Galiția, declarată „țară de coroană ereditară" (Kronland) cu titlul de Ducat (Herzogtum). Noul titlu de „duce al Bucovinei" fu cuprins alături de cel de rege al Galiției în marea titulatură a împăraților Austriei.

Prin decretul imperial din 9 dec. 1862 ducatul primi o stemă proprie. La un moment dat în 1860 Bucovina a fost din nou alipită Galiției, după ce organizarea acestei autonomii se tot amâna. De abia noua constituție din 1861 menținu dispoziția privitoare la separarea Bucovinei de Galiția. (Vezi *I. Nistor. Istoria Bucovinei.* București. Humanitas. 1991). Deci între 1849 și 1961 Bucovina s-a aflat într-o stare de incertitudine în ceea ce privește situația ei în imperiu. E.T. trece peste aceste frământări.

E.T. dorește apoi să cerceteze : Forțele modelatoare ale instituțiilor. Bisericile și clerul într-o regiune multinațională. Sarcini neobișnuite pentru biserica de stat : clerul ortodox și catolic în dialog.

În timpul împărătesei Maria Theresia bisericile au fost supuse regimului absolutismului luminat. În Bucovina, ca și în restul

Austriei, numeroase mănăstiri au fost desființate, iar averile mănăstirești au fost încredințate Fondului bisericesc ortodox, cu misiunea de a suporta cheltuielile pentru nevoile bisericii și pentru educație. Bisericile mai aveau îndatorirea de a ține actele de stare civilă, matricolele și registrele parohiale. În ceea ce privește Fondul bisericesc, statul austriac s-a folosit de el și în alte scopuri decât cele planificate inițial. E.T. narează pătrunderea bisericii romano-catolice în Bucovina, la început relațiile interconfesionale fiind destul de prietenoase. Apoi au început să apară unele asperități. Din a doua jumătate a secolului XIX au început să vină preoți polonezi din Galiția, germanii din Bucovina rezistând fără vigoare acestei polonizări. Cu venirea preotului Josef Schmidt în 1892 atmosfera s-a mai calmat, în schimb Constantin Morariu a protestat împotriva tendinței de expansiune a clerului polonez, care nu cunoștea decât propria limbă maternă. Au apărut societăți catolice germane, care luptau contra „polonizării".

Germanii s-au separat și de populația evreiască, care vorbea limba germană. Biserica ortodoxă avea o situație aparte față de celelalte biserici ortodoxe din imperiu, având o avere uriașă, care ar fi trebuit să fie folosită pentru ridicarea nivelului cultural al clericilor și mirenilor ortodocși. Facultatea de Teologie ortodoxă din Cernăuți a fost *singura* din imperiu și chiar din întreg spațiul lingvistic german. E.T. subliniază faptul că în timp ce autoritățile vieneze erau interesate în ridicarea nivelului cultural al preoților ortodocși, autoritățile galițieze se împotriveau. În Bucovina s-a făurit o preoțime ortodoxă cultă, cum n-o aveau creștinii altor regiuni, un cler disciplinat și temător de Dumnezeu, care a ajuns să influențeze și seminariile din Iași și Serbia.

Episcopul Bucovinei E. Hacman a introdus în 1838 în biserică și *limba ucraineană*, ținând seama de *imigrația puternică* a ucrainenilor galițieni. În 1843 s-a pus piatra de temelie a Catedralei din Cernăuți, sfințită abia în 1864. Pentru ca învățământul teologic ortodox să se dezvolte normal era necesară separarea de Galiția.

În ultimii ani înainte de 1848 nobilimea română (câtă mai exista, notăm noi) și intelectualitatea au reacționat contra politicii lui Metternich, o opoziție *tăcută* contra cenzurii și contra atitudinii conservatoare a consistoriului de la Lvov. Frații Hurmuzachi erau adepții unei atitudini liberale moderate, iar liberali germani erau puțini. Mișcarea revoluționară a fost foarte moderată, domoală, dacă se face abstracție de generația tânără. Clerul ortodox român și profesorii de la Institutul teologic cereau autonomie politică, o cuprinzătoare reformă administrativă, precum și drepturi egale pentru toate confesiunile, preconizând și unirea teritoriile locuite de români sub conducerea austriacă. E.T. expune toate doleanțele prezentate de bucovineni în 1848.

Apoi E.T. relatând despre învățământ, școli primare, preparandii atrage atenția că nicăieri într-un teritoriu locuit de români nu s-ar fi acordat atâta atenție alfabetizării ca în Bucovina, nici măcar în România ! În general învățământul bucovinean, dar în special cel de limbă română s-ar fi dezvoltat bine. Dar E.T. opinează că pătura țărănească românească a provocat *greutăți*, deoarece se arăta *dușmănoasă* față de școală ! ? Nu este prima oară, când în cărți publicate în limba germană se vehiculează teza așa-zisei antipatii a românilor față de școală. Dar ce dragoste față de școală puteau să aibă copiii români, când învățătorul nu cunoștea limba română și nici nu căuta s-o învețe, pentru ca să se înțeleagă cu elevii ! Putea să existe în asemenea condiții un dialog între învățători și elevii români ? E.T. nu-și pune această problemă, după cum în bibliografia sa nu figurează, după cum am mai spus, Siegmund Grünberg cu studiul său publicat în secolul trecut și citat adesea de cercetătorii români, care au studiat problemele învățământului primar austriac.

Școli susținute de Fondul bisericesc ortodox au fost și Liceul de băieți din Suceava (1860) și Școala Reală ortodoxă (Viitorul liceu „Mitropolitul Silvestru") din Cernăuți (1862). Se pune întrebarea dacă înființarea în 87 de ani a trei școli secundare reprezintă un mare triumf al progresului ! ? Credem că nu ! O *înviorare* a fost posibilă prin legea învățământului din 1869 și legea provincială din 1873. Au fost apoi înființate o Școală Normală de învățători la Cernăuți și un liceu de băieți la Rădăuți, unde au învățat și mulți români. În 1867 monarhia devine bicefală, în 1873 se înființează Mitropolia Bucovinei și a Dalmației, iar în 1875 Universitatea din Cernăuți. A început să se dea atenție și monumentelor arhitectonice moldovenești. Numele lui Karl Adolf Romstorfer devine cunoscut, iar cehul Josif Hlavka a construit *una dintre cele mai măreț construcții ale ortodoxiei :* Reședința mitropolitană din Cernăuți, care astăzi nu mai este mitropolie. Aceasta n-a fost clădită, după cum cred unii, de statul austriac, ci din veniturile Fondului bisericesc ortodox bucovinean.

E.T. mai amintește de bisericile armeană și lipoveană, observând că la lipoveni aproape că nu apar niciodată delicte și crime, pe când la celelalte culte religioase infracțiunile se întâlnesc adesea.

Un capitol este dedicat *evreilor* bucovineni între chasidism, învățătura unei secte mozaice, și progres.

Încetul cu încetul evreii au devenit în Bucovina o etnie mai numeroasă decât în oricare altă provincie habsburgică. Ei au venit la început din Galiția și Rusia, lucrarea comunicându-ne date interesante despre populația evreiască din Bucovina, unde ea *s-a asimilat* lingvistic, adoptând limba germană, dar îndreptându-se și spre scrierea ebraică, Cernăuții devenind un centru tipografic ebraic. Ei au ajuns să aibă un rol foarte important în mica industrie, comerț, presă, industrie, iar din 1860 au ajuns și mari moșieri. Dar au jucat și un mare rol în viața culturală, iar unii dintre ei s-au numărat printre pionierii sionismului în secolul XIX. Acesta a fost un capitol dedicat *colonizării*.

Capitolul următor este și el dedicat *colonizării Bucovinei*, el tratând despre : *Imigranții evanghelici* ca promotori ai toleranței religioase în secolele XIX și XX. Germanii evanghelici (țărani, meseriași, minieri și metalurgiști), nu erau priviți bine din cauza confesiunii lor, iarăși amintindu-se de un instrument de „polonizare", care a fost consistoriul romano-catolic. Bineînțeles însă că și ei au fost ajutați materialicește. Trecerea de la toleranța religioasă la deplina libertate a fost întreruptă de neoabsolutism și de concordatul din 18 aug. 1855, elevii protestanți fiind obligați să urmeze orele de confesiune catolică, ceea ce a generat multe proteste. E.T. recunoaște că impulsurile pentru punerea completă pe aceeași treaptă a tuturor confesiunilor creștine îi aparține românului Alexandru Petrino. (O observație, care se repetă obsedant : Austria urmărea să facă la fel de fericite toate popoarele sale, fără deosebire de naționalitate și confesiune. Dar curios : Austriei nu i-a reușit această inițiativă, dacă ea a existat într-adevăr cândva. În 1918 imperiul n-a supraviețuit, iar Bucovina s-a reîntors la patria-mamă.)

Căderea neoabsolutismului a dat posibilitate și protestanților să participe la viața politică. În 1869 s-a înființat la Cernăuți acea „Gesellschaft zur Förderung der wissenschaftlichen Bildung", condusă de elite germane și române. Înființarea universității, a dat orașului care până atunci părea somnoros, nu numai o viață nouă, dar și personal didactic luteran, ca de ex. Schuler von Libloy. S-au înființat și câteva școli evanghelice la țară, protestanții bucurându-se de simpatia românilor și a ucrainenilor. Tot în acest capitol se apreciază că „modernizarea" vieții economice a țărănimii se făcea precaut, *prudent*, chiar târâgânat și greoi. În continuare ne sunt date informații în legătură cu situații de după 1918. Aici autorul devine nebulos, pretinzând că germanii în răsărit au devenit conștienți de situația lor lipsită de speranțe. Iar când repatrierea lor în Germania a devenit actuală în 1940, parohiile evanghelice și preoții lor s-au

pronunțat pentru această soluție. Acest pasaj al lui E.T. este foarte neclar. Când au constatat evanghelicii că situația lor este lipsită de speranță și de ce ? Din cauza stăpânirii românești sau din cauza pactului Hitler — Stalin, care a făcut posibilă izbucnirea celui de al doilea război mondial ? De ce repatrierea a devenit actuală în 1940 ? De ce E.T. nu spune lucrurilor pe nume ?

9. Ducatul Bucovinei

Ne întoarcem iarăși la revoluția din 1848 în capitolul : Înviorarea autonomiei administrative, Revoluția a adus schimbări hotărâtoare. Dacă ascensiunea burgheziei începuse înainte de 1848, acum credința în progres, dorința de mai mare libertate personală se simțeau și în Bucovina. La Viena se aflaseră și Eudoxiu Hurmuzachi și E. R. Neubauer. Prin fața ochilor noștri se perindă situația de la Cernăuți, memoriul Bucovinei și rezultatele revoluției, relevându-se că domnea o mai multă dreptate socială față de țărani ca și Galiția. (Pentru aceasta E.T. nu ne dă nici o explicație. Era doar același imperiu ? !). (Tradiția mai omenoasă a Moldovei este o explicație pentru această situație.)

Nici importanța întâlnirii refugiaților în 1848 la Cernăuți și Cernauca nu este scoasă în evidență. În 1848 sosesc în Bucovina primii pribegi, iar pentru un timp *Cernăuți devine capitala intelectuală a tuturor românilor*.

În 1848 ucrainenii erau partizanii neseparării de Galiția. Era natural, ei au profitat de această încorporare nelogică. (În ghidul *„Bucovina sovietică*. Ujgorod, 1980, ni se explică cu toată seriozitatea (!!!) că în timpul războiului ruso-turc din 1868—1774 nordul Bucovinei a fost „eliberat" de către trupele rusești de sub asuprirea turcească, dar apoi acesta a căzut sub stăpânirea austriacă.). Poporul român a suportat consecințele negative ale acestei alipiri. De altfel E.T. constată foarte inocent că *o dată cu separarea de Galiția a început adevărata epocă de înflorire a Bucovinei*. Este foarte curios că autoritățile vieneze au trebuit să aștepte 63 de ani și o revoluție ca să constate că această alipire nenaturală nu a adus foloase Bucovinei. (Însă am citat în paginile noastre opinii justificate, care explicau alipirea la Galiția ca o metodă de slăbire a românismului bucovinean.).

Dar istoria își urmează cursul ei, se întemeiază diferite societăți culturale, muzicale, se evidențiază Adolf Ficker, Ernst Rudolf Neubauer. Iar Philipp Menczel aduce osanale planului de învățământ

cernăuțean, pentru că elevii au început să aibă ore de română, apoi de ucraineană. Și fiindcă s-a observat că liceul cu predominarea latinei nu oferea o pregătire științifică necesară pentru multe ramuri profesionale, s-a înființat după multe tratative Școala Reală Ortodoxă (1862), finanțată de Fondul religionar ortodox. (Ne întrebăm numai de ce au fost necesari atâția ani ca să se înființeze o astfel de școală ?). Viața culturală germană se simțea legată de spațiul cultural german, iar limba germană era considerată, după E.T., ca o forță care promova educația, umanitatea. De aceea, după opinia lui E.T., unii scriitori români și ucraineni, nenominalizați însă, au scris întâi în limba germană, înainte de a-și dezvolta în limba lor maternă mijloacele stilistice necesare.

În „Istoria Bucovinei" nu este menționată diploma imperială din 9 dec. 1862, semnată de împăratul Franz Joseph, pentru acordarea unei steme ducatului Bucovinei, în care se face un istoric al teritoriului Bucovinei, care a făcut parte din Dacia, apoi în Moldova a fost parte Țării de Sus. Continuând observațiile sale E.T. se referă la „centraliști" și la o „revoluție agrară" bucovineană, care a avut loc între 1775 și 1940, căci în Bucovina a avut loc o enormă creștere a producției agricole. Această producție crescută s-a datorat preponderent țăranilor germani și metodelor noi introduse de ei în agricultură și zootehnie. Nu ni se explică în ce măsură au contribuit și țăranii români la acest progres. Asigurarea alimentară a dus la creșterea în continuare a populației, în special prin *imigrare* și după 1850. Nu se precizează însă nici mărimea grupurilor etnice imigrate și nici locul de origine.

Evreii au venit în special din locurile, unde erau persecutați. În cele din urmă în cele mai multe orașe și târguri, și chiar sate, evreii au ajuns să formeze mai mult de 10% din populație. (La Vijnița în 1880 erau 91,9%, iar la Sadagura 81,3%). În timp ce în agricultură numărul lor a scăzut din 1898, a crescut numărul lor în comerțul de comision din 1867. Până în 1910 85% din moșiile bucovinene erau administrate de evrei, fie ca proprietari de moșie, fie ca arendași. La fel de dinamic s-a mărit participarea lor în industrie : aproape toate cărămidăriile ca și industria alimentară, cea a materialelor de construcție și cea a faianței se găseau exclusiv în mâinile lor. Însă se găseau și ramuri de meserii în mâini *germane*, ca de ex. turnătorii de clopote. În perioada 1815—1848 diferitele activități în bresle, în asociații, în camere de comerț, în multe societăți culturale și de petrecere ale funcționarilor, medicilor și corpului didactic etc. au avut loc într-un spirit nou de libertate în politică, pentru dezvoltarea voinții politice.

Un alt capitol poartă titlul : De la explozia educațională la înființarea Universității din Cernăuți. Expresia „explozie" ni se pare exagerată. Dacă ne gândim la slaba dezvoltare a învățământului în perioada galițiană, atunci într-adevăr după 1850 învățământul a luat un avânt remarcabil, dar fără această comparație „explozia" n-a fost explozie. Și în 1848 s-a cerut pentru Bucovina un centru universitar, iar progresul cultural de limbă germană a continuat, Cernăuții devenind un centru cultural și educativ „uimitor". Au apărut Biblioteca Țării, întemeiată de români, Muzeul Țării (1863), un teatru stabil și o ofertă crescândă de cărți în limba germană, iar limbi naționale erau trei : germana, româna și ucraineana, în timp ce poloneza, maghiara și armeana aveau o pondere locală.

După K. E. Franzos convingerea despre utilitatea culturii a fost permanent sugerată, dar și respectul față de toate etniile, la aceasta contribuind și învățământul religiei.

În țările vecine însă domneau încă resentimente reciproce, în Bucovina era pace și armonie, nu exista nici măcar ură împotriva evreilor.

Ne surprinde acum o observație a lui E.T. în legătură cu culturile populare (Volkskultur) ale românilor, ucrainenilor și evreilor și cultura mare, înaltă (Hochkultur) de limba germană. În ceea ce privește cultura română E.T. *nu* este bine informat. În acea vreme cultura română devenise o cultură scrisă, de mai mult timp. Dar se pare că E.T. nu cunoaște istoria literaturii române, căci dacă ar fi cunoscut-o, nu ar fi putut scrie astfel. Și o altă informație este incorectă : aceea că Eminescu ar fi trebuit ajutat materialicește la Cernăuți, fiindcă provenea dintr-o familie săracă !

E.T. trece apoi la regulamentul pentru dieta Bucovinei și la faptul că deputații au lucrat fără ură interetnică pentru binele provinciei, demonstrând uneori o accentuată „delicatețe" politică. De regulă Căpitanul provinciei (Landeshauptmann), adică conducătorul administrației locale era un român, iar dieta alegea 5 membri ai consiliului imperial (Reichsrat) de la Viena. În 1862 s-a înființat nu mult timp după ASTRA transilvană „Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina". Românii transilvăneni au fost apărați de bucovineni, fără ca aceasta să fi lezat, după cum se exprimă E.T., datoria lor de cetățeni austrieci loiali. Începuse însă la unii români o îndepărtare de liberalism, îndreptându-se către ideea individualității naționale, fără de care, cum se pretindea (așa se exprimă E.T.), n-ar fi putut exista nici un popor.

De fapt a fost o *trezire* normală *a conștiinței naționale* în secolul naționalităților, pe care E.T. nu vrea cu nici un chip s-o în-

țeleagă. Recunoaște însă, că anumite ieșiri, considerate extremiste au fost fără înseamnătate.

În *1869* a apărut legea învățământului, care trasa obligația ca nici un sat cu populație școlară suficientă să nu rămână fără școală.

Notăm aici că în Principatele Unite, la 4 sept. *1859* în ședința Comisiei Centrale a Principatelor Unite, instituită pentru elaborarea legilor comune, se înscrie principiul obligativității și gratuității la baza viitoarelor legiuiri școlare : „Învățătura primară este gratuită și obligatorie pentru fiecare român. Școli primare se vor înființa îndată în toate comunele. O lege va regula cele de cuviință în privirea organizării instrucției publice". (Vezi *Șt. Bârsănescu, Florela Bârsănescu.Dicționar cronologic. Educația, învățământul, gândirea pedagogică în România*, București 1978).

În Bucovina numai în așezările izolate de munte ale huțulilor copiii au rămas mai departe fără școală.

E.T. constată că bunăstarea materială generală și dezvoltarea intelectualității, care s-a concentrat la Cernăuți, s-a oglindit, după E.T., în numărul elevilor din licee. Dar E.T. face cu totul abstracție de cetățenii *săraci*, despre care nu scrie niciodată. Oare să nu fi existat ei pe pământul Bucovinei ? În acest sens este semnificativ că o suburbie a Cernăuților se numea „Caliceanca" (de la „calic"), care știm foarte bine ce înseamnă !). După E.T. Bucovina devenise raiul pe pământ. S-au înființat clase paralele la Cernăuți. (Însemna aceasta oare atât de mult ?). Au început să vină și elevi din afara granițelor Bucovinei, ceea ce era fără îndoială un fapt îmbucurător, liceul de băieți cernăuțean dispunând de un corp didactic de calitate. În special prin directorul Ștefan Wolf liceul a devenit o instituție școlară model. O dezvoltare spontană a culturii a avut loc prin cercetările etnografice (Landeskunde), inițiate de Eudoxiu Hurmuzachi și Adolf Wickenhauser, urmați de Josef Eduard Gutter etc. Apoi la Rădăuți s-a înființat un liceu. În fine la 4 oct. 1875 se inaugurează Universitatea din Cernăuți. Kronlandul Bucovina a început acum să-și dezvolte o nouă conștiință de sine, trăind și *un nou val de imigrări*, care au contribuit la un nou avânt economic și cultural.

Următorul capitol este intitulat : Societatea poliglotă și cultura ei politică. S-a spus despre Bucovina că a fost cea mai poliglotă provincie a părții austriece a imperiului habsburgic, iar privită din punct de vedere național una dintre cele mai liniștite, limba germană jucând un rol de mijlocitor necontestat. Burghezia intelectuală de limbă germană poseda *adesea* încă o limbă națională, prin aceasta căzând barierele lingvistice. Dar oare nu ar fi fost normal ca toți imigranții să stăpânească vechea limbă a țării,

limba română ? Ei veneau doar pe pământ românesc ? De fapt acest bilingvism este o dovadă a nereușitei germanizării și a succesului dacoromânismului la intelectuali și a conservatorismului la români față de coloniștii germani (fără conflicte), dar și a pierderii limbii în coabitarea cu ucrainenii, care se explică prin toleranță, mobilitate intelectuală și comunitate religioasă.

Un alt element mijlocitor au fost coloniștii germani : țărani, meseriași, negustori, cu evidente trăsături conservatoare, cu precepte moral-etice, care, printr-o silință, hărnicie proverbială, se bucurau de un mare prestigiu în fața celorlalte etnii.

Românul Constantin Tomasciuc, primul rector al Universității, s-a interesat de crearea unor instituții culturale pentru ca studenții să nu-și irosească timpul liber fără rost. În 1875 s-a înființat o „Akademische Lesehalle", apoi au luat ființă societățile studențești. Ne surprinde neplăcut faptul că nu este amintit I. G. Sbiera, primul profesor de limba și literatura română la Universitate. Și nici marele romanist Matthias Friedwagner. Și mai uită E.T. să amintească de faptul că, nu mult timp după înființarea universității un grup de profesori, veniți din apus, au făcut un memoriu, propunând la 4 mai 1884 ca universitatea cernăuțeană să fie mutată în Austria apuseană. (Profesorii erau următorii : Budinsky, Loserth, V. Graber, Supan, Strobl, Tangl și Migotti.). Propunerea a fost combătută de I. G. Sbiera și F. Zieglauer, dar aprobată de marea majoritate a profesorilor. Ministerul de la Viena n-a fost de acord, iar Budinsky a fost îndepărtat din învățământ. (Vezi *I. G. Sbiera.* op. cit.). E.T. analizează rolul profesorilor universitari în viața Cernăuților. Cei mai mulți profesori de la facultățile laice au venit de la Viena, Innsbruck și Graz, unii de la Heidelberg, Basel și Freiburg, fiind citate numele unor profesori cunoscuți.

Acum se amintește că interzicându-se tipărirea cărților ucrainene în Rusia, acestea au început să fie tipărite la Lvov. De fapt este un fapt istoric bine cunoscut că naționalismul ucrainean a fost promovat și susținut de administrația habsburgică cu un scop politic bine definit. Se amintește acum că în 1850 trăiau în Bucovina 184 718 români și 142 682 ucraineni. S.T. însă nu ne explică modul cum se făceau atunci recensămintele. (Vezi pag. 35—39). Românii bucovineni aveau toate motivele să se plângă de falsificarea recensămintelor. Este regretabil totuși că E.T. a selectat unele date : de ex. *nu* a dat rezultatul din 1 800 ; români 150 000, ucraineni 48 481 ; în 1848 : români 209 293, ucraineni 108 907. E.T. recunoaște că după 1870 ucrainenii au ajuns pe primul loc prin *imigrare din Galiția*. Până la înființarea universității ucrainenii au avut numai o neînsemnată pondere politică. De abia în 1869 apăruse „Russ-

ka Bessida". Ucrainenii intelectuali, inclusiv clerul, erau împărțiți după opțiunile politice în ucraineni „vechi" și „tineri".

E.T. consideră că Cernăuții deveniseră un focar fascinant de curente culturale, care au impulsionat activitatea de cercetare Mulți profesori și-au câștigat un nume respectat, ceea ce a făcut ca un număr de 15 profesori să fie chemați la Innsbruck, 14 la Praga și Graz, apoi alții la Viena, Bonn, Heidelberg și Leipzig. Dacă atâția au plecat însă se pune întrebarea legitimă, care era valoarea celor rămași ? Adevărul însă este că acest du-te-vino de la Cernăuți se explică prin aceea că mulți dintre universitarii, care la centru erau numai docenți, veneau la Cernăuți numai ca să fie numiți „profesori", ca apoi la prima ocazie, să se întoarcă acolo, de unde au venit. Un tablou mai detaliat al facultăților laice ni l-a oferit *Karl Kurt Klein* în a sa *„Literaturgeschichte des Deutschtums im Ausland"* (1939, Leipzig. Bibliographisches Institut).

În continuare ne nedumerește o formulare : Amintind de spiritul împregnat de iluminismul de nuanță josefinistă, care a dominat universitatea atâta timp cât aceasta a aparținut *spațiului cultural centraleuropean,* ne punem întrebarea : care este sensul acestei plasări în Europa centrală ? Aluzia este străvezie : După 1918 Bucovina ar fi încetat să mai fie un teritoriu centraleuropean ! Să vedem ! Referindu-ne la universitățile din București și Iași acestea erau orientate spre Europa apuseană, dominând influența franceză, dar existând și o puternică influență germană. Universitățile românești erau deci orientate spre vest. Deci în această privință nu era contradicție, doar că la Cernăuți predomina influența germană. Iar dacă la Cernăuți existau pe vremuri și societăți studențești „bătăușe", care imitau prin uniforme, șepci, săbii și dueluri, viața universitară studențească germană și austriacă, aceste forme de manifestare nu au fost chiar necesare românilor, de unde faptul că societăți studențești ca „Junimea" etc. nu erau bătăușe. Societățile studențești au jucat un mare rol în viața culturală românească, dar aceste manifestări exterioare ale unor societăți studențești românești puteau să lipsească.

După părerea lui E.T. în 1918 universitatea cernăuțeană ar fi ieșit din circuitul centraleuropean, ceea ce este perfect neadevărat. Profesorii bucovineni, care au ocupat catedrele, erau dominați de cultura germană, iar profesorii români, care au venit din vechiul regat erau în mare parte cu studii superioare făcute în Franța, Italia și Germania. Deci la Universitatea românească din Cernăuți a dominat cultura europeană apuseană, nefiind de observat nici o fisură în europenismul apusean al universității bucovinene. Ba mai mult, și-a lărgit orizontul !

E.T. mai amintește de proverbiala armonie interetnică *înainte* de 1914 ! Dar oare după 1918 ce s-a întâmplat ? Au început oare etniile din Bucovina să se sfâșie între ele ? a început populația Bucovinei, cuprinsă de groază să fugă pe alte meleaguri ale lumii ? Nicidecum ! Ba mai mult, evreii din Galiția au rugat autoritățile române să trimită trupe în Galiția în 1918, după ce și evreii dintre Prut și Nistru cereau venirea urgentă a trupelor române ! Chiar și cetățenii originari din Galiția au rămas pe loc în Bucovina românească.

Reîntorcându-se la 1875 la universitatea cernăuțeană E.T. scoate în evidență legăturile ei cu alte universități, ceea ce însă s-a întâmplat și între 1918—1940, în perioada românească. Spre deosebire de alte universități germane și austriece, unde profesorii și funcționarii înalți formau o castă, care se ținea departe de societate, în capitala Bucovinei se manifesta o apropiere socială generală a păturilor culte, înființându-se societăți culturale naționale și societăți indiferente față de naționalitate, internaționale, plurinaționale, în care limba de conversație era limba germană. Ultimele aveau, în fond, o naționalitate *lingvistică* ! Numărul mic de studenți făcea posibilă o apropiere mai mare între corpul didactic și studenți, raportul fiind de 20—1.

S-a creat acel „Bildungsbürgertum", ajungându-se, după părerea lui E.T. la o solidaritate intelectuală mare, care devenea mai puternică decât legătura de neam. Aceasta s-a observat mai ales la evreii bogați, absolvenți de liceu, care se distanțau de evreii bogați originari din Galiția și România, care vorbeau idiș. Credem însă că E.T. generalizează exagerat. Este foarte normal ca între intelectuali aparținând unor etnii diferite să se nască afinități sufletești și intelectuale. Dar și celelalte pături sociale sunt capabile de aceleași atitudini. Dar a generaliza asupra unor etnii întregi cred că nu este posibil, mai ales când interesele acestor etnii nu coincid.

Între 1869 și 1880 Bucovina era a cincea provincie după rata nașterii, dar în privința creșterii populației se situa pe primul loc.

În 1914 în Bucovina trăiau 120 000 *evrei,* aceștia devenind și proprietari de fabrici de bere și de zahăr, iar în 1888 cam 85% din cârciumi, berării și debite de spirtoase se aflau în mâinile lor. În viața socială și politică ei au participat pentru prima oară la alegerile pentru dieta locală. Pătura bogată orășenească s-a identificat mult cu pătura funcționărească germano-austriacă, judecătorii și funcționarii administrativi fiind în majoritate *germani. Evreii* dominau în comerț, în industrie și în meserii. Presa era un mijloc important de comunicare, amintindu-se de E. R. Neubauer, de ziarul „Bukowina" și de „Sonntagsblatt zur Unterhaltung und Be-

lehrung". Neubauer a pus la dispoziție spațiu pentru traduceri din literaturile române și ucraineană, care se aflau, ține cu tot dinadinsul să ne avertizeze E.T., la începuturile dezvoltării lor. Au fost stimulate tinere talente ca Teodor Lupu, K. E. Franzos și J. Fedkowicz. Apoi a apărut „Czernowitzer Zeitung" (1868), care propovăduia austriacismul. Colaborarea politică *germano-evreiască* a fost bună, ivindu-se numai contradicții neînsemnate înainte de apariția sionismului și a tendințelor naționale germane.

Mai dificil a fost cu *românii* „patrioți" (ghilimelele îi aparțin lui E.T.), care se simțeau atrași de România liberă, criticând Austro-Ungaria și pe evrei. Este clar că E.T. nu este capabil să înțeleagă sentimentele naționale și patriotice ale generației tinere bucovinene. E.T. revine la Aron Pumnul, care în 1851 a început să scrie cu litere latine. În politică românii bucovineni s-au împărțit în „centriști" și „federaliști". „Der Patriot" a fost publicat în limba germană. Se amintește și de serbarea de la Putna (1871). Proclamarea *independenței* depline a României în 1877, a provocat un mare entuziasm în Bucovina, unii elevi și studenți fugind în România pentru a se înrola ca voluntari în armata română, ceea ce a stârnit nemulțumirea președintelui Țării Alessani (probabil de origine română) și a fost interzisă intrarea ziarelor românești în Bucovina, ele fiind totuși introduse clandestin. În 1875 apăruse celebra broșură a lui M. Kogălniceanu „Răpirea Bucovinei" și au avut loc serbări la Cernăuți, iar contramanifestații la Iași.

În 1877 se produce arestarea celor 5 studenți, care trimiseră la Iași cunoscuta telegramă. Dar E.T. *nu* dă numele acestor 5 studenți : Ciprian Porumbescu (numele lui nu apare de loc în cartea lui E.T.), Constantin Morariu, Zaharia Voronca, Orest Popescu și Eugen Siretean. Și ni se pare că E.T. bagatelizează acest proces, în care acuzații au fost achitați, E.T. considerând că din punct de vedere politic bucovinean achitarea era oportună. E.T. citându-l acum pe C. Loghin, îl interpretează într-un mod demn de literatura absurdului : Dacă românii n-aveau bani pentru aducerea unor trupe de teatru, pentru editarea unor ziare sau reviste, atunci aceștia erau atât de slabi, încât nu puteau reprezenta o primejdie pentru imperiul habsburgic. În continuare E.T., bazându-se pe Erich Prokopowitsch, care scrie, după E.T., „just", susține că în propaganda „daco-romană" a intervenit o stagnare. Afirmația nu este justă, lupta a continuat cu vigoare. Nu înțelegem de ce E.T. întrebuințează acum termenul de „daco-romani" în loc de români, căci în acest context el sună a ironie. Că acest termen a fost folosit și de maghiari în Transilvania secolului trecut nu era un motiv pentru ca să fie folosit acum ironic de E.T.

Capitolul următor este închinat „Regionalismului dezvoltat în conflict cu naționalismul importat". Aici se susțin câteva opinii, care ar avea nevoie de o confirmare mai evidentă prin fapte și situații, nu numai de o susținere declarativă. În decursul unui secol s-ar fi dezvoltat conștiința de comunitate, care se exprima printr-o mândrie regională și un patriotism local, care poseda multe rădăcini. Munca constructivă efectuată împreună ar fi contribuit la crearea unei tradiții comune, căci în comparație cu regiunile vecine aici era mai bine dezvoltată ordinea de drept și toleranța religioasă. De asemenea și posibilitățile de ascensiune erau mai bune decât în Galiția, Basarabia și Moldova. S-ar fi creat deci o conștiință supranațională ! Este adevărat, s-a creat un naționalism local, o mândrie locală, un patriotism local, dar coloratura acestora nu era supranațională, ci națională. Și paradoxal, Universitatea din Cernăuți n-a contribuit la crearea unui patriot austriac, ci, în special, prin societățile studențești românești a contribuit la nașterea unui tineret intelectual al cărui vis era revenirea la România. Și citind presa vremii, presa românească bucovineană a acelor timpuri n-am putut găsi acel spirit de unitate totală, ci dimpotrivă expresia unor mari nemulțumiri. Se accentuează de E.T. că existau deosebiri între Bucovina și Galiția, dar ultima formație teritorială nu făcea parte tot din imperiul habsburgic ? Administrația centrală nu urmărea egalizarea bunăstării în toate teritoriile imperiului ? Oare nu era imperiul habsburgic un conglomerat de popoare, care trebuia să se prăbușească odată ?

În ceea ce privește egalitatea șanselor pentru toți bucovinenii, vom da un exemplu negativ, din multele : Dr. ILIE PITICARIU, pe atunci medic secundar definitiv la Spitalul Țării din Cernăuți a publicat în „Revista științelor medicale" (Vol. I. Anul XII, 1916, nr. 1, ianuarie, București) articolul : *„Organizația serviciului sanitar din Bucovina"*, din care aflăm că numai cetățenii austrieci puteau deveni medici de spital în Bucovina (ceea ce era normal), dar că erau obligați să fie absolvenți ai unei universități austriece. Or cele mai apropiate erau Lvov (care fusese polonizată) și Viena, la Cernăuți neexistând o facultate de medicină. Funcționa numai o secție de farmacie la Facultatea Filosofică. Dr. Piticariu a fost absolvent de la Viena, fiindcă i-au permis mijloacele financiare să poată studia în capitala Austriei. Dar câți tineri români capabili n-au putut să urmeze medicina, fiindcă mijloacele financiare ale părinților lor nu le permiteau acest efort bănesc.

După E.T. ar mai fi fost încă un element, care ar fi contribuit la dezvoltarea unui regionalism bogat în tradiții : venerarea habsburgilor. Aici este cazul să facem iarăși o observație generală foarte

simplă : un popor, o națiune nu este o masă omogenă de indivizi, ci este stratificată social. Există țărani, muncitori, intelectuali de toate categoriile, funcționari etc. Dar și în cadrul acestei stratificări există deosebiri de nivel cultural, de nivel politic, de înțelegere a situațiilor etc. Mai există apoi și oameni sinceri și oportuniști. Este normal că pentru cetățenii imperiului persoana împăratului era simbolul unității statale. Dar să nu uităm că secolul XIX a fost secolul naționalităților, deci și împăratul austriac, care era și rege al Ungariei și duce al Bucovinei etc. să fie de unii aprobat și de alții detestat, mai ales că chiar după E.T. existau deosebiri de nivel de trai flagrante între provinciile austriece. În afară de aceasta nimeni n-a făcut vreodată vreun sondaj în imperiu ca să se constate popularitatea împăratului. Iar în Bucovina era normal ca imigrantii și urmașii lor să fie credincioși împăratului. Fără acesta ei n-ar fi ajuns în Bucovina ! Dar populația românească autohtonă, în pătura ei politică *conștientă*, putea să fie adepta împăratului, mai ales după aparitia regatului României ? Incontestabil că *nu* !

După E.T. venerarea habsburgilor ar fi supravietuit și după căderea imperiului. Apare aici clar nostalgia după defunctul imperiu habsburgic. Era firesc ca la mulți imigranți să persiste imaginea vechiului imperiu. Acestea ar fi fost deci, după E.T., elementele unei doctrine culturale supranaționale și progresive, care împreună cu funcționărimea austriacă atentă la demnitatea și prestigiul ei, ar fi alcătuit un bastion puternic împotriva tendințelor centrifugale, care s-au manifestat de la înființarea Reichului german în 1871 de către Bismark și de la declararea independenței totale a României. Dar nu crede oare E.T. că era normal ca românii bucovineni să-și îndrepte privirile către România, tot așa precum și românii transilvăneni și-au îndreptat privirile către București. N-a apărut atunci lozinca : *„Soarele pentru toți românii de la București răsare“* ?

În secolul trecut viața culturală, universitară, teatrală vieneză a devenit un model pentru capitalele diferitelor „state“, care compuneau imperiul habsburgic. La Cernăuți era atrăgătoare atmosfera de oraș mic, agreabil, cu reprezentanții de teatru, concerte și reuniuni sociale în familie. Reprezentațiile de teatru aveau loc în limbile germană, română, polonă și ucraineană. Entuziasmat, Eminescu s-a atașat trupei Fany Tardini, ca să „scape“, după părerea lui E.T., „de viața monotonă de elev“. Regionalismul provincial se bucura de piesele lui Johann Nestroy, de operele vieneze și de acele „Gassenhauer“, șlagărele de pe vremuri.

Universitatea, profesorii sociabili și vesela viață studențească ar fi întărit aceste forțe unificatoare ! (Avem aici de a face cu o

evidentă exagerare a lui E.T., căci absoluta majoritate a asociațiilor studențești era alcătuită pe baze naționale ! ! !).

După E.T. pe la mijlocul anilor 1860 încep delimitările dintre români și ucraineni, apare panrusismul și panslavismul. Dar mai era încă determinantă societatea de limbă germană cu convingeri austriece. De aceea n-a avut succes încercarea studenților români de a prelua conducerea la „Akademische Lesehalle“ în locul studenților germani.

În anii 80 ai secolului trecut limba germană bucovineană era limba de conversație uzuală. Nici românii, nici ucrainenii nu aveau încă o pătură puternică de intelectuali, elite intelectuale, care să poată edita ziare, lipsindu-le și posibilitatea de a face abonamente suficiente. „Foaia Soțietății“ a apus fiindcă au lipsit sponsorizarea materială și abonamentele. Cititorii români se mulțumeau (! ?) (sau erau forțați de împrejurări să se mulțumească) de cele mai multe ori cu un calendar de casă. Se mai amintește de „Aurora Română“. Ucrainenii, care după recensământul din 1870 ar fi ajuns cea mai puternică etnie, n-au jucat, în contrast cu românii, nici un rol demn de a fi amintit. (Aici atragem atenția că referirea lui E.T. la recensământul din 1870 este *falsă*. Recensământul a avut loc în 1869. După limba maternă români era *207 000*, iar ucrainenii *186 000*, în *1880* s-a produs această inversare de *necrezut* : românii au scăzut la 190 050, iar ucrainenii au urcat la 239 690. Doar românii n-au plecat din Bucovina ! *Falsificarea este evidentă !* Vezi : *Ion I. Nistor, Istoria Bucovinei*, București, Humanitas, 1991).

Până la sfârșitul secolului XVIII cei mai buni dintre ucraineni s-au dedicat preoției, ei formând o mică minoritate și ca elevi și ca profesori. În schimb numărul intelectualilor români și evrei a crescut mereu, la fel personalul didactic din familii bucovinene germane și române. Și în dietă ucrainenii erau reprezentați în mică măsură, pătura lor intelectuală fiind relativ subțire, slabă. Crearea unei limbi literare ucrainene comune a avut loc relativ târziu. Ucrainenii erau divizați în ucraineni „vechi“ și „tineri“. Liceul ucrainean (de fapt germano-ucrainean) a apărut la Cernăuți *înainte* de cel germano-român. (În aceste licee unele obiecte se predau în limba germană, altele în limba română sau ucraineană).

Se citează periodice, ziare germane și poloneze. Este amintit studiul lui Kaindl despre huțuli. Despre revista „Candela“ se dau date greșite : Aceasta și-a încetat apariția la Suceava în 1945, nu la Cernăuți în 1947. Apoi E.T. se arată nemulțumit de faptul că primind ajutoare din România și Rusia la începutul secolului nostru, elevii și studenții săraci s-au pus în slujba *agitației naționale* în favoarea unui stat, care tocmai atunci luase naștere (= România)

sau care de abia urma să fie creat (= Ucraina). În ceea ce privește conflictul clerical româno-ucrainean, E.T. se situează de partea ultimilor. E.T. se exprimă greșit în legătură cu „seminarul" teologic. La Cernăuți n-a existat decât „Institutul Teologic", iar apoi „Facultatea de Teologie", prin „seminar" teologic înțelegându-se căminul studențesc teologic.

E.T. deplânge soarta ucrainenilor din Austria, căci după sârbi ei aveau cel mai mare număr de analfabeți.

Cu timpul a avut loc o asimilare lingvistică a *evreilor*, despre care s-a mai amintit, aceștia devenind propagatori ai valorilor culturale germane, activând cu succes în presă, teatru și muzică, iar la universitate numărul lor ca studenți devenea tot mai mare. Însă între 1860 și 1880 sute de evrei au emigrat în Palestina. Au existat și evrei naționaliști. Evreii, fiind și ei împărțiți în două tabere, nu exista nici la ei nici unitate culturală, nici politică, în schimb ei dispuneau cu adevărat de o puternică clasă de latifundiari, de proprietari de întreprinderi economice și de liber profesioniști. S-a ivit și un conducător politic național : Mayer Ebner. În schimb evreii liberali erau de partea germanilor. Dar apărând sionismul, despărțirea de interese germano-evreiască a fost mai blândă.

La mijlocul anilor 80 ai secolului trecut ideile iluminismului de nuanță josefinistă au început să pălească, devenind necesare unele reforme.

La români a apărut în 1885 societatea „Concordia", apoi în 1892 Partidul Național Român. Și și-au făcut apariția și forme de antisemitism. Este amintit apoi Gh. Bogdan-Duică și Gazeta Bucovinei. Este scoasă în evidență activitatea *Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina*, care sub conducerea secretarului ei Ștefan Saghin a marcat un astfel de avânt, încât a putut să servească drept *model* pentru celelalte etnii, ajutând prin burse elevi, studenți și meseriași români. La Suceava era importantă societatea „Școala Română", care a dus o activă propagandă „dacoromană" (de ce E.T. nu spune „românească". În contextul cărții această sinonimie are un caracter foarte puțin prietenos). Se mai afirmă că la Suceava grecii au fost asimilați de români, dar nicăieri nu se menționează deznaționalizarea românilor de către ucraineni. La Suceava a activat și „Clubul Român". Au fost înființate internate de elevi români la Cernăuți, Suceava și Siret. Iar la Cernăuți Societatea pentru cultură a cumpărat Palatul Național din Piața Unirii 3. Erich Prokopowitsch, citat de E.T., notează că numeroase societăți românești, în special internatele școlare au primit ajutoare bănești din partea statului austriac.

Ca și românii, și evreii, pătrunși de un puternic sentiment de solidaritate, s-au dezvoltat mult, construindu-și un spital propriu, înființând societăți pentru săraci etc. Ca populație, după E.T., cel mai împestrițat ar fi fost Suceava. (Credem însă că Cernăuții erau și mai împestrițați.)

În 1893 a demisionat guvernul central Taaffe, urmând o perioadă de instabilitate politică. Ai impresia că E.T. este nemulțumit de cerințele tot mai mari ale cehilor, polonezilor și ale slavilor de sud. Și în Bucovina etniile s-au reunit în organizații naționale. Începuse de fapt o dezvoltare fatală, dar inevitabilă pentru destinul imperiului habsburgic. În Bucovina s-a format cu ajutorul unor profesori universitari acel „Verein der Christlichen Deutschen", („Societatea germanilor creștini". Deci separare de evrei !). E.T. trece apoi în revistă activități germane : „Der Bukowiner Bote", „Bukowiner Nachrichten", serbări culturale (Goethe, 1899), activități ale germanilor. În timp ce în alte regiuni ale imperiului bicefal regionalismul crescând a dus la lupte naționale virulente, în Bucovina situația era stabilă. Așa vede lucrurile E.T. A fost un timp aparent liniștit. Dar contradicțiile mocneau și se exprimau nu prin violență, ci prin presa vremii.

Urmează un capitol cu un titlu semnificativ : Tensiuni sociale și compromisul național. Am mai amintit faptul că E.T. recunoaște că din punct de vedere economic Bucovina a rămas o țară subdezvoltată. Dar unora nu le-a plăcut nici atmosfera spirituală. E.T. îl citează pe Johann Mikulicz-Radecki, un cunoscut profesor de chirurgie, care în 1899 a scris din Königsberg o scrisoare, unde se arăta fericit că a plecat din Bucovina, deoarece dacă ar fi rămas la Cernăuți, ar fi fost în continuare tot atât de „kleinlich" (meschin, îngust, pedant) ca și întreaga societate cernăuțeană. (Acest citat vine în totală contradicție cu laudele aduse atmosferei cernăuțene de același E.T.). A fost criticată și lipsa căminelor pentru copiii găsiți, unde să fie aduși și copiii nelegitimi. Modernizarea agriculturii nu s-a realizat la țăranii germani. Puterea de cumpărare nu s-a mărit, așa că diferențele dintre nivelul orașului și cel al satului s-au mărit, agravând tensiunile sociale. În afară de aceasta burghezia cultă a manifestat tendințe centrifugale, așa că privirile au început să fie ațintite, după caz, către București, Kiev, Cracovia, Viena, Berlin și Palestina, ceea ce însă n-a dus la o reducere a activității culturale, toate etniile avându-și casele lor naționale, case de lectură și societăți studențești.

Monarhia austro-ungară se afla într-o *criză*, fiind în secolul naționalităților o formațiune neviabilă, trebuia înfăptuit dreptul popoarelor la autodeterminare, mergând până la completa separare.

S-au încercat diferite teoretizări ale problemei pentru a scoate din impas imperiul.

Una dintre acestea a fost cea a lui *Aurel C. Popovici*, autorul cunoscutei lucrări : „*Die Vereinigten Staaten vom Grossösterreich*" (Leipzig, 1906), în care apare concepția federalistă a lui A.C.P., care tindea la formarea unor state naționale cu constituție proprie. În felul acesta s-ar fi putut rezolva și problema relației între centralism și federalism : „Dar între centralismul extrem și federalismul extrem există o cale de mijloc, aceea care duce la statul federal. Statul federal este anume o formă de stat centralistă, tocmai în măsura în care poate fi garantată stabilitatea și puterea unui imperiu ; iar federalist sau descentralizat în măsura în care este neapărat nevoie pentru dezvoltarea liberă a naționalităților ajunse la majorat". Dar imperiul s-a prăbușit la sfârșitul primului război mondial.

Să ne întoarcem acum la românii din Suceava, care erau foarte activi, stimulați și de apropierea de România și de vestigiile istorice ale fostei capitale moldave. (E.T. nu evidențiază însă în acest context și activitatea românească cernăuțeană). O activitate de trezire a conștiinței naționale a avut loc prin „Revista politică", iar apoi prin „Gazeta Bucovinei". S-a simțit și influența transilvănenilor persecutati de unguri. (Valeriu Braniște). Sub influența indirectă a lui N. Iorga va apare „Junimea literară". Dar oricât de mari ar fi fost eforturile depuse pentru realizările propriilor etnii, susține E.T., n-au fost uitate instituțiile de interes comun. (Dar această atitudine era ceva *absolut* normal. Nimic neobișnuit !).

În 1908 a fost înființat la Coțmani (Cozmeni) un liceu germano-ucrainean, iar la Vijnița un liceu *pur* ucrainean. Notăm aici că până în 1919 în Bucovina *n-a existat* nici un liceu *pur* românesc. A apărut, după cum am mai amintit, și o mișcare națională sionistă, cu partizani sioniști, dar și adversari antisioniști. La populația germană nu s-au semnalat frământări intestine atât de îndârjite ca la evrei. Aurel C. Popovici în cartea sa evidențiază subjugarea românilor în Transilvania și lupta acestora împotriva maghiarizării. (Dar nu era împăratul Austriei în acelaşi timp și regele Ungariei ?). În același timp, după părerea lui E.T., în Bucovina domnea o viață idilică, armonia naționalităților, excepție făcând *cercurile radicale iredentiste ale tineretului român* și ucrainean, care tindeau spre „alipirea" la un stat național. În ceea ce îi privește pe ucraineni acest stat încă nici nu exista, iar în ceea ce se referă la români termenul de „alipire" este necorect. Este vorba de fapt de „revenirea" Bucovinei în cadrul statal, de unde fusese *smulsă* în 1775.

Iar cei ce propăvăduiau revenirea nu erau cercuri radicale, ci români *conștienți* de datoria lor față de *neam și țară !*

În 1908 N. Iorga a fost împiedicat să intre în Bucovina, el, deșteptătorul, făuritorul unor vise mari-românești. Curios este faptul că *trezirea conștiinței naționale*, este, după E.T., o atitudine de *import*, care a cuprins toate etniile. Prin această afirmatie a lui E.T. se nega dreptul românilor bucovineni la autodeterminare, la dreptul de a reveni la patria mamă ! Iar ucrainenii (E.T. accentuează că ei formau cea mai numeroasă etnie. Dar statisticile executate neștiintific, după cum a arătat Radu Grigorovici, nu ne pot servi drept ghid sigur ! Ele au fost astfel alcătuite ca să desfigureze realitatea !) nu aveau poziții de conducere în biserica ortodoxă, ei fiind sprijiniți și de emisari ruși, care făceau propagandă.

În ceea ce-i privește pe *germani*, Kaindl a făcut un apel în 1910 la o unire organizatorică regională, ei având o dezvoltare națională *nestingherită de nimeni*. Prin aceasta se recunoaște că alte etnii au fost *stingherite* în dezvoltarea lor. Interesant este faptul că R.F. Kaindl dorește organizarea germanilor din Bucovina în fond după modelul românilor. Deci austrogermanii au luat drept model pe românii cu doctrina lor de așa-zis import. De fapt această doctrină există mai de mult în Transilvania, deci tot în cadrul imperiului habsburgic. Deci nici în acest accept nu putea fi vorba de „import". Kaindl a pretins că germanii s-ar fi ocupat în Bucovina până atunci mai mult de munca lor culturală. Primul congres al germanilor din Carpați a avut loc la Cernăuți în 1911. Karl Emil Franzos îi avertizase cândva pe germani că alte etnii îi urăsc temându-se de ei. E.T. apreciază că bucovinenii au fost întotdeauna oameni dispuși la compromisuri.

Ultimul sistem electoral austriac bucovinean a fost mai complicat decât oricare altul din monarhie.

Evreii formau 12,9% din populația Bucovinei, mai mult decât în oricare altă regiune habsburgică.

Impulsuri pentru o reformă generală se regăsesc la Karl Renner cu acordul („compromisul) morav (1905). Din 1909 au început căutările unor soluții pentru problemele imperiului. Frecventarea cursurilor de către studente la universitate fusese aprobată în anul de studiu 1897/1898, în 1903 de acum o treime din numărul auditoriului fiind de sex feminin. Din 1904 s-au ținut cursuri universitare populare, o nouă legătură între universitate și populatie. (Aceste cursuri au continuat și în perioada interbelică). Din 1909/1910 astfel de cursuri s-au ținut și la Rădăuți, Siret și Suceava. Au avut loc si cursuri pentru muncitori. Diferitele societăți culturale au organizat și ele manifestări culturale în limbile germană, română,

ucraineană, polonă și idiș. De ex. Societatea Muzeului Țării etc. E.T. consideră că universitatea cernăuțeană a fost „binevoitoare" atunci când a creat pentru Ion I. Nistor o catedră de istorie sud-esteuropeană, catedra de istorie esteuropeană fiind deținută de ucraineanul Milkowicz. Iar primii absolvenți „sub auspiciis imperatoris" ai universității în 1891 și 1993 au fost Ioan (scris Johann) Stârcea și Basilius (Vasile) Gaina, apoi în 1912 Romulus Cândea, ceilalți fiind evrei, armeni, polonezi, germani. La fel și decanii și rectorii au fost de naționalități diferite. La Cernăuți Raimund Friedrich Kaindl a fost al doilea profesor de origine bucovineană, E.T. citând diferiți profesori, care au avut o activitate și științifică și politică. La universitate și la liceu nu erau permise manifestările extremiste.

În dieta (parlamentul) Bucovinei românii formau o fracțiune puternică, iar din 1864 până în 1918 „Landeshauptmann", adică șeful administrației autonome a Țării a fost un român. Ucrainenii au câștigat o influență mai mare o dată cu apariția pe scena politică a lui Coco Wasilco, un român care a trecut la ucrainism. Amintit este și Partidul democrat al lui Aurel Onciul, a cărui activitate este elogiată de E.T. și care, după Erich Prokopowitsch, a reprezentat o politică de sinceră *loialitate* față de statul și guvernul austriac. Figura lui Aurel Onciul este criticată de istoriografia românească. A fost în fond un exaltat, încrezut, naiv și înfumurat. În istoriografia apuseană s-au dat amănunte biografice incorecte despre A. Onciul. Că ar fi fost arestat la Iași, că nu ar mai fi avut voie să se întoarcă în Bucovina și că ar fi avut domiciliu forțat la București. În realitate n-a fost arestat la Iași, în 1919 se afla la Vatra Dornei, iar la București nu a avut domiciliu forțat, ci a practicat avocatura.

Cu mirare citează E.T. faptul că în 1913 au apărut mai multe tipărituri în limba germană la Cernăuți decât la Salzburg !

La începutul secolului XX nici una dintre cele 4 etnii mai mari din Bucovina nu mai forma un bloc unit, căci doctrinele moderne și gândirea pragmatică au depășit progresiv barierele unei gândiri naționaliste înguste. (E.T. însă nu ne explică nicăieri ce înțelege dânsul prin „naționalism". Iar faptul că extremismele naționale au existat în Austria și Germania prin anii 1933 pare să-i fi scăpat din vedere lui E.T. Să fi uitat cumva de Hitler ?). Iarăși o repetare : În Bucovina relațiile interetnice n-au fost otrăvite de urmările sociale ale diversității etnice. Să repetăm deci și noi că explicația o găsim în firea toleranță și pașnică a românului ! ! E.T. apreciază că posibilitățile de înaintare socială erau favorabile. Viața culturală înflorea. Bineînțeles ! *Era pace ! !*

În 1910 a concertat la Cernăuți Pablo Casals. Societățile muzicale trezeau gustul pentru muzică. Exista o legătură între Cernăuți și Viena, unde se afla o colonie de bucovineni : Eusebiu Mandicevschi, Joseph Gregor, Leopold Jacobson, Eduard Amseder. Iar la Cernăuți au venit studenți teologi sârbi și bulgari. Studenții erau atrași și de specialitatea „Farmacie" de la Facultatea Filosofică. În schimb E.T. nu este interesat de contribuțiile culturale românești bucovinene, cu excepția lui Eusebie Mandicevschi.

10. Bucovina după 1914

Următorul capitol al cărții lui E.T. ne intrigă prin titlul său : Bucovina de la izbucnirea primului război mondial, apărarea îndârjită a independenței și alipirea la România. Ne întrebăm ce poate să însemne „Apărarea îndârjită a independenței" ? Pentru aceasta ar trebui să avem în vedere istoriografia de limba germană. Noi am prezentat în aceste pagini problema imoralității ocupării Bucovinei, pentru cercetătorii apuseni această problemă nu se pune, fiind considerată — un act normal, cu atât mai mult cu cât acești cercetători consideră că acest teritoriu este turcesc, Moldova fiind o provincie turcească. Pe același plan este pusă de aceeași cercetători de limbă germană și revenirea Bucovinei la patria mamă, România, această revenire nefiind decât o anexare a unui teritoriu austriac ! ! ! Unii mai pun problema că poate în 1918 bucovinenii luați în ansamblu ar fi dorit să-și creeze un stat independent, cu atât mai mult cu cât nimeni nu a făcut sondaje în legătură cu această posibilitate, după dispariția imperiului habsburgic. Totuși se recunoaște că datorită vecinătății românilor, a polonezilor și a ucrainenilor acest lucru n-ar fi fost posibil. Astfel gândită problema, partea din titlu : Apărarea îndârjită a independenței ar însemna că soldații bucovineni au luptat pentru independența Bucovinei ! Probabil fără să fie conștienți de aceasta ? ? ? ?

E.T. remarcă faptul că Bucovina la începutul primului război mondial s-a găsit într-o stare precară, fiindcă România, contrar obligațiilor sale din tratate, nu vroia să intre în război, Antanta promițând să „*cedeze* României teritoriile austro-ungare : Transilvania, Banatul și Bucovina". Făcând istoricul intrării trupelor țariste în Bucovina, E.T. notează că celebrul cercetător Sven Hedin l-a caracterizat pe generalul Ed. Fischer drept un „Andreas Hofer al Bucovinei". Dar o asemenea comparație între „călăul" Bucovinei și luptătorul tirolez pentru libertate este cel puțin deplasată. Că

la Cernăuți evreii *nu* au fost terorizați de ocupanții țariști se datorește mitropolitului (român) Vladimir Repta, care, după E.T., a fost totdeauna un austriac loial, dar care în interesul populației a făcut unele concesii. Teza lui E.T. nu poate fi susținută. Mitropolitul Repta a fost un patriot bucovinean, dar nu austriac.

E.T. susține de asemenea că huțulii au fost tirolezii răsăritului și că în timpul luptelor în Carpați a existat o solidaritate între soldații germani, români huțuli și evrei, românii bucovineni fiind în cea mai mare parte loiali și prieteni ai Austriei, ceea ce a făcut ca în primii doi ani ai războiului să aibă loc numai puțin dezertări, deși românii bucovineni emigrați în 1915 la București au început să agite (!!!) ideea unirii cu România. (Se pune însă întrebarea dacă E.T. și-a dat seama, cât este de greu să dezertezi ! ? Apoi : unde era să dezerteze românii ?). În iunie 1915 s-a înființat la București „Asociația bucovineană", care milita pentru intrarea României în război altăuri de Antantă.

În citata carte *„Destrămarea monarhiei austro-ungare"*, în articolul citat, se mai scrie : În ultima sa carte, apărută postum la Lausanne — Paris, în 1918, „La question romaine en Transylvanie et en Hongrie", Aurel C. Popovici conchide la ultima pagină a unui studiu scriu în 1916, că ideile federaliste ale grossösterreichiștilor au eșuat iar Austro-Ungaria e menită prăbușirii. Tot în același studiu se concluzionează : „Ceea ce caracterizează perioada 1900—1918 în Austria în elaborarea problemei naționale este tocmai avalanșa de „planuri", „proiecte", „propuneri", „reforme" federaliste, trialiste, central-europene, pangermaniste etc., neputincioase să rezolve problema, pentru că toate porneau de la premisa menținerii imperiului în granițele existente și se opuneau însăși dezvoltării realității obiective, care tindea spre formarea statelor naționale".

Și în Bucovina unii (!!!) români au îmbrățișat ideea unirii. Apoi E.T. mai povestește câte ceva din istoria luptelor din Bucovina.

Tranziția de la administrația austriacă la cea românească nu s-a produs fără ciocniri, fără greutăți, dar în comparație cu evenimentele turbulente din alte regiuni habsburgice, ea *a fost realmente pașnică*. Românii (corpul didactic, clericii și funcționarii) doreau unirea. (De fapt mai corect spus este *„revenirea"* la patria mamă). (De vreme ce în 1775 teritoriul a fost răpit, el în 1918 s-a întors, a revenit în granițele firești !).

La 4 oct. 1918 Constantin Isopescu — Grecul a pledat în parlamentul de la Viena în favoarea unei statalități românești în cadrul monarhiei bicefale. Dar E.T. nu amintește de riposta dârză a lui Gheorghe Grigorovici. Citâm după *Ion I. Nistor :* Mai categorică era declarația deputatului socialist *Gheorghe Grigorovici*, care ur-

mând la cuvânt după Isopescu-Grecul cerea ca Bucovina să fie restituită patriei, din care a fost dezlipită acum 140 de ani într-un fel absolut condamnabil din punct de vedere al dreptului ginților. *Din țară românească ce a fost, Bucovina, pe cale artificială, a devenit țară poliglotă"*. Iată că și Gheorghe Grigorovici condamnă imoralitatea răpirii Bucovinei, cerând dreptate istorică pentru poporul român. Iată deci că cei care fac abstracție de judecata morală în istorie trebuie condamnați cu toată asprimea. Nedreptățile istorice trebuie înlăturate. E.T. nu amintește de loc de valul de indignare ce a urmat în Bucovina și în cercurile refugiaților români din România și la voluntarii bucovineni de la Kiev în legătură cu împăciuitorismul deputaților români bucovineni de la Viena : Isopescul — Grecul, Alexandru Hurmuzachi, Teofil Simionovici, Gheorghe Sârbu și Aurel Onciul. Singurul care a reprezentat cu *demnitate* Bucovina a fost Gheorghe Grigorovici. E.T. susține că majoritatea populației bucovinene dorea rămânerea în cadrul imperiului habsburgic. Dar cum putea să rămâie într-o corabie, care se scufunda ? La *27 Octombrie 1918* a avut loc Adunarea Constituantă Românească, când s-a consfințit separarea Bucovinei de imperiul habsburgic, proclamarea dorinței de unire într-un stat național românesc. Situația politică degenerând, iar românii nedispunând de forțe militare, Iancu Flondor a fost nevoit să apeleze la ajutorul armatei române. (Vezi *Mircea Grigoroviță. Unirea Bucovinei în „Monitorul Bucovinei"*, în : Buletinul Fundației Culturale „Iancu Flondor". Anul I, nr. 1 — Noiembrie 1992. Iancu Flondor — Eroul Bucovinei, Chișinău, Editura Spafarii, 1992).

Până la sosirea armatei române, între 5 și 11 nov. 1918 au fost zile turbulente, deoarece soldați neromâni au străbătut sate și orașe, jefuind și împușcând. (E.T. nu dorește să ne spună de ce naționalitate au fost acești soldați, deși știe foarte bine ! ! Și toată lumea știe cine au fost ! !). E.T. își permite observații jignitoare și neadevărate în legătură cu ținuta trupelor române, atunci când acestea au intrat în Cernăuți. Mai trăiesc încă martori ai acelei zile, care își aduc aminte de felul cum s-au prezentat la Cernăuți soldații români. Și mărturia lor *nu* concordă cu descrierea făcută de E.T.

Cu sosirea armatei române la Cernăuți la *11 Noiembrie 1918* s-a reinstaurat liniștea. La *28 Noiembrie* a avut loc Adunarea, care a consfințit *revenirea* Bucovinei la patria mamă. Evreii nu au participat la adunare, ci români, germani, polonezi și reprezentanți ai unor comune ucrainene. E.T. este de părere că meritul unei tranziții ordonate i-a aparținut contelui Josif Etzdorf, guvernatorul Bu-

covinei. Dar acesta a refuzat să predea administrația lui Iancu Flondor, nefiind apoi în stare să stăpânească *haosul*, care a urmat refuzului.

Tendențioasă este și aprecierea făcută de E.T. că *structura internă* a României a fost împovărată de înglobarea unor mari grupuri de minorități din provinciile revenite la România (E.T. le numește „dobândite"). Aprecierile, care urmează, sunt cu totul nejuste și părtinitoare, iar E.T. pare a nu-și aduce aminte de felul cum a avut loc răpirea Bucovinei. Încadrarea noilor provincii în statul român s-ar fi făcut mai greu decât și-au închipuit mulți români. În 1918 prin „anexarea noilor provincii", România s-ar fi transformat într-un stat multinațional. Înainte România fusese un stat național. Iar noul stat multietnic a crezut că printr-o „românizare" forțată va rezolva toate problemele. (În primul rând E.T. nu ne explică ce înțelege el prin „românizare", iar în al doilea rând caracterizarea României ca „stat multinațional" se identifică perfect cu comunismul internațional, care dorea dezmembrarea României).

E.T. continuă : A fost instaurată cu toată puterea o politică de asimilare forțată, care a lovit cu duritate nelimitată învățământul german, ucrainean și evreiesc. De ce E.T. nu se referă și la polonezi, pe care se pare că nu-i prea agrează ! Dar nu era normal ca limba română să-și reintre în drepturile ei, după uzurparea din 1775. În 1775 limba Moldovei era limba română. Acum în 1918 ea revenea. În afară de aceasta în școli s-a introdus după 1918 limba română în mod progresiv, câteva serii de elevi terminând școala după sistemul austriac. Dar să revenim la învățământul austriac, unde n-a existat un învățământ pur în limba maternă, ci un învățământ bilingv, utracvist, în care o parte dintre materii erau predate în limba maternă, iar altele în limba germană. Cu o singură excepție, după cum am amintit școlile nu erau deci pur naționale. Revenind la învățământul interbelic trebuie să subliniem libertatea pe care au avut-o toate etniile de a-și înființa școli particulare, unde elevii puteau să-și învețe limba maternă. Apoi ne întrebăm dacă vreunui elev minoritar i s-a interzis să frecventeze o școală românească. Bineînțeles că nu ! Așa de ex. Paul Celan și Emanuel Weissglas, evrei de origine, au frecventat mai mulți ani Liceul Mitropolitul Silvestru din Cernăuți, care era finanțat de Fondul Religionar Ortodox-Român. Ba mai mult, ei au fost și premianți în clasele lor. Nimeni nu i-a urmărit pentru faptul că erau evrei și de religie mozaică. Și același lucru s-a întâmplat și cu copiii ucraineni, polonezi, germani etc., care cu toții au putut să frecventeze școlile statului român, fără nici-o discriminare.

În continuare E.T. ne surprinde cu o afirmație uluitoare : În regiuni curat ucrainene au fost aduși coloniști români din vechiul regat. Ar fi fost foarte bine dacă E.T. ne-ar fi indicat exact localitățile și numărul coloniștilor. (Ne aducem aminte numai de colonia I. G. Duca). Dar ne miră de tot această observație, când din toată expunerea lui E.T. a rezultat clar că istoria politică a Bucovinei habsburgice este de fapt *istoria colonizării* ei cu elemente neromânești, înfăptuită de administrația austriacă. Dar probabil că ceea ce le era permis stăpânilor austrieci, le era interzis românilor după 1918. Dar mai este o problemă : Oare aceste localități, devenite pur ucrainene, n-au fost poate la origine românești ?

E.T. are și o mare satisfacție citându-l pe marele romanist Gustav Weigand, care încă de la începutul secolului nostru a putut constata că în comunele bucovinene mixte, românii se lasă ușor slavizați, chiar și acolo unde ei dispun de o mare majoritate, ucrainenii formând inițial numai o mică minoritate. G. Weigand a constatat că românii vorbeau bine limba ucraineană. Acceptând constatarea lui G. Weigand, E.T. ar trebui să accepte și faptul că teritoriul dintre Prut și Nistru n-a fost ucrainean, ci ucrainizat prin asimilare. (Iată deci și un alt aspect al ucrainizării Bucovinei, pe care E.T. nu-l evocă. De fapt termenul de „ucrainizare" nu apare în cartea lui E.T., iar cel de „germanizare" o singură dată). (Despre problemele ucrainizării vezi și articolul lui *Marin Olaru : „Aurel Onciul și revista „Privitorul"*, în : Analele Bucovinei, An I, nr. 2/1994. În același număr și *Tudor Mocariu* cu *„Rudolf Wagner și Bucovina. Între principalitate și părtinire"*). Stăpânirea românească avea tot dreptul să încerce să-i reromânizeze pe românii, care în timpul stăpânirii habsburgice deveniseră ucraineni. Stăpânirea românească n-a încercat în nici un fel să-i românizeze pe ucraineni.

Următorul capitol al cărții lui E.T. este intitulat foarte „sugestiv" și *neobiectiv* : Restrângerea drepturilor minorităților în cadrul politicii de românizare. După ce E.T. și-a manifestat tot timpul un entuziasm nestăvilit pentru realizările dominației habsburgice, ne-am fi așteptat ca acesta să caracterizeze pe scurt și perioada interbelică cernăuțeană, care în scurtul răstimp de 20 de ani, a avut destule realizări edilitare, dar despre aceasta nu aflăm nimic, absolut nimic, deși Cernăuții au progresat din toate punctele de vedere foarte mult. Această tăcere este foarte elocventă, fiindcă prezintă un punct de vedere. A vrut oare autorul să producă un efect de contrast, printr-o omisiune vădită : Pe de o parte soarele strălucitor habsburgic și noaptea adâncă pe de altă parte ? Dar chiar E.T. a arătat deschis și multe pete pe acest soare ! (Sursa de inspirație i-a fost Erich Prokopowitsch).

Noii „stăpâni" („Machthaber" în limba germană are înțelesul de cineva, care își exercită puterea în mod dictatorial), care au „declasat" minoritățile, au contribuit la faptul că, înainte de toate, ucrainenii și evreii se vor simți atrași de propaganda comunistă. (Câteva observații : „Noii" stăpâni erau românii, adică cei care fuseseră stăpâni și înainte de 1775. Deci nu s-ar putea spune că erau noii, ci „vechii", care au reintrat în drepturile lor. Este foarte adevărat că evreii și ucrainenii s-au simțit atrași de propaganda comunistă. La unele procese intentate comuniștilor printre acuzați s-au aflat și tinere evreice din familii de milionari evrei bucovineni !). A apărut cenzura, în special pentru ziarele evreiești. (Ca și când în imperiul habsburgic n-ar fi existat cenzură !). Dar nu știm cum se face că periodicele minorităților nu numai că n-au dispărut, ci dimpotrivă s-au înmulțit și prosperat în perioada democratică a Bucovinei. Iar în ceea ce privește viața economică, *C. Loghin* nota în 1936 că „cele mai multe fabrici din Cernăuți *au luat ființă după unire*. Ele sunt până azi (= 1936) aproape exclusiv în mâini străine". Majoritatea comercianților erau evrei.

Iar în ceea ce privește limba să dăm un exemplu semnificativ : Apariția la Cernăuți a revistei medicale : *Cernăuți medical*. În timpul stăpânirii habsburgice nu apăruse la Cernăuți nici o revistă medicală. De ce este interesantă tocmai această revistă, care a apărut între anii 1934 și 1940. Fiindcă este rodul colaborării dintre medicii militari români și medicii minoritari, în special evrei din Cernăuți. Revista a apărut la 1 noembrie 1934 cu subtitlul de *„Revistă lunară de medicină generală"*. Fondatorul și directorul revistei a fost medicul docent generalul dr. Gheorghe Pârvulescu din Iași, redacția și administrația a aparținut dr. Bartolomeu Tarjan, sediul revistei aflându-se la Cernăuți, str. Alexandru cel Bun 5 A. Din această revistă aflăm cât de *tolerantă* a fost administrația românească în ceea ce privește întrebuințarea limbii române. La Societatea Medicilor din Bucovina, la 28 febr. 1936 noul președinte, dr. Leo Meidler a anunțat „o inovație demnă de a fi pomenită" : „În câteva luni dezbaterile în adunările generale vor avea loc în *limba statului* (= limba română). Conferințele în limba română sunt cu deosebire bine venite. Procesele-verbale vor fi redactate numai în limba română. Fac apel ca membrii prezenți să nu rămână indiferenți la vorbele mele și să nu le lase fără ecou", a spus dr. Leo Meidler. Deci la Societatea Medicilor din Cernăuți limba română a fost introdusă de abia în 1936, până atunci limba germană fiind întrebuințată la ședințele societății. Credem că acest exemplu spune mult ! Iar germanii, din națiune dominantă au devenit, după cum era de fapt, normal, o minoritate, care era mai bine situată

în „lupta" (expresia îi aparține lui E.T.) pentru drepturile garantate de constituție și pentru păstrarea propriei culturi, fiind mai bine organizați și având o puternică elită intelectuală. S-a cerut atunci o universitate germană (neaprobată) și un teatru german pentru România, care a fost apropat. Ni se descrie apoi viața germanilor, care au devenit cetățeni loiali ai statului român. E.T. este nevoit să recunoască faptul că românizarea școlilor a fost *parțială*. A vorbi însă despre „românizare" este cel puțin neloial. Limba română nu făcea altceva decât să revină la drepturile ei vechi ca limbă dominantă.

Iar membrii corpului didactic, care nu cunoșteau limba română, nu au fost scoși din învățământ, ci aceste cadre didactice au urmat la Cernăuți cursuri de limba română, aceasta fiind introdusă treptat ca limbă de predare. De rea credință este afirmația că examenele de limba română au fost utilizate pentru a îndepărta profesorii minoritari din învățământ. Mai mult, pentru ca profesorii minoritari să învețe mai ușor și mai repede limba română, ei au fost transferați pentru un timp la licee din vechiul regat, într-un mediu curat românesc. Până la 28 iunie 1940 la toate liceele statului din Bucovina au *funcționat* și profesori minoritari de toate etniile. Astfel de ex. la Liceul Ortodox de băieți (viitorul liceu Mitropolitul Silvestru) din Cernăuți în anul școlar 1928/1929 au funcționat următorii profesori minoritari : Victor Barleon, Teofil Brendzan, Eduard Csato, Șloima Drimmer, Leon Gabor, Isac Hirsch, Josif Luczka, Iacob Sauer, Maximilian Singer, Leon Volschi. (Isac Hirsch era profesor de religie mozaică. (Vezi : *Anuarul LV al Liceului ortodox de băieți Cernăuți pe anii școlari 1928/29, 1929/30 și 1930/31*. Cernăuți, 1935). Iar la Liceul de fete nr. 2 din Cernăuți în anul școlar 1923/1924 au funcționat următorii profesori minoritari : Josif Frank, Pepi Gingold, Teodora Gruber, Agata Grüspann, Isaac Hirsch, Iuliu Hudeczek, Hedwig Kochanowska, Mayer Körner, Sara Lerchenfeld, Natalia Schmucker, Isabella Singer, Berta Sternberg, Antonia Zothe, Eisic Birnbaum, Isidor Klüger, Anton Koller, Alexandru Kuzmany, Herbert Rückemann, Hermann Sternberg, Bronislaw Urbanski, Emil Weillisch. (Vezi *Anuarul Liceului de fete nr. 2 în Cernăuți, pe anul școlar 1923/1924*. Cernăuți, 1924). (Am dat numai două exemple. Dar ele se pot înmulți). De asemenea și în învățământul primar au funcționat învățători minoritari. A vorbi departe de realități nu este corect. Apoi este *greșită* afirmația lui E.T. că partidul liberal a guvernat în România între 1892 și 1928. E.T. îl acuză și pe cunoscutul ministru al învățământului C. Angelescu că a fost un adversar al minorităților.

Paradoxal, E.T. susține că privarea riguroasă de drepturi a tuturor minorităților a avut drept consecință o viață *înfloritoare* a societăților și asociațiilor, înființându-se și organizații de tineret. Totuși nu înțelegem un lucru : S-a tot vorbit de privarea totală de drepturi a tuturor minorităților. Dar în ce a constat această despuiere de drepturi ? Căci dacă toate minoritățile ar fi fost lipsite de drepturi, atunci toți minoritarii ar fi trebuit să ajungă cerșetori ! Și, slavă Domnului, aceștia nu au dus o viață plină de lipsuri, ci dimpotrivă ! Că au existat și oameni săraci este adevărat, dar ei aparțineau tuturor etniilor !

Până la urmă suntem informați că minoritarii au avut o activitate culturală, care a avut în vedere din proprie inițiativă, cultivarea limbii materne. I-au împiedicat cumva autoritățile române pe minoritari să-și desfășoare activitățile culturale ? Ziarele vremii dovedesc totala libertate culturală a minorităților.

Iar cinematografele din Cernăuți și-au publicat în perioada interbelică și afișele și programele în două limbi : română și germană.

Absurdă ni se pare supărarea lui E.T. provocată de consecventa rebotezare a numelor străzilor (dar era o situație foarte normală !), de „românizarea forțată" a numelor firmelor. (Oare firmele nu trebuiau scrise în limba română ? În timpul stăpânirii austriace firmele erau scrise în limba germană. Nu existau străzi și firme scrise în limba română). Aceste nemulțumiri precum și afirmația că plasarea unor monumente românești în piețe publice ar fi trezit nemulțumire la populația orașelor sunt semne vădite de șovinism. Chiar și Monumentul Unirii din Piața Unirii din Cernăuți (astăzi nu mai există), care ar fi fost un „Kitsch naționalist" s-a bucurat de ironiile deplasate ale lui E.T. (Despre Monumentul Unirii vezi : *M. Petrescu, Istoria dramatică a Monumentului Unirii de la Cernăuți,* în : Glasul Bucovinei, 1/1994. Cernăuți, București. Fundația Culturală Română). Observațiile lui E.T. sunt departe de orice ton civilizat, intelectual !

În legătură cu *mutarea* statuii lui Schiller din fața Teatrului Național din Cernăuți la Casa Germană face o observație sarcastică : În 1918 statuia nu le-a convenit noilor „stăpâni" (adică românilor).

Ne întrebăm însă în fața cărui teatru german sau austriac se află de ex. statuia lui Shakespeare, care oricum a influențat hotărâtor literatura germană ? Această deplasare a monumentului a fost un gest normal din partea autorităților române. Ceea ce uită însă E.T. să ne spună este că denumirile străzilor Goethe și Schiller au fost păstrate și în timpul stăpânirii românești la Cernăuți.

În continuare E.T. mai observă că după anii de război, plini de mizerie și privațiuni (Ne întrebăm aici : Cine a dezlănțuit primul război mondial ? Austro-Ungaria este aceea care a provocat acest război !) a urmat *tranzitia apăsătoare* de la un stat centraleuropean la un stat structurat balcanic ! ?. Au fost greutăți provocate de război. dar atmosfera n-a fost apăsătoare pentru români : căci Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, Bucovina și Basarabia, reveneau la România. Iar România nu era un stat balcanic, nici ca poziție geografică, nici ca progres cultural, ca occidentalizare, căci făcuse în secolul XIX un mare progres în toate domeniile, întărind legăturile cu țările înaintate din apusul Europei.

Dar să ne referim încă puțin la acest termen de „Balcani". Peninsula balcanică, după cum știm, cuprinde următoarele state : Grecia, partea europeană a Turciei, Bulgaria, Albania și fosta Iugoslavie, din care s-au desprins Slovenia, Croația, Macedonia, Bosnia-Herțegovina, rămânând o Iugoslavie restrânsă, compusă din Serbia și Muntenegru. Ce-au însemnat aceste teritorii pentru civilizația europeană se știe foarte bine. Ce-a însemnat vechea Eladă pentru cultură este atât de evident că nu mai este nevoie de nici un comentariu. Istoria dovedește că toate popoarele balcanice au contribuit la cultura europeană. Nu este de loc necesar să se atribuie termenului de „Balcani" o conotație peiorativă.

Nu este apoi un merit al diferitelor popoare că unele se află mai în centrul Europei, iar altele mai spre răsărit, mai spre sud-est. Aceasta a fost evoluția istoriei. Iar în ceea ce privește evoluția culturală să ne amintim că nu toate popoarele s-au dezvoltat în același ritm. Când chinezii erau un popor situat la un grad de civilizație ridicat, la ce nivel se afla Europa ?

Și un amănunt istoric neglijat : În primul război mondial Germania și Austro-Ungaria au avut ca aliat pe „balcanica" Bulgarie !

Dar să ne întoarcem la Bucovina ! După primul război mondial a urmat o puternică sete de viață culturală, care lipsise în timpul războiului. Dar, afirmă E.T., pătura intelectuală bucovineană era orientată cosmopolit, pe când „noii stăpâni" erau dominați de un naționalism exaltat. E.T. are acum accente șovine.

De fapt E.T. vehiculează termeni, pe care nu-i explică, ca de ex. cel de „cosmopolit", cu atât mai mult cu cât acest termen a suferit o serie de interpretări paralele în aceeași perioadă. Dăm acum definitia „cosmopolitismului" după *„Meyers Konversations — Lexikon.* Zehnter Band. Leipzig und Wien, 1895) : Cosmopolitismul (Weltbürgertum, Weltbürgersinn) este atitudinea, tendința ideală, care se îndreaptă spre binele întregii umanități și care se află într-o anumită antiteză față de patriotism, care se gândește

numai la binele patriei. *Dicționarul de filozofie* (București, Editura politică 1978) prezintă eronat pentru contemporaneitate acest termen, deși recunoaște că în perioada de ascensiune a burgheziei, cosmopolitismul a cultivat idealurile umaniste, nobile, inițiate de cosmopolitismul antic.

Nu înțelegem în ce sens a întrebuințat E.T. termenul de „cosmopolit". Poate că în sensul și de oameni *culți*, care stăpâneau și limba germană și cultura germană, fiindcă singur E.T. ne-a informat că scopul liceelor austriece era să formeze buni *patrioți* austrieci, și nu cetățeni ai lumii ! Iar dacă vorbim de pătura intelectuală din vechiul regat și ea era o pătură cultă, cunoscătoare a culturilor europene vestice. Și încă odată accentuăm, naționalismul presupune respectul și interesul față de alte culturi, pentru a putea să fie folositor propriului popor.

E.T. dă nume de actori celebri germani, care au realizat turnee la Cernăuți, dar nu este amintit nici măcar un singur actor român venit în capitala Bucovinei în perioada interbelică. Și se știe că teatrul românesc a fost întotdeauna de nivel internațional ! Supărare s-a produs în unele cercuri din cauză că Teatrul orășenesc cernăuțean a devenit Teatrul Național românesc. (Această transformare era perfect logică și normală !). Dintre minorități numai evreii au avut un teatru mai mult sau mai puțin stabil. Iar spectacole în limbile etniilor minoritare s-au dat în Sala filarmonică, Deutsches Haus, Narodny Dym, Toynbehalle etc. (Vezi *C. Loghin, Cernăuți,* 1936).

E.T. mărturisește că grupurile etnice au avut o *bogată activitate culturală*, amintindu-ne iarăși presiunea asimilării, fără însă să ni se explice exact, cum s-a manifestat *concret* această presiune asimilatorică și care au fost exact rezultatele acestor presiuni ! E.T. compară Cernăuții cu Alexandria din antichitate ! Sunt trecute în revistă reprezentațiile teatrale ale minorităților, sunt amintiți și scriitori. E.E. uită să amintească de faptul că acești scriitori și artiști plastici, care apoi au devenit cunoscut și în apus au fost elevi ai liceelor românești din perioada interbelică. Astfel Paul Celan și Emanuel I. Weissglas au fost elevi și premianți la Liceul ortodox de băieți (Mitropolitul Silvestru) din Cernăuți (Vezi *Anuarul XV al Liceului ortodox de băieți pe anii școlari 1928/29, 1929/80 și 1930/31.* Cernăuți, 1935). Johanna Brucker în anul școlar 1929/1930 a fost premianta I în cl. II A, iar în 1930/31 în cl. III A tot premianta I (media 9,42). (Vezi *Liceul de Fete Nr. 2, Cernăuți. Anuarul pe anii școlari 1929/1930 și 1930/1931. Cernăuți, 1933).* (Johanna Brucker a urmat apoi germanistica la Facultatea de Filosofie și Litere a Universității din Cernăuți. Rudolf Rybiczka a

urmat Liceul german din Cernăuți și Facultatea de Drept din Cernăuți și fratele său Ludwig Rybiczka a urmat liceul la Cernăuți. (Vezi *Emil Satco. Arta în Bucovina.* Vol. II, Suceava, 1991) etc. (Despre calitatea învățământului românesc interbelic E.T. păstrează o tăcere uluitoare !).

În schimb Ministerul românesc al Învățământului este atacat pentru numărul mare de minoritari căzuți la examenul de bacalaureat, uitând de faptul că acest examen se dădea cu comisii străine de școală și că în acele vremuri examenul de bacalaureat era extrem de greu, E.T. uitând să concretizeze și numărul românilor căzuți la aceste examene. Se precizează apoi că datorită extremei drepte s-a ivit dușmănia împotriva evreilor și a celorlalți minoritari, o atitudine „necugetată provenită de la persoane irascibile venite din vechiul regat". (Autorul uită însă că în acea vreme exista antisemitism și în alte țări, ca de ex. Austria și Germania, fiind omis chiar și Adolf Hitler ! ! E.T. nu ne oferă date concrete nici despre felul cum s-a concretizat dușmănia împotriva germanilor din România și care ar fi fost suferințele lor ! Nu vedem ce fapte concrete ar putea aduce E.T. în susținerea tezelor sale pur teoretice).

Se mai pune în discuție și criza economică din Bucovina, fără să se facă, decât în treacăt, o referire la criza economică mondială de atunci. E.E. recunoaște că Fondul bisericesc ortodox-român a cedat germanilor pământ ca proprietate, mai ales la Iacobeni.

Evreii, care suferiseră o asimilare lingvistică și nu doreau să plece în Palestina, au ajuns într-o stare psihică gravă. Deși aceștia se trudeau să fie la fel de loiali cetățeni români, după cum odinioară fuseseră cetățeni austrieci loiali, viitorul lor li se părea nesigur. E.T. însă nu se întreabă cât de siguri erau evreii în Germania după 1933 și în Austria după 1938. În mod direct E.T. nu face nici o aluzie la antisemitismul lui Hitler. Numai în tabelul cronologic se sugerează că „mișcarea germană de reînnoire" (Erneuerungsbewegung) a început să-și găsească adepți în cercurile conducătoare. Dar expresia „mișcarea de înnoire" nu este decât un eufemism pentru „mișcarea nazistă". Iar acea „Deutsche Volkspartei" și Partidul poporului (german), mai radical au început să câștige aderenți.

Edith Silbermann, prietena lui Paul Celan, i-a acuzat pe români de tendințe de românizare și de șovinism.

Relațiile culturale între evrei și germani fuseseră pozitive, dar apoi au început să apară aprecieri foarte diferite în legătură cu Reichul german nazist. Dar în ciuda acelor divergențe politice relațiile interumane germano — evreiești mai dovedeau încă, după

E.T., o stabilitate remarcabilă. Problema ar trebui însă credem cercetată mai în aprofunzime. O schimbare s-a produs, de ex. în programele cinematografelor din Cernăuți. Dacă un timp majoritatea filmelor prezentate erau producții germane, după 1933 ponderea acestora a scăzut foarte mult.

Tineretul german bucovinean a început să se orienteze spre Germania, iar datorită lui Franz Lang au fost stabilite contacte cu germanii din Austria, Germania și Cehoslovacia. În anii așa-zisei asupriri un rol important l-au jucat și societățile sportive ale diferitelor etnii.

Ultimul capitol al cărții lui E.T. tratează despre : Semnele prevestitoare ale repatrierii și deportările (1936—1941). După 1935, notează E.T., s-a observat în România o înăsprire a politicii naționaliste față de minorități. (Iarăși nu ni se prezintă concret în ce a constat această înăsprire.). Iar din Transilvania s-a răspândit influența Reichului german. (Este o altă formulare pentru a nu mărturisi direct că germanii din Transilvania au fost influențați de ideologia nazistă). După izbucnirea celui de al doilea război mondial Reichul avea nevoie urgentă de brațe de muncă, începând de aceea să se intereseze de germanii din străinătate, și ducând pentru aceasta o propagandă abilă. (E.T. evită permanent să întrebuințeze formula „partidul național-socialist" german. De ce oare ?). Se făcea o intensă propagandă în favoarea regimului din Germania, iar U.R.S.S. era simțită ca o reală primejdie. De aceea numărul neromânilor, care ar fi dorit să plece în Austria și Germania era în creștere. Acapararea puterii de către Hitler a fost comentată *necritic*, notează cu blândețe E.T., prin reportaje pozitive, politica Reichului fiind aprobată de germanii din România. Dar germanii din România erau considerați drept cetățeni români loiali.

În legătură cu *universitatea cernăuțeană* apare o observație cu totul nedreaptă în legătură cu o pretinsă decadență a ei. E.T. afirmă că prestigiul universității încă nu pălise cu totul ! ! ! *Contrariul este adevărat :* prestigiul universității nu numai că nu a scăzut, ci dimpotrivă *a crescut*. (Vezi articolele : *Mircea Grigoroviță, Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică, Preliminarii,* în : Glasul Bucovinei, 2/1995, An II, nr. 6, Cernăuți, București. Fundația Culturală Română ; *Mircea Grigoroviță, Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică, Misiunea educativă și științifică,* în : Glasul Bucovinei, 3 / 1995, An II. Nr. 7 ; De același autor vor mai apare în Glasul Bucovinei următoarele studii : Facultatea de Drept din Cernăuți în perioada interbelică ; Facultatea de Filosofie și Litere din Cernăuți în perioada interbelică ; Facultatea de Științe din

Cernăuți în perioada interbelică ; Biblioteca Universității din Cernăuți în perioada interbelică ; Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică, Concluzii.).

În 1955 făcându-se în apus un sondaj printre foștii studenți ai universității cernăuțene interbelice a rezultat, după E.T., că aceștia păstrau cea mai vie amintire germaniștilor Victor Morariu și Franz Lang, juriștilor Ioan Lunguleac, Constantin Isopescu-Grecul și George Alexianu, istoricului de artă Alexandru Tzigara-Samurcaș și fizicianului Herbert Mayer. Dar aceștia sunt numai o mică parte din numărul marilor profesori din perioada interbelică !

E.T. notează că dată fiind situația țărănimii germane, ideea repatrierii în Germania ar fi încolțit și la Berlin și la Cernăuți, amurgul germanilor bucovineni părând a fi numai o problemă de timp. (Dar situația tuturor țăranilor din România era identică, n-au existat deosebiri de tratament din partea autorităților române !).

Regimul autoritar instaurat în 1938 ar fi dus și el la o și mai mare deteriorare a situației minorităților. (Și această afirmație este contestabilă !).

Însă E.T. uită să nu explice cum a fost posibilă catastrofa de la 28 iunie 1940. E.T. exprimă însă și un mare adevăr : Dacă germanii au fost la început entuziasmați de repatrierea lor în Germania, deziluzia a venit repede. Căci repatriații (Umsiedler) au fost colonizați în teritoriile negermane, cucerite în timpul războiului în răsărit, de unde la sfârșitul războiului au fost nevoiți să se refugieze din nou, până ce în sfârșit și-au găsit o nouă patrie în Germania și Austria, fără însă să întrerupă legăturile cu compatrioții lor de alte etnii.

Ziua de *28 iunie 1940* a însemnat o zi neagră în istoria României. În urma ultimatumului sovietic, care a fost o urmare a pactului Hitler — Stalin din 23 august 1939, România a fost forțată să *evacueze* nordul Bucovinei, întreaga Basarabie și ținutul Herței. Granițele României au fost sfârtecate, tragedia neamului românesc deplină ! E.T. nu comentează această dată.

Citind cu atenție atât *Convenția de armistițiu* din septembrie 1944 cât și *Tratatul de pace* din februarie 1947 suntem confruntați cu o situație ciudată, care ne nedumerește și ne obligă la unele reflecții. (Vezi : *Comisiunea română pentru aplicarea armistițiului. Convenție de armistițiu între guvernul român pe de o parte și guvernul Uniunii Sovietice, Regatului Unit și Statelor Unite ale Americii pe de altă parte* (București, 1945) ; *Ministerul Afacerilor Străine. Tratat de pace între România și Puterile Aliate și asociate semnat la Paris la 10 februarie 1947* (București, 1947).

Articolul 4 din *Convenția de armistițiu* sună astfel : „Se restabilește frontiera de stat între Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice și România, *stabilită prin acordul sovieto-român* din 28 iunie 1940 (în limba engleză textul este următorul : „ 4. The state frontier between the Union of Soviet Socialist Republics and Rumania, estabisched by the Soviet — Rumania Agreement of 28 th June 1940 ist restored".

Iar articolul 1 din *Tratatul de pace* are următorul cuprins : „Frontierele României, indicate în harta anexată Tratatului de față (Anexa I), vor fi cele care erau în ființă la 1 ianuarie 1941, cu excepția frontierei româno-ungare, care este definită în articolul 2 al Tratatului de față. Frontiera sovieto-română este astfel fixată în conformitate cu *Acordul sovieto-român* din 28 iunie 1940 și cu acordul sovieto-cehoslovac din 29 iunie 1945. (Textul în limbile franceză și engleză este următorul : „Art. 1. Les frontières de la Roumanie, telles qu'elles sont indiquées sur la carte jointe au présent Traité (annexe I) demeuront telles qu'elles étaient au 1er janvier 1941, à l'exception de la frontière romeno — hongroise, qui est définie à l'article 2 du présent Traité. La frontière sovieto-roumaine est ainsi fixée conformement aux dispositions de l'accord sovieto-roumain de 28 juin 1940 et à celles de l'accord sovieto-tchécoslovaque de 29 juin 1945". „Art. 1. The frontiere of Roumania, shown of the map annexed to the present Treaty (Annex I), shall be those which existed on January 1941, with the exception of the Roumanian — Hungarian frontier is this fixed in accordance with the Soviet — Roumanian Agreement of June 28, 1940, and the Soviet — Czechoslovak Agreement of June. 1945".

Nelămurirea noastră este următoarea : La 28 iunie 1940 *n-a existat nici un acord* sovieto-român, ci numai un *ultimatium* dat de Uniunea Sovietică guvernului român, care cedând *forței, nu* a cedat teritorii, ci, conform comunicatelor oficiale, a *evacuat* Basarabia, nordul Bucovinei și regiunea Herța. Ne întrebăm deci : din punct de vedere al dreptului internațional ce se poate spune despre această *flagrantă contradicție* între formularea scrisă și realitatea obiectivă ? Convenția de armistițiu și Tratatul de pace au introdus o formulare greșită ! !

După această sesizare în legătură cu unele amănunte din tratatul de pace din 1947 să ne întoarcem în secolele XII—XIII. ȘTEFAN PURICE a publicat în *„Țara Fagilor", Almanah cultural-literar* editat de Societatea culturală „Arboroasa" din Cernăuți din anul 1992 (publicat la Târgu Mureș) un documentat articol despre *„Situația politică a teritoriului actualei Bucovine în secolele XII—XIV*, din care vom spicui ideile principale : „Istoriografia ucraineană zeci de ani s-a străduit să demonstreze opiniei mondiale și unionale drepturile istorice ale Ucrainei asupra părții de nord a Bucovinei. Și dacă pe plan internațional succesele istoricilor sovietici în această problemă sunt practic nule, pe plan intern teza despre nordul Bucovinei ca „pământ slav", care din vechi timpuri a fost parte componentă a Ucrainei și-a lăsat amprente clar vizibile în mentalitatea oamenilor de rând.

Înainte de a trece la analiza concretă a poziției istoriografiei ucrainene în problema dominației politice a cnezatului Halici — Wolhynia asupra teritoriului nordbucovinean, trebuie de menționat că istoricii sovietici comit o eroare metodologică gravă. Contestând dreptul istoric ca atare cu scopul de a submina poziția istoriografiei românești, ei demonstrează dreptul ucrainean asupra părții de nord a Bucovinei tot prin același drept istoric : deoarece partea de nord a Bucovinei a fost încadrată politic în cnezatul halician regiunea Cernăuți (care include și ținutul Herța și o parte din nordul Basarabiei) legitim a fost în 1940 încadrată în componența Republicii Ucrainene.

Care sunt pietrele de temelie ale teoriei sus-prezentate ?

1. Gramota creazului Rostisslavici Bârladnic, *2.* Lista orașelor rusești anexată la letopisețul Voskresensk, *3.* Adresarea autorului „Cântecului desvre oastea lui Igor" către cneazul halician Iaroslav Vladimirovici, *4.* Pământul Șipeniților — „Șivenețcaia zemlia".

Ștefan Purice face apoi o analiză succintă, dar aprofundată a celor 4 argumente, dovedind inconsistența acestora. Gramota lui Ivan Bârladnic a fost recunoscută de majoritatea istoricilor drept un fals. Ivan Bârladnic a fost o figură istorică reală, dar documentul este fals. Istoricul ucrainean N. Kotliar, într-un studiu publicat la Kiev în 1985 delimitează frontiera de sud a knezatului Halici, care trecea pe Nistru prin orașele și castelele Vasiliev (raionul Zastavna), Onut — Bacota — Ușița — Cucelmin — Calius. Dacă actuala Bucovină s-ar fi aflat sub controlul politic al cnezatului Halici, atunci ea ar fi fost anexată împreună cu celelalte posesiuni ale cnezatului la regatul polon în 1349, ceea ce nu s-a întâmplat. (Această situație a fost remarcată de mult și de Ion I. Nistor).

Ștefan Purice concluzionează : „O mulțime de documente rusești, poloneze și moldovenești din sec. XI—XV menționează întinderea dominației rusești pe Prut numai până la Snyatin, și nicidecum mai jos pe cursul acestui râu.

Reieșind din cele expuse, putem face următoarea concluzie : Până în prezent *n-a fost adusă nici o probă științifică* în sprijinul teoriei despre dominația politică a cnezatului Halici — Wolhynia

asupra fie chiar și a unei părți a teritoriului actualei Bucovine. Dimpotrivă, un șir întreg de documente și izvoare științifice ne vorbesc despre faptul că în secolele XII—XIV acest teritoriu a fost stăpânit de cumani, tătari și că aici s-a întemeiat statul moldovenesc". Situația este clară.

Să revenim la Emanuel Turczynski, care este excepțional de zgârcit în a da amănunte despre perioada sovietică 1940/1941, el amintind numai că în acest răstimp au fost deportați din nordul Bucovinei evreii bogați. E.T. uită să-i menționeze și pe românii deportați în același unic an de ocupație, deși documentația există. Există și relatări despre viața dusă de români între 28 iunie 1940 și 6 iulie 1941 (ziua intrării trupelor române în Cernăuți). Ziarul „Bucovina" din Cernăuți a publicat ample reportaje despre acele timpuri.

Vom da numai puține exemple : I. DOMINTE a publicat în ziarul *„Bucovina"* (nr. 258/1942 din joi 21 mai) un articol : *„Un an de la măcelurile bolșevice din Suceveni"*, din care extragem câteva fragmente semnificative : „Era tocmai pe vremea când țărănimea românească din toate satele Bucovinei de Nord alerga pe la orașe sau la centre cu raioane polițienești să prezinte cereri pentru trecerea în România, căci viața în infernul bolșevic nu mai era de suferit în nici un chip mai mult. Într-unul din reportajele mele din astă toamnă calificam acest fel de manifestare a țăranilor noștri nu numai drept protest împotriva stăpânirii bolșevice, ci mai mult : un adevărat plebiscit deschis în favoarea vechii noastre patrii. În alt reportaj, tot de astă toamnă asupra evenimentelor petrecute la Ropcea, arătasem că s-a produs o adevărată revoluție și la Storojinet, contra stăpânirii bolșevice din partea țărănimii din împrejurime, pe aceeași temă, dar că această revoluție n-a denaturat în sânge, fiindcă se produsese în oraș, iar pe de altă parte, populația s-a împrăștiat toată spre satele respective.

Populația românească însă din satele Suceveni, Cupca, Pătrăuții de Sus, Carapciu, Prisăcăreni, Adâncata, Trestiana, Mihuceni, Petriceni și altele aparțineau raionului polițienesc din Adâncata și deci acolo trebuia să-și depună cererile de trecere în România. Vreo 12 000 au plecat la Adâncata la 1 aprilie 1941, iar apoi la vreo 2 kilometri de graniță a fost un măcel îngrozitor, provocat de mitralierele grănicerilor sovietici". În nr. 259/1942 din 22 mai *I. Dominte* continuă reportajul cu titlul : *Anchete și percheziții bolșevice la Suceveni*. Subtitlurile ne indică clar conținutul : După masacrul de la Suceveni, Ancheta, Dar ce-ți pasă de preot ? Lupta din 15 noembrie 1940 (Și atunci țăranii au încercat să treacă frontiera în

România), Rezultatul luptei, În România liberă, Încă două județe ! Ancheta după lupta din 15 noembrie 1940. Au avut ochi și n-au văzut. Alte reportaje ale lui *I. Dominte* în legătură cu Sucevenii (jud. Storojinet) sunt : *Biserica din Suceveni sub bolșevici* (Bucovina, Nr. 261/1942 din 24 mai duminică, *Alte aspecte de viață la Suceveni sub bolșevici* (nr. 262/1942 din 25 mai luni, *Marele sobor funebru de la Suceveni din 12 mai 1942* (nr. 265/1942 din 29 mai vineri, *După soborul funebru de la Suceveni* (nr. 266/1942 din 30 mai sâmbătă. În acest reportaj se dau și numele celor deportați din Suceveni la 13 iunie 1941. *I. Dominte* își termină astfel reportajul : „Menționăm că în ziua de 25 iunie avea să aibă loc un transport monstru de români din Bucovina de nord. Din această comună avea să fie ridicată toată populația, afară de 6 familii". Dar la 22 iunie 1941 a început războiul ! În acest prim an de ocupație sovietică vedem că a început din nou *colonizarea* nordului Bucovinei prin imigrarea cetățenilor sovietici. Dar de data aceasta colonizarea a fost însoțită și de un alt fapt istoric înfiorător : *deportările*, care au început în 1940/1941 și au continuat masiv după 1944.

În zilele noastre este mai vie amintirea masacrelor de la *Fântâna Albă* (județul Rădăuți, astăzi în regiunea Cernăuți), despre care a scris același *I. Dominte : Grozavele masacre bolșevice lângă Fântâna Albă* (în : Bucovina, nr. 302/1942 din 6 iulie, luni). Este vorba tot despre manifestația din 1 aprilie 1941 a celor 200 de oamenii din Trestiana, care au pornit spre Fântâna Albă, mitralierele sovietice i-au secerat. I. Dominte a constatat că morți și deportați din Trestiana erau în număr de 86. Colecția ziarului *„Bucovina"* este însă mult mai bogată în relatări despre viața dusă de românii din nordul Bucovinei în acel unic an.

În 1941 un actor de la Cernăuți, PEPE GEORGESCU, pe care evenimentele de la 28 iunie 1940 l-au surprins la Cernăuți, și care a reușit să se repatrieze în martie 1941 a publicat în 3 ediții o cărticică de peste 60 pagini : *„365 de zile sub ocupația bolșevică. 28 iunie 1940 — 20 martie 1941"*. Cărticica ne dezvăluie amănunte foarte dramatice din viața românilor, care într-o seară de iunie s-au culcat în România, ca dimineața, stând pe loc, să se trezească în Uniunea Sovietică ! Sunt pagini trăite și scrise imediat după tragicele evenimente. În zilele noastre este însă o cărticică cu totul uitată. Este adevărat ! Cine avea curajul să amintească de ea după 1944 !

Ar fi fost de netăgăduit folos pentru Emanuel Turczynski dacă ar fi lecturat această cărticică și ar fi frunzărit colecția ziarului „Bucovina", care a apărut din iulie 1941 — martie 1944 la Cernăuți. Poate că ar fi văzut perioada 1940—1944 cu alți ochi.

Societatea culturală „Arboroasa“ Cernăuți a publicat în 1994 un Almanah cultural — literar al românilor nord-bucovinei alcătuit de DUMITRU COVALCIUC „*Țara Fagilor*“ (Cernăuți — Târgu Mureș), în care la rubrica „Golgota neamului românesc“ chiar titlurile articolelor indică o situație dramatică : „În lagărul de la Vadul Siretului“ (Amintiri, amintiri...) de Dragoș Hahon, „Tragedia de pe malul Sireților“ de Gheorghe Frunză, „N-am purtat în suflet dușmănii ascunse“ de Vasile Birău. „Singura printre străini“ de Floarea Dugan, „N-am avut noroc în lume“ de Margalina Bileț-chi, „De ce am fost lovit cu patul armei“ de Ion Ioneț, „Între Scylla și Charibda“ de Ilie Grijincu-Popescu, „Oameni și destine : M-am pornit la însurătoare și am ajuns la Viatka“ de Constantin Rotaru, „Foametea cea mare de Ion Posteucă, „Copilărie furată“ de Maria Sotropa, „Durerile ograzii părintești“ de Nicolae Mariuțac, „Destăinuire târzie“ de Dumitru Covalciuc, „Nenorocul unei generații“ de Vladimir Moșanu.

Iar ca „Documente bucovinene“ se publică de către DUMITRU OPRIȘAN : *Tabloul nominal de locuitorii creștini din comuna Oprișani, județul Rădăuți, deportați de ruși în cursul anului 1940/1941.* (A mai fost deportat și un evreu. În total au fost deportate 49 de persoane din care 32 nu s-au mai întors.), apoi *D. Oprișan* prezintă un tabel cu capi de familie emigrați în Germania (numărul membrilor de familie nu este indicat). În 1945 au emigrat 44 de polonezi în Polonia. Morți și dispăruți în anii războiului (23), Locuitori ai satului împușcați de soviete (6), Morți la munci silnice la Onega în Donbas (39), Morți în detenție (2), Morți de tifos exentematic (16) Morți în timpul foametei din 1947 (9), Persoane ucise, decedate în urma accidentelor de muncă sau dispărute prematur în diferite regiuni ale U.R.S.S. (28), Persoane dispărute fără urmă în diferite regiuni ale U.R.S.S. (10). Dumitru Oprișan conchide : „Listele românilor dispăruți dintr-un sat bucovinean de mărime mijlocie nu sunt complete. Numărul celor care au devenit victime ale genocidului stalinist și al migrărilor forțate, desfășurate pe timpul lui Hrusciov și, mai ales, al lui Brejnev, sub lozincele „Patria mea este Uniunea Sovietică“ și „Prietenia este forța noastră“ este, desigur, cu mult mai mare. Și la acest număr, care încă n-a fost stabilit, se mai adaugă circa 60—70 de persoane, care s-au refugiat în ajunul năvalelor roșii în România, 97 persoane, care în căutarea „fericirii“ din „raiul sovietic“, s-au stabilit în Asia Centrală, Extremul Nord și Extremul Orient, Belarus, fostele republici baltice, Donbas, Crimeea, regiunile Herson, Nikolaev și Odessa.

Când se părea că satul a început să-și cicatrizeze rănile provocate de imperialiștii sovietici, o altă lovitură i s-a aplicat prin emigrarea numeroaselor familii de sectanți în S.U.A. Numai în ultimii 5 ani au părăsit pentru totdeauna Oprișenii circa 80 de persoane, fapt care din nou a generat o scădere simțitoare a numărului de români băstinași din această comună

Atestat pentru prima oară documentar în 1418, satul Oprișeni din fostul ținut a Sucevei sat de panțiri liberi (oșteni voievodali), a ținut piept, pe parcursul veacurilor, diferitelor valuri ale străinismului. Și a rezistat satul lui Cudrea Oprișei. Dar valul roșu al desmățului stalinisto-bolșevic l-a înfruntat cu pierderi umane enorme. Acest val i-a fost fatal“. Aceste cuvinte ale lui Dumitru Oprișan nu pot lăsa indiferent pe nimeni. La Oprișeni s-a consumat o tragedie înfiorătoare.

GHEORGHE PAVEL publică : *„Tabel de români din nordul Bucovinei și ținutul Herței condamnați de stăpânirea sovietică* : 1) Lista cetățenilor din raionul Sadagura, condamnați de sovietici în perioada 1946—1947 (16, dintre care 4 „moldoveni“, 2 români, restul ucraineni), 2) Lista cetățenilor din raionul Herța condamnați de sovietici în perioada 1944—1947 (24), 3) Lista cetățenilor din raionul Storojinet, condamnați de sovietici în perioada 1946—1947 (5), 4) Lista cetățenilor din raionul Cernăuți, condamnați de sovietici în perioada 1940—1947 (11, dintre care 7 români și 4 ucraineni). Care sunt concluziile lui Gheorghe Pavel ?

„Evident, listele persoanelor condamnate conform prevederilor art. 58 și art. 59 ale Codului penal al U.R.S.S. nu sunt complete, căci nu toate documentele s-au păstrat în depozitele Arhivelor statului din Cernăuți și în alte arhive speciale. Aceste persoane au fost judecate și întemnițate pentru simplu motiv că n-au livrat la timp statului cotele respective de produse agricole din gospodăriile individuale. Aceste cote, însă, erau atât de exagerate, încât nimeni nu era în stare să le achite. Prin valul de condamnări, mai ales a românilor, se urmărea, în primul rând „deschiaburirea“, adică dezrădăcinarea gospodarilor bucovineni de viță veche, iar, în al doilea rând, oameni erau înfricoșați că dacă nu vor intra în colhozuri, vor păți la fel ca cei ridicați și aruncați după gratii.

În numeroase cazuri „deschiaburiților“ li s-a confiscat toată averea, familiile unora fiind aruncate în drum, fiind lăsate și fără casă și fără masă. Tot în numeroase cazuri, cei condamnați la ani grei de detențiune nici n-au mai avut de unde se întoarce la baștină.

A fost o mare jale în satele noastre, năpăstuite de lăcustele bolșevice, al căror scop era să distrugă până și spiritul de gospodar din oameni. N-a fost nimeni cruțat, nici chiar moșnegii încovoiați de bătrânețe, când a fost pusă la cale stârpirea, mai întâi de toate, a românilor ca neam de oameni harnici și gospodari". Comentariile sunt de prisos.

Dar nu numai persoane izolate au avut de suferit, ci și *„Sate întregi românești au fost șterse de pe suprafața pământului de către sovietici în regiunea Cernăuți.* Aceste sate sunt citate în *„Țara Fagilor"* : 1. *Albovăț,* sat în preajma Storojinețului. Casele au fost demolate de militari în scopul lărgirii unui poligon ; *2. Buci,* sătuc de peste Prut în zona Rarancei. Toți locuitorii au fost ridicați după război și *strămutați* în regiunea Herson ; *3. Frunza,* sat din preajma Herței. Nimerind în zona de frontieră a fost *șters* de pe fața pământului ; 4. *I. G. Duca,* sat în apropierea Iurcăuților, în zona nistreană a Bucovinei. Populația a fost *strămutată* într-o regiune sudică a Ucrainei. Doar un cimitir părăsit ne mai amintește că până în primi anii de după război acolo au locuit români ; *5. Prisaca,* sat nou între Tereblecea și Siret. A nimerit pe ambele părți ale gardului de sârmă ghimpată, și astfel a fost distrus, în afară de câteva case care au mai rămas pe teritoriul României ; 6. *Țânteni,* sat din ținutul Herței. În urma unui rămășag între „activiști" ai puterii sovietice, populația a fost ridicată în mod fulgerător și *strămutată* într-o regiune sudică a Ucrainei. Cei care au supraviețuit, s-au întors totuși la baștină și au găsit puteri să dea noi contururi satului Țânteni.

Dar stăpânirea străină n-a avut de a face numai cu vii, ci și cu *morții. Dumitru Covalciuc* a scris un reportaj tragic, am putea spune macabru din Cimitirul central din Cernăuți : *„Ne-au scos și morții din morminte"*. Este o luptă împotriva pietrelor, „care vorbesc", o luptă împotriva trecutului românesc al Cernăuților ! Trecut, care trebuie cu orice preț distrus, pentru ca memoria trecutului să nu mai funcționeze.

După această incursiune în domeniul perioadei sovietice din 1940/1941, și al datelor statistice privind actuala regiune Cernăuți, să ne întoarcem la sfârșitul ultimului capitol al cărții lui Emanuel Turczynski, care nu este informat decât despre deportarea unor evrei bogați din Cernăuți, toate celelalte deportări fiindu-i probabil necunoscute, deși ar fi putut să le cunoască ! E.T. amintește faptul că după revenirea în 1941 a Basarabiei la România autoritățile române au deportat în Transnistria evrei și ucraineni. În ceea ce-i privește pe ucraineni E.T. nu indică nici numărul lor, nici motivele pentru care au fost deportați. Aceștia nu au fost deportați în Transnistria. S-ar putea să fi fost condamnați nu pentru că erau ucraineni, ci pentru activități comuniste, ceea ce este cu totul altceva. Iar în ceea ce-i privește pe evrei să nu uităm că în teritoriile dintre Prut și Nistru, deși a revenit administrația românească, totuși și Reichul german a avut un oarecare cuvânt de spus, mai ales că era și stare de război. Însă E.T. ar fi fost mai corect, dacă făcea comparația între situația evreilor din nordul Bucovinei și din Basarabia și situația evreilor din teritoriile ocupate în răsărit de germani ! ! Fiindcă deosebirea există ! Evreii bucovineni și basarabeni n-au ajuns în lagărele de exterminare naziste ! Ci s-au întors în cea mai mare majoritate înapoi în nordul Bucovinei. Au fost bineînțeles și cazuri de boală, care i-au secerat pe mulți. Dar majoritatea evreilor din Cernăuți au venit în 1945 în România, la București, nemaidorind să rămână în U.R.S.S.

E.T. își încheie cartea sa cu constatarea că în urma celui de al doilea război mondial, (care să nu uităm, observăm noi, a fost dezlănțuit de Reichul german), Bucovina împărțită și-a pierdut o parte din caracterul ei mutlinațional. Totuși supraviețuitorii războiului și noii imigranți din Ucraina și din alte părți ale fostei Uniuni Sovietice (este evident că E.T. se gândește aici la nordul Bucovinei) ar fi început să-și amintească de timpurile de dinaintea celor două războaie mondiale, adică de fapt de timpurile de dinainte de 1914. Ne întrebăm numai de ce oare bucovinenii nu și-ar aduce aminte și de perioada interbelică, căci atunci nu s-a trăit rău în Bucovina, iar pentru *minoritățile naționale a fost o perioadă de înflorire culturală.*

E.T. ar dori ca din evenimentele istorice bucovinene să se tragă învățăminte pentru viitor. Numai că românii nu pot din această istorie trage concluzii identice cu cele ale lui E.T. !

Ne vom referi acum la *regiunea Cernăuți,* care după cum se știe cuprinde nordul Bucovinei, o parte din fostul județ Hotin din Basarabia și ținutul Herța din fostul județ Dorohoi. Ne vom referi la *școlile din această regiune :* Sursă de informație este articolul lui *Dumitru Covalciuc,* publicat în Almanahul cultural-literar al Societății culturale „Arboroasa" Cernăuți" *„Țara Fagilor"* (Cernăuți, Târgu Mureș, 1992) : *„Școala română din Bucovina : Istorie și realitate"*. Iată deci situația : În anul școlar 1940/1941 au funcționat în regiunea Cernăuți 405 școli cu limbă ucraineană, 114 de limbă „moldovenească", 11 de limbă rusă, 9 școli evreiești. În anul școlar 1944/45 școlile românești erau de numai 96, în anul școlar 1946/1947 numărul crește la 106. Actualmente numărul lor este de 87, la care

se adaugă mai multe filiale ale lor. Mai există câteva școli mixte ruso-române și ucraino-române. Cele 27 școli care nu mai există au fost închise treptat, metodic.

Ceahor, Molodia, Corovia, Valea Cosminului, Codru Cosminului sunt sate, care în 1944 au intrat în componența raionului sătesc Cernăuți. D. Covalciuc scrie : „Dacă locuitorilor satelor din fostele județe Storojinețt, Rădăuți și Dorohoi li se recunoaște după război dreptul la naționalitatea română, celor din fostul județ Cernăuți, în afară de trăitorii în centrul regional, acest drept le este contestat. Adică toată populația din satele din jurul Cernăuților este „botezată" în mod arbitrar ca fiind „moldovenească" și copiii acestor „moldoveni", ce-au fost români sunt imediat privați de dreptul de a învăța în limba maternă și școlile din Corovia, Molodia, Ceahor, Valea Cosminului, Cuciurul Mare sunt chiar în 1944 transformate în școli ucrainene. La Molodia, bunăoară, s-a ajuns la o situație de-a dreptul paradoxală. Din numărul de 3 700 de locuitori ai acestui sat, 3 100 sunt români, numai 600 ucraineni, dar școala medie din localitate continuă, desigur, să fie ucraineană.

Tot imediat după război au dispărut școlile românești din Panca, Corcești, Petriceanca, Davideni, Banila Moldovenească, Maidan, Storojinețt, Comărești și Șișcăuți.

După două-trei decenii de funcționare au fost închise școlile românești din cătunul Poieni al centrului raional Hliboca (= Adâncata), din cătunul Vulva, raionul Sorojinețt, au fost transformate în școli ucrainene, cea din Broscăuții Vechi, raionul Storojinețt și 2 școli din Colincăuți, raionul Hotin. Fără școală românească au rămas satul Tureatca din fostul județ Dorohoi și străvechiul târg moldovenesc Herța. O școală românească a fost desființată în Săliștea-Nouă Suliței. Tot după ani și ani de funcționare au fost lichidate școlile românești din suburbiile Cernăuților, Horecea-Mănăstire și Țețina.

În anii 70, când în U.R.S.S. este agitată ideea contopirii națiunilor sovietice, când limbii ruse i se atribuie rolul de catalizator al societății multinaționale, valul rusificării înghite școlile românești din cătunul Arșița și din satul Pătrăuții de Sus, raionul Storojinețt, năpustindu-se apoi cu mai puțin succes peste școala medie nr. 1 din Crasna și peste o școală cu bogate tradiții ca cea din Mămăliga, fostul județ Hotin. O școală rusă a fost deschisă în Ciudei, chiar în vecinătatea celei românești. Având un contingent de 84% de copii români, această școală avea menirea să înstrăineze de neam copiii intelectualilor din satele de la poalele Carpaților. Tot la Ciudei, la o școală internat, unde 62% din copii sunt români, instruirea se face în limba ucraineană. La începutul anilor 80 cade victimă a

ucrainizării excesive școala românească din Camenca, raionul Hliboca (= Adâncata). Crearea în localitate a unei școli mixte, după modelul „internaționalismului în acțiune", duce în timp de câțiva ani la dispariția claselor paralele românești.

În 1990 sunt propuse pentru lichidare școlile românești din Cireș și Prevorochie. În cazul primei școli este inventată o cerere „din partea părinților" de a se trece la învățământul în limba ucraineană, în al doilea se insista asupra comasării școlii românești din Privorochie cu cea ucraineană din Tărășeni. Toate aceste intenții, precum și alte planuri fabuloase privind „internaționalizarea" școlilor noastre naționale, au fost zădărnicite.

În regiunea Cernăuți mai funcționează 18 așezăminte de învățământ mediu, 14 școli tehnico-profesionale. Spre regret, numai la liceul pedagogic din Cernăuți a fost reluată în 1989 formarea grupelor mici cu predarea în limba română. Câteva obiecte se predau în limba română și la școala tehnică-profesională din Hliboca (Adâncata).

Aceasta era situația acum câțiva ani. După cum se poate lesne observa, situația învățământului românesc este deosebit de grea.

Interesant este studiul lui ION POPESCU *„Descrierea situației lingvistice din actuala regiune Cernăuți la sfârșitul perioadei sovietice (până în 1992)"* publicat în rubrica „Graiul neamului" din Almanahul cultural-literar al românilor nord-bucovineni *„Țara Fagilor"* (Cernăuți, Târgu Mureș, *1994*). Care sunt concluziile lui Ion Popescu ? Luând în considerare elementele esențiale ale situației lingvistice (adică limbile care funcționează pe teritoriul respectiv, I.P. a încercat de a prezenta „modelul în profil" a situației lingvistice, care s-a creat în actuala regiune Cernăuți spre sfârșitul perioadei sovietice (până în 1992). A cercetat situația limbilor ucraineană, română, rusă, polonă, latina și limbile evreiești (idiș și ivrit).

Concluziile generale sunt următoarele : *Asimilarea* lingvistică a ucrainenilor s-a efectuat în favoarea limbii ruse (în 1989 — 2,65%), a *românilor propriu-ziși și a moldovenilor* — în favoarea limbii ucrainene (11,7% și respectiv 2,5%) și ruse (2,9% și 2,1%), a rușilor — în favoarea limbii ucrainene (2,5%), a evreilor și bielorușilor — în favoarea limbii ruse (71,3% și 51,1%) și ucrainene (1,2% și 4,4%). Și dacă se poate vorbi despre asimilarea lingvistică, atunci, în primul rând de *rusificare* : 71,3% sau 11 742 evrei, 51,1% sau 1 464 bielorusi, 15,6% sau 733 poloni, *2,9% sau 2 909 români propriu-ziși*, 2,6% sau 17 318 ucraineni și *2,1% sau 1 775 români-moldoveni* în calitate de limbă maternă au declarat *limba rusă*, adică în total 36 000 persoane, dintre care *4 684 români*. În al doilea rând se poate vorbi despre

ucrainizare 48,4% sau 2 275 poloni recunosc drept limba maternă ucraineană. Același lucru îl putem spune și despre *11,7% sau 11 737 români,* 4,4% sau 126 bieloruși, 2,5% *sau 2 113 români-moldoveni,* 2,5% sau 1 577 ruși, 1,2% sau 198 evrei etc.

Tot în 1989 circa 18.7% din populația regiunii în calitate de limbă maternă foloseau limba altei etnii și, deci, *procesul asimilării,* după cum se observă, *este în floare.* Acest proces este caracteristic nu numai pentru regiunea Cernăuți, ci pentru întreaga Ucraină. Bazându-ne pe materialul expus mai sus, putem conchide că spre sfârșitul perioadei de dominație sovietică pe teritoriul regiunii Cernăuți exista o situație polilingvistică complicată exoglosă și neechilibrată.".

Din tabelul : Repartizarea populației după naționalități și limbi vorbite reiese clar că în regiunea Cernăuți foarte adesea nu coincid „limba maternă" și „limba apartenenței naționale". Această situație este caracteristică pentru în primul rând pentru evrei, poloni, bieloruși și *români.* Astfel în regiune la 12 ianuarie 1989 au fost recenzați *184 836* persoane (români+moldoveni), dintre care *133 840,* adică 72,4% au indicat limba *română ca limbă maternă.* Dintre cele *184 836* persoane, *români* s-au declarat *100 317* dintre care numai *53 211* persoane au indicat *limba română* ca limbă maternă (53%). În schimb dintre cei *84 519* „moldoveni", *80 637* persoane (adică 95,4%) au indicat *limba română* ca limbă maternă.

Ion Popescu, conferențiar de limba rusă la Universitatea din Cernăuți, a mai publicat în *„Țara Fagilor"* (1992) articolul : *„Aspecte sociolingvistice ale funcționării limbilor în actuala regiune Cernăuți",* iar în *„Glasul Bucovinei"* (1/1994) *„Partea românofonă a regiunii Cernăuți și zonele ei sociolingvistice".* I. Popescu scrie : „Ultimul recensământ al populației (1989) cu considerația datelor de la 1.01.1992 ne furnizează următoarele rezultate : *românii* (statistica oficială ucraineană *continuă împărțirea* populației autohtone românofone în *moldoveni și români* pentru a *micșora* artificial numărul real al românilor, continuând tradițiile habsburgice și sovietice de a ascunde numărul real al strănepoților lui Traian și Decebal pe acest meleag mioritic), *locuiesc compact* mai ales în raioanele *Herța* (27 517 oameni sau 92,9% din populația totală a raionului), *Nouă Suliță* (56 254 sau 64,8%), *Hliboca-Adâncata* (38 686 sau 56,88%), *Storojineț* (33 696 sau 37,54%), *Hotin* (5 354 sau 7,05%), *Secureni* (2 058 sau 3,23%) și în *orașul Cernăuți,* (19 378 sau 7,5%). În total populația românofonă a regiunii Cernăuți în conformitate cu statistica oficială atinge cifra de *184 836* sau 19,67%."

Apoi *I. Popescu* notează : „Procentul cunoscătorilor de limba română între persoanele, care s-au declarat „români" ar trebui să

fie cu mult mai mare decât cifra oficială (53%), pentru că români cu limba maternă polonă, bielorusă etc. sunt foarte puțini. După părerea noastră cifra de 53% se lămurește prin faptul că o parte din 'români' au declarat drept limbă maternă „limba moldovenească", iar aceasta din urmă 'din greșeală' a fost trecută la 'limbile altor naționalități'. Se poate observa, că procesului asimilării între populația băștinașă — între ucraineni și români (români+moldoveni), — în primul rând, este supusă acea parte a populației românofone, care s-a declarat 'românească'. Și anume în acest mediu, cu trezirea conștiinței naționale, s-a trezit dorința firească de a-și apăra de asimilare limba maternă', care, dacă nu este luată în considerare de organele administrative de stat atât locale, cât și centrale 'poate duce la situații de conflict'".

I. Popescu împarte teritoriul regiunii Cernăuți, acolo unde limba română mai funcționează în 3 zone sociolingvistice : *1.* Zona „asimilării ireversibile", *2.* Zona „asimilării tranzitive". În această zonă limba română s-a păstrat în biserică, iar în școli se învață în ucraineană și mai puțin în rusă. „În această zonă toată populația locală (mai ales generațiile mijlocii și în vârstă) utilizează ambele limbi — româna și ucraineana (sau rusa). La generația mai tânără se observă totuși orientarea lingvistică spre limba ucraineană sau rusă (avem în vedere populația băștinașă, pentru că cea migrantă, de obicei, nu mai însușește limba română. Pentru această zonă este caracteristic bilingvismul româno-ucrainean, românc-rus, ucraineano-rus și ucraineano-român, primele 2 tipuri fiind mai frecvente". *3.* Zona „bilingvismului echilibrat". În localitățile aceste zone atât în școală, cât și în biserică se folosește limba română „Populația este bilingvă, iar procesul asimilării masive nu se observă. Se caracterizează prin bilingvism româno-rus. Această zonă este cea mai însemnată atât teritorial, cât și numeric. Dacă în primele 2 zone se observă tendința de *asimilare totală,* atunci în cea de a treia funcționarea echilibrată a limbii române (maternă pentru populația autohtonă) și a limbii ruse, iar după acordarea statutului de limbă oficială limbii ucrainene — și a acesteia din urmă".

Acestea au fost câteva spicuiri din lucrările de demografie ale lui I. Popescu, care, ne dezvăluie științific *realitățile* din nordul Bucovinei zilelor noastre.

În același număr din „Glasul Bucovinei" (1/1994) a apărut și *„un mic adaos peste 65 de ani la lucrarea lui Dimitrie Țopa : Românismul între Prut și Nistru din fosta Bucovină* : „Urmele românismului

în unele localități din nordul Bucovinei — 1991 în comparație cu 1926". de CONSTANTIN OLARU. *Concluziile* acestuia sunt următoarele :

1. Nici timpul, nici rea-voința regimului de ocupație sovietică n-au fost în măsură să producă mari schimbări în partea numerică și starea numelor de familie de origine română în regiunea respectivă, slavizată în întregime încă în perioada de ocupație austriacă.

2. Numărul numelor de familie de origine *română* în satele Cuciurul Mic și Cernauca, unde graiul și conștiința națională s-au pierdut definitiv încă la finele secolului trecut, constituie în prezent 37% și respectiv 46% din componenta tuturor numelor de familie atestate în aceste sate.

3. Se păstrează aceeași proporție între numele de origine română și ucrainene ca și în 1786, după invazia unui număr de ruteni din Galiția de 3 ori mai mare decât populația băștinașă românească. Se observă chiar tendința spre creștere. În 1926 cotele erau de 31% și respectiv 42%.

4. Din cele expuse mai sus se dovedește că nordul Bucovinei este pământ *strămoșesc*, iar spațiul dintre Prut și Nistru a fost locuit din timpurile cele mai vechi de *populație băștinașă românească.*

„Istoria Bucovinei" a lui E. Turczynski s-a oprit cu expunerea în anul 1941, în toiul războiului din răsărit, din lucrarea românească cea mai vastă : *Istoria Bucovinei* de *Mihai Iacobescu* a apărut deocamdată primul volum. Așteptăm deci apariția continuării acestei masive lucrări, care să răspundă *obiectiv* tuturor atacurilor istoricilor străini. Mai există încă pete albe în istoria noastră în legătură cu războiul din răsărit, după cum a arătat *Dinu C. Giurescu* într-un articol publicat în *„Arhiva"* (Supliment de istorie al ziarului „Cotidianul") (Anul V/nr. 3 (47)/vineri 22 martie 1996).

Istoria Bucovinei a avut părți luminoase, dar a fost și istoria dură a unui popor băștinaș, care a fost supus unei colonizări, care continuă și azi.

Pentru colonizarea nordului Bucovinei ne lipsesc datele concrete. Ar trebui să știm exact ce populație a imigrat aici din Galiția și alte regiuni ale Uniunii Sovietice după 1944. Orașul Cernăuți, după Viorel Roman având acum 390 000 locuitori, însă probabil are în jur de 300 000, are în cea mai mare parte o populație nouă. Cea din 1940 și 1944 refugiindu-se, emigrând, mișcare care a cuprins toate etniile : români, evrei, germani, ucraineni, polonezi etc. Astăzi trăiesc în Cernăuți cam 5 000 evrei. *Ar fi foarte instructiv* dacă s-ar putea stabili câți cetățeni din actuala regiune Cernăuți sunt autohtoni, adică sunt

cetățeni care au fost și în 1940 locuitori ai acestei regiuni sau sunt copiii acestor autohtoni și câți sunt imigrați după 1944 în nordul Bucovinei.

11. Îndemnuri pentru o reeditare

„Istoria Bucovinei a lui Emanuel Turczynski este o carte, care te pune pe gânduri, fiind *opera unui om de știință de mare valoare.* Dar tocmai pentru aceasta și pretențiile față de scrisul acestuia sunt pe măsura autorului. Trebuie să recunoaștem că bibliografia întrebuințată cuprinde lucrări din diferite țări și multe lucrări citate sunt de dată recentă. Dar din bibliografie lipsesc tocmai unele lucrări *românești*, unele mai vechi și foarte importante, iar altele mai noi, care îi puteau fi accesibile. Marea preponderență acordată unor lucrări în limba germană, care nu s-ar putea spune deloc că sunt obiective, au oferit material documentar pentru alcătuirea acestei *sinteze*, care să cuprindă câte ceva din viața mai multor naționalități, care au conviețuit în Bucovina. Am fi vrut să credem că în disputa științifică care animă spiritele, care se ocupă cu istoria Bucovinei, E.T. să urmărească în limita posibilului să fie obiectiv, să mențină o atitudine *neutrală*. Uneori acest lucru i-a reușit, dar în majoritatea cazurilor nu.

Primul motiv este *partizanatul* său habsburgic. E.T. a urmărit să scoată în evidență binefacerile aduse Bucovinei de regimul habsburgic, în primul rând atmosfera pașnică și tolerantă, care a domnit în acest colț de țară. Deocamdată cartea se citește ca un imn de slavă adus imperiului bicefal, de aceea ea trebuie citită cu atenție mărită pentru a i se aduce corecturile necesare, în numele adevărului istoric.

Pentru cititorul român interesante sunt și amănuntele și despre naționalitățile din Bucovina.

Pentru ca această *valoroasă lucrare științifică* să câștige în valoare i-am sugera lui E.T. ca la o nouă ediție a cărții să aducă unele *revizuiri* pentru îmbunătățirea conținutului ei. În primul rând Bucovina ar trebui integrată mai mult spațiului geografic al Moldovei, respectiv al României. Apoi ar trebui revizuite două *capitole* mari : perioada premoldovenească și perioada interbelică, care sunt tratate neobiectiv. Am arătat în paginile noastre unde nu putem fi de loc de acord cu E.T. Și în cadrul celorlalte capitole ne-am exprimat părerea acolo unde ni s-a părut că adevărul nu este corect exprimat.

Un *mare adevăr* reiese din cartea lui E.T. : că *istoria Bucovinei este o istorie a unei colonizări.*

Una din metodele întrebuințate pentru deformarea adevărului este *omiterea* unor date esențiale.

Munca pentru refacerea acestei lucrări *nu* ar fi chiar atât de dificilă, ar trebui eliminată apologia imperiului, redus la adevăratele lui dimensiuni, ar trebui eliminate foarte multele repetări, introducerea unor date utile, eliminarea interpretărilor partizane și revizuirea capitolelor menționate. Această revizuire ar conduce la apariția unei lucrări *viabile, obiective,* care să poată fi *acceptată* de toate părțile interesate. Așa cum este în prezent se citește cu interes, dar părțile subiective nemulțumesc[1].

[1] În rezista „Der Südostdeutsche" (Nr. 12/1995 din 15 decembrie) a apărut o recenzie a cărții lui E. Turczynski, semnată de profesorul univ. Kurt Rein (Marburg/Lahn), bucovinean de origine : „Als ehrlicher Makler prädestiniert" (Predestinat ca mijlocitor cinstit)". (Revista „Der Südostdeutsche", apare de 47 de ani la Augsburg, fiind o publicație pentru cultivarea tradițiilor a Uniunii germanilor originari din Bucovina.

Recenzentul, cu care în unele privințe nu putem fi de acord, scoate în evidență munca lui E.T. și valoarea științifică a lucrării, considerând că autorul ar avea o poziție neutră în problemele bucovinene. „Neutralitatea" lui E.T. însă, după cum a rezultat din analiza noastră, nu se poate susține. Kurt Rein consideră că termenul „mitteleuropäisch" (centraleuropean) ar trebui înlocuit cu „ostmitteleuropäisch" (central și sudesteuropean). K. Rein greșește când afirmă că Bucovina a fost scindată în 1941. K. Rein consideră că o istorie de tipul celei schițate de E.T. depășește posibilitățile unui singur autor și s-ar putea realiza mai bine în cooperare cu un institut mai mare sau, într-o situație ideală, prin cooperarea unor institute germane, ucrainene și românești. (Ordinea citării acestor institute îi aparține lui Kurt Rein.).

De asemenea revista amintește de o amplă prezentare a cărții la postul de radio „Europa liberă", în martie 1995, de către dr. Cornelius Zach (München).

ISTORIA BUCOVINEI ȘI DRAGOSTEA DE PATRIE

În 1984 în revista berlineză de pedagogie „*Pädagogik*" s-a abordat cu multă competență problema mijloacelor și procedeelor, prin care se putea trezi, dezvolta și consolida dragostea de patrie a tineretului. În această direcție s-a atribuit un rol esențial *studiului istoriei naționale,* propunându-se și căi nebătătorite până atunci. Astfel s-a preconizat ca profesorii și învățătorii să expună în cadrul orelor de curs, în afara programei analitice generale, obligatorii pentru toată țara, și istoria regiunii, a provinciei, a orașului sau a satului, a școlii și chiar a străzilor și caselor, în care locuiau elevii, aceștia urmând să capete informații despre figurile marcante din cele mai diverse domenii de activitate, care au trăit chiar și pe străzile, unde acum domiciliau elevii. Se simțea nevoia de a se scrie *istorii regionale,* istoria instituțiilor culturale, artistice, școlare, sociale, cronica fiecărei școli, să se înființeze muzee școlare cu profil local etc. S-au recomandat schimb de experiență între muzeele din țară și îmbogățirea acestora cu exponate noi. Astfel s-a avut în vedere, în primul rând, trezirea *patriotismului local,* mândria de a fi originar dintr-o anumită provincie a țării. Ideea era cât se poate de benefică, de justă, pe această bază ajungându-se cu siguranță la dragostea pentru întreaga țară, pentru patria întreagă. S-a considerat că aceasta era singura cale legitimă pentru educarea *dragostei de patrie.*

În Bucovina asemenea idei erau deja *propagate în perioada interbelică* la modul concret. Astfel cunoscutul profesor și cercetător al trecutului istoric și cultural al Bucovinei istorice, *Constantin Loghin* a introdus capitole speciale despre „Contribuția Bucovinei în istoria literaturii române" în lucrările sale destinate elevilor : „Chestiuni de limba română pentru bacalaureat" și „Chestiuni generale de limba și literatura română", iar în manualele sale pentru învățământul secundar a inclus literatură de Ion Grămadă, Vasile Bumbac, Simeon Florea Marian, Ștefan Ștefureac, Iraclie Porumbescu, Liviu Marian, G. Ionescu, Emanuil Grigorovitza, Procopie Jitariu, George Voevidca, precum și opere literare de alți scriitori, care

au înfățișat teritoriul denumit de austrieci „Bucovina", ca Ion Neculce, C. Sandu-Aldea, Ion Slavici etc. Iar Leca Morariu a ținut la Universitatea din Cernăuți cursuri despre literatura bucovineană.

Ca urmare a modului cum, nu din vina educatorilor, a fost neglijată la orele de istorie și română memoria pământului bucovinean, ne întrebăm câte dintre figurile importante bucovinene stârnesc un ecou în sufletele tinerilor bucovineni ? Azi Ciprian Porumbescu este un nume cunoscut, dar opera lui muzicală nu se mai cultivă ca în Suceava de altă dată, care n-avea nici măcar 10 000 de locuitori ! Iar situația în celelalte orașe și sate din sudul Bucovinei este identică !

Însă din nordul Bucovinei, din regiunea Cernăuți ne-a venit o solie extraordinară : *„Programa cursului facultativ „Cultura românească din Bucovina" pentru clasele IX—XI,* publicată de poetul, publicistul și traducătorul MIRCEA LUTIC în Gazeta Societății pentru cultura românească „Mihai Eminescu" din regiunea Cernăuți *„Plai Românesc"* (Nr. 13—14 (74—75), Cernăuți, iulie 1994). Despre această programă am scris o recenzie în „Revista de pedagogie" (Anul XLIII, 5—7/1994), în care am notat : „În concluzie nu putem decât să-i mulțumim din tot sufletul lui Mircea Lutic pentru patriotica sa realizare, această programă analitică, care scoate în evidență admirabila culturalitate a Bucovinei. Considerăm că programa cursului „Cultura românească în Bucovina" s-ar cuveni să fie cunoscută și de elevii județului Suceava, care ar trebui să fie familiarizați cu istoria culturii bucovinene. Și nu numai ei, fiindcă istoria culturii bucovinene aparține culturii române în general".

Iar ce pot face efectiv elevii lucrând științific pentru menținerea trează a interesului pentru istoria națională, făcând chiar descoperiri istorice valoroase, ne exemplifică convingător revista germană : „Spuren suchen. Schülerwettbewerb Deutsche Geschichte um den Preis des Bundespräsidentem. Körber-Stiftung".

Tineretul trebuie să-și cunoască originile, trecutul istoric și cultural și să nu-l uite.

Căci deviza, care s-a formulat la un moment dat : „Prin patriotismul local se ajunge la dragostea de patrie", este perfect justă. Prin aceasta dragostea de patrie nu rămâne o noțiune abstractă, ci devine o *situație concretă.* Astfel dragostea de patrie nu este situată numai în prezent, ci implică și o legătură strânsă cu *trecutul* nostru.

Și din paginile publicate acum a reieșit cu claritate cât de zbuciumat și greu a fost trecutul Bucovinei, chiar și atunci, când s-a bucurat de 143 de ani de pace. Este de datoria tuturor de a cunoaște acest trecut. Pentru a înțelege și obligațiile noastre față de *viitor!*

CONCLUZII

După 1944 decenii de-a rândul nu s-a putut scrie, nu s-au putut tipări lucrări despre Bucovina istorică, adică despre întreaga Bucovină. În același timp în străinătate oameni de știință străini cercetau cu deosebit interes istoria acestui ținut românesc, publicând lucrări foarte valoroase, dacă erau scrise obiectiv, sau mai puțin importante, dacă făceau jocul unor interese politice, care n-aveau nimic comun cu adevărul istoric, cu dreptatea istorică.

La noi în țară, din motivele politice bine cunoscute, nu era posibil să se discute științific probleme legate de istoria Bucovinei. Ba mai mult : *teze greșite* vehiculate din interes politic au fost puse în circulație și la noi. Dăm un exemplu : În *„Dicționarul enciclopedic român"*, vol. I.A-C, (București, Editura politică, 1962) se scriu despre *Bucovina* următoarele : „În sec. XII—XIII a făcut parte din cnezatul Halici-Volinia, iar din sec. al XIV-lea din statul feudal Moldova. În prima jumătate a sec. XVI-lea, Bucovina a căzut împreună cu întreaga Moldovă, sub dominația otomană. În 1775 a fost ocupată de Austria, care a stăpânit-o până în 1918. Bucovina a intrat în componența României, după destrămarea monarhiei austro-ungare. În 1940, în urma tratativelor dintre guvernul sovietic și guvernul român, partea de nord a Bucovinei, locuită în majoritate de populație ucraineană, care încă în 1918 și-a manifestat voința de a se alipi Ucrainei Sovietice, a intrat în componența U.R.S.S.". Dacă astfel de *enormități* au putut fi tipărite la noi în țară în 1962, având girul unor personalități științifice cunoscute, de ce să ne mai mirăm, dacă în străinătate apăreau și, din păcate, apar și azi lucrări, care falsifică istoria.

(Din citatul de mai sus se poate vedea, cum într-un spațiu atât de redus au putut fi introduse atâtea falsuri istorice !).

Până la urmă, până în 1989 s-a adoptat formula simplificatoare : In 1940 nordul Bucovinei a intrat în componența U.R.S.S.

În privința istoriei Bucovinei noi nu avem nevoie de suportul minciunii, căci adevărul și dreptatea sunt de partea noastră.

Adevărul științific este arma cea mai puternică. De aceea nu ne-a fost greu să respingem argumentat afirmațiile necorecte.

O temă foarte importantă în istoria Bucovinei o reprezintă *situația demografică*, căci în această privință situația acestui teritoriu reprezintă o situație aparte : *istoria Bucovinei este istoria unei colonizări*. Datele importante sunt 1775, 1940 și 1944. Prin *colonizări oficiale* și *neoficiale* într-un secol de dominație habsburgică s-a schimbat radical componența etnică a Bucovinei, cu toate consecințele pentru populația românească. Paralel cu această *colonizare masivă* a avut loc și o masivă *deznaționalizare* a elementului românesc din spațiul dintre Prut și Nistru. Și huțulii, o populație originală, a ajuns să fie trecută la ucraineni. Datele recensămintelor austriece, nefiind însă efectuate după criteriul etnic, ci inițial după limba maternă, iar apoi după „limba de conversație", trebuie privite cu circumspecție, „limba de conversație" fiind un criteriu supus foarte ușor manipulărilor, cum de altfel s-a și întâmplat.

Data de 28 iunie 1940 a dus la scindarea Bucovinei, producându-se și o mișcare demografică de proporții în nordul Bucovinei. În sudul Bucovinei s-a produs „repatrierea" germanilor în Reichul german. In nord însă exodul a fost masiv, și în 1940 și 1944. Au plecat germanii, intelectualitatea, funcționărimea etc. română s-a refugiat, au plecat și ucraineni, polonezi etc. Iar în 1945 marea majoritate a evreilor a părăsit nordul Bucovinei, venind în România, de unde au plecat mai departe în U.S.A., Israel etc.

În nordul Bucovinei a avut loc deci o *emigrare* în masă. Pentru românii rămași acolo, adică în primul rând țărănimea satelor, a apărut un fenomen tipic sovietic : *deportările* individuale. Dar, după cum am arătat, au existat și câteva *sate strămutate în întregime* în sudul Ucrainei și apoi fostele sate au fost distruse. Nu rare au fost cazurile când români bucovineni au fost mutați „în interes de serviciu" în interiorul Uniunii. Români bucovineni au ajuns și în țările baltice și în alte părți ale fostei uniuni.

Fără îndoială că în nordul Bucovinei s-a produs o *imigrare* din alte teritorii exsovietice, dar *nu* dispunem de date precise în legătură cu migrarea. A venit armată, au venit funcționari, intelectuali, muncitori etc. Așa că nu ne putem da seama câți locuitori din actuala regiune Cernăuți sunt băștinați și câți sunt imigranți.

Decenii de-a rândul între nordul și sudul Bucovinei s-a interpus o sârmă ghimpată, imposibil de trecut. În ultimii ani legăturile dintre cele două părți ale Bucovinei au fost reluate. Trecerea frontierei este ușurată, au loc vizite reciproce. La București Fundația Culturală Română tipărește „Glasul Bucovinei", la Târgul Mureș se tipărește „Țara Fagilor". Au loc întâlniri între reprezentanții societăților culturale, la Cernăuți se sărbătorește „Limba noastră cea română".

Întâlnirile între bucovinenii din nord și din sud sunt impresionante. Unitatea spirituală între nordul și sudul Bucovinei este o realitate vie. În 1991 a avut loc o impresionantă manifestare științifică la Universitatea din Cernăuți : Diaspora bucovineană. Legăturile culturale între Suceava și Cernăuți devin tot mai strânse. Cultura ne unește. Un semnal foarte semnificativ ne-a venit prin articolul *Alexandrinei Cernov* „Grupul etnic românesc din nordul Bucovinei" (Probleme de renaștere națională)" (Publicat în „Analele Bucovinei", Tom I, 1/1994). Sunt prezentate aici problemele stringente ale populației românești din acest teritoriu[1].

Mihai Eminescu spunea : „Vrei viitorul a-l cunoaște, te întoarce spre trecut". Înțelegând trecutul ne putem îndrepta spre viitor.

Înțelegând în profunzime lecțiile, învățăturile desprinse din istoria Bucovinei vom putea să sesizăm drumul nostru în viitor.

Căci după cum a spus *Nicolae Bălcescu* : „Istoria este cea dintâi carte a unei națiuni..., căci într-însa... își vede trecutul, prezentul și viitorul".

[1] În 1991 editura Humanitas a tipărit o carte zguduitoare, după un manuscris aflat în posesia dr. Gheorghe Nandriș (Sibiu) : *„20 de ani în Siberia. Destin bucovinean"* de *Anița Nandriș-Cudla*. Iar *Ilie Popescu* și *Ion Cozmei* au publicat în 1994 la Iași (editura Moldova) : *„Drumul spre Golgota"*, o dramatică povestire din viața unei familii din Pătrăuții Sucevei. Dimitrie Vatamaniuc scrie : „Literatura română a *exilului* stă, pe bună dreptate, în atenția comentatorilor. Se creează însă sub ochii noștri și o *literatură a deportărilor*, importantă, deopotrivă, pentru cunoașterea nedreptăților și suferințelor noastre în ultima jumătate de secol". (Analele Bucovinei, an II, 1/1995).

CUPRINS

Cuvânt către cititor 3
O notă pentru „Cuvânt către cititor“ 4
Preliminarii 5
Câteva lucrări mai noi în legătură cu Bucovina 7
Precizări teoretice 9
1. *Unicitatea adevărului istoric* 9
2. *Adevărul istoric și dreptatea istorică* 10
3. *Pozițiile în problema Bucovinei* 11
4. *Câteva noțiuni politice* 12
Problemele generale ale istoriei Bucovinei 20
1. *Numele „Bucovina“* 20
2. *Sinonime pentru Bucovina* 21
3. *Terminologia evenimentelor istorice din 1775 și 1918* . . . 22
4. *Bucovina — un „cadou“ făcut de turci Austriei* 23
5. *Imoralitatea actului răpirii Bucovinei* 25
6. *Împărăteasa Austriei Maria Theresia despre răpirea Bucovinei* 26
7. *Istoria Bucovinei — o istorie a unei colonizări* 27
8. *Factorii de presiune asupra românilor bucovineni* 29
9. *„Multinaționalitatea“ Bucovinei* 34
10. *Recensămintele austriece* 35
11. *Atmosfera interetnică în Bucovina* 39
12. *„Homo bucoviniensis“ — o ființă care n-a existat* 41
13. *Pacea — un element esențial în progresul Bucovinei* . . . 43
14. *Analfabetismul* 44
15. *Occidentalizare, modernizare și învățământ în limbi străine* . 44
16. *Economia Bucovinei* 47
17. *Situația socială* 48
Câteva neadevăruri istorice despre Bucovina 53
Karl Emil Franzos și românii bucovineni 57
Două lucrări despre Bucovina apărute în străinătate în 1993 . . . 74
1. *Lucrările* 74
2. *Autorii* 75
În dialog cu o carte 77
1. *O statistică demografică din 1910* 77
2. *Un avertisment* 79
3. *Periodizarea istoriei teritoriului* 82
4. *Părerile unui editor* 82
5. *Un capitol introductiv din „Istoria Bucovinei“* 86
6. *Teritoriul „Bucovinei“ înainte de 1775* 93
7. *Bucovina până la 1848* 94
8. *Bucovina între „Districtul Cernăuți“ și Ducatul Bucovinei* . . 105
9. *Ducatul Bucovinei* 109
10. *Bucovina după 1914* 125
11. *Îndemnuri pentru o reeditare* 151
Istoria Bucovinei și dragostea de patrie 153
Concluzii 155

Lucrări de **MIRCEA GRIGOROVIȚĂ**
apărute în **EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ**

1. **ÎNVĂȚĂMÂNTUL ÎN NORDUL BUCOVINEI (1775—1944)**
2. **DIN ISTORIA CULTURII ÎN BUCOVINA (1775—1944)**
3. **PREDAREA ȘI ÎNVĂȚAREA LIMBILOR STRĂINE**

Plan : 7826. Bun de tipar : 27.V.1996
Cd. 109. Coli tipar : 10.

Tiparul executat la Imprimeria Oltenia
CRAIOVA

Lei 3 500

ISBN 973-30-5852-1